

שלוש השבועות כיסוד משנתו האנטי-ציונית
של ר' יואל טייטלבוים, האדמו"ר מסאטמר

מאת: יצחק קראוס

עבודת גמר לקבלת התואר "מוסמך" במחלקה לפילוסופיה יהודית באוניברסיטה העברית

ניסן תש"ן

בולטימור

0. מבוא	1
0.1. ראשית הציונות המדינית:	1
0.2. התגובות התיאולוגיות להצהרת בלפור:	4
פרק 1: מאבקו של ר' יואל טייטלבוים בציונות	8
1.0. רקע:	8
1.1. הציונות כמערכת הגאולה בהגות החסידית בהונגריה:	9
1.2. מאבקו של ר' יואל בציונות לפני השואה:	13
1.3. ר' יואל טייטלבוים כנושא דגל המאבק בציונות לאחר השואה:	18
פרק 2: משנתו הפולמוסית של ר' יואל טייטלבוים ע"פ שלוש השבועות	25
2.1. המקור לשלוש השבועות:	25
2.2. השבועות במשנתו של ר' יואל טייטלבוים:	29
2.3. שלוש השבועות – גזרה אלוקית המבטיחה את קיומו של עם ישראל בגלות:	35
2.4. הגאולה האחרונה – בידי הקב"ה בלבד:	39
2.5. השואה – עונש על דחיקת הקץ:	41
פרק 3: הקונפליקט בין יהדות ללאומיות במשנת ר' יואל טייטלבוים	44
פרק 4. סוף דבר – סיכום ומסקנות	53
ביבליוגרפיה	55
א. מקורות:	55
ב. מחקרים:	56

0. מבוא

ר' יואל טייטלבוים, האדמו"ר מסאטמר (1886-1979), נחשב לאחד מגדולי התורה בדור האחרון ואחד מגדולי המתנגדים לצינות ולמדינת ישראל בקרב החוגים החרדיים בארץ ישראל ובתפוצות.¹ את משנתו האנטי-ציונית הקיצונית הוא סומך על "שלוש השבועות", ומציג אותה בשני חיבורים שכתב: "ויאל משה"² ו"על הגאולה ועל התמורה" – קונטרס שנכתב בעקבות מלחמת ששת הימים.

ייחודו של הספר "ויאל משה", בעיקר מאמרו הראשון, "מאמר שלוש השבועות", מתבטא בתקופה שבה הופיע ובמקורותיו של ר' יואל טייטלבוים מסאטמר כממשיך הספרות החרדית האנטי-ציונית, שתיקרא להלן "ספרות הפולמוס".

ביובל השנים האחרונות אירעו מאורעות גורליים בתולדות עם ישראל והצינות: השואה ששינתה לחלוטין את דמותה של הגולה היהודית באירופה, תקומת מדינת ישראל שמימשה את חזון הצינות, ומלחמת ששת הימים שהעלתה בעיני העולם את קרנו של העם היהודי בכלל ואת קרנה של מדינת ישראל בפרט.

בחיבור הזה אבחן את הרלוונטיות של משנתו האנטי-ציונית של ר' יואל טייטלבוים ביובל השנים האחרונות על פי משנתו האסכטולוגית וראייתו ההיסטוריוסופית.

על מנת להבין את ייחודו של הספר יש לסקור את ספרות הפולמוס מראשיתה. ספרות זו התפתחה בד בבד עם מאורעות היסטוריים בתולדות הצינות מראשיתה ועד ימינו. להלן אסקור ספרות זו לצד התפתחות התנועה הציונית עד הופעתו של ר' יואל טייטלבוים מסאטמר.

0.1 ראשית הצינות המדינית:

---

¹ ר' יואל נולד בחבל טרנסילבניה שברומניה ושימש אדמו"ר בעיר סאטמר משנת 1934. בשנת 1944 נלקח למחנה ברגן-בלזן, ובסוף שנה זו צורף לרכבת ניצולים שארגן ד"ר קסטנר, היה בקבוצה שעוכבה בברגן בלזן, ולבסוף הגיע לשוויץ. בשנת 1945 עלה לארץ ישראל, ולאחר כשנה היגר לארצות-הברית וקבע את מקום מושבו ברובע וילאמסבורג שבניו-יורק, ושם עמד בראש חסידות סאטמר עד סוף ימיו. את מקומו ירש חתנו, ר' משה טייטלבוים מסיגט (א' פוקס, האדמו"ר מסאטמר, ירושלים תש"ם).

² יצא לראשונה בשנת תש"ך. להלן אשתמש במהדורה חמישית מתוקנת בהוצאת ירושלים, ברוקלין תשל"ח.

בשנת תרנ"ו (14 בפברואר 1896) הופיע ספרו של תיאודור הרצל "מדינת היהודים", וכך נאמר בו: "תינתן לנו ריבונות בחבל ארץ על פני האדמה שיספיק לצורכי עמנו המוצדקים".³ תכנית זו קיבלה אופי מעשי בקונגרס הציוני הראשון שהתקיים בבאזל בשנת תרנ"ז (1897). בקונגרס זה הוגדרה שאיפת הציונות ב"פרוגרמת באזל": "ליצור מקלט לעם היהודי בארץ ישראל המובטחת במשפט גלוי", כלומר בהכרת אומות העולם.⁴

אחר הקונגרס הציוני הראשון החלה להופיע ספרות הפולמוס, והתפתחותה הוצעה לאחר הקונגרס הציוני השני בשנת תרנ"ח (1898).⁵

בשל סירוב הקונגרס הציוני השני בשנת תרע"ח (1898) לבחור ועד רבני אירע בו "משבר הקולטורה", ובעקבותיו פרשו כמה רבנים מן ההסתדרות הציונית.⁶ אחד מהם, ר' אליהו עקיבא רבינוביץ', פרסם לאחר מכן את הספר "ציון במשפט" בשנת תרנ"ט (1899), ובו הוא דן בהתנגדות הרבנים לציונות המדינית בעיקר עקב משבר הקולטורה.⁷

את ספרות הפולמוס אפשר לסווג לשתי קטגוריות עיקריות: האחת מביעה התנגדות עקרונית לאידיאולוגיה הציונית, והאחרת מביעה התנגדות לאופייה החילוני של הציונות המדינית אך לא לרעיון חיבת ציון כשהוא לעצמו.

רוב ספרות הפולמוס עד שנת תר"ס (1900) מסווגת בקטגוריה השנייה, בהם הספר "ציון במשפט" הנזכר לעיל, שמחברו ר' אליהו עקיבא רבינוביץ' השתתף בפעילות של ההסתדרות הציונית, אבל פרש ממנה בעקבות משבר הקולטורה. התנגדות זו היטיב לבטא הרב א"ב שטיינברג בספרו "דעת הרבנים", ובו הוא מבדיל בין רעיון חיבת ציון בדרך הקודש ובין הציונות המודרנית. וכך הוא כותב שם:⁸

---

³ ת' הרצל, מדינת היהודים, עמ' 32.

⁴ ש' אטינגר, תולדות עם ישראל בעת החדשה, עמ' 185.

⁵ כמה מן הספרים הראשונים המייצגים אסכולה זו הם: "מגן-האמונה" (ערכו: שלמה ויוסף טעפליצקי), ברדיצ'ב תרנ"ח; "מגדל בבל החדש" – ראזענפלד, אוסטרוב'ב תרנ"ח.

⁶ א"ע רבינוביץ', "ציון במשפט תפדה", עמ' 37-39.

⁷ עוד פרסם הנ"ל מאמרים רבים בגנות הציונות בירחון "הפלס" בעריכתו, שהוקדש למלחמה בציונות, בשנים תרס"ג-תרס"ה. (1903-1905).

⁸ א"ב שטיינברג, דעת הרבנים, עמ' 3. עוד ראה דבריו של ר' ישראל מטשורטקוב, שחילול שבת ואכילת טרפות מרחיקות את כלל ישראל מעניין הציונות שהוא יקר מאוד (זכרונות הרב מזא"ה, תל אביב תרצ"ו, כרך ג', עמ' נ"ו). וב"מחזיקי הדת" (לבוב, ט"ו באדר תר"ס) הוא מבדיל בין דורות ראשונים שרצו לקרב את המשיח ובין אחרונים הרוצים לרחקו ולהעמיד ייעודנו הרוחני על הלאומיות, כלשונו: ומה רחוקו אלה מאלה.

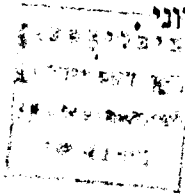
ספר 20 24.6

הוצאת והכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים חש"ע

הצעת הרבנים

כולל מכתבים מרבני גאוני זמננו המצוינים

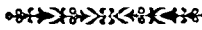
שליש"א נגד הרעיון הציוני

הובא לבית הדפוס ע"י

אברהם ברוך שטיינבערג

טווארשא

ווארשא

בדפוס יעקב אינטערזעהנדלער

שנת ה'רס"ב לפ"ק

14066

Сеферъ ДААТЬ ГОРАБОНИМЪ
г. е. Миѣше Раввиновъ
Собралъ А. Б. Штейнбергъ
ВАРШАВА 1902.
Въ Типо. Р. Унтерендлера, Гусья № 21.

בראותינו כי נוקטו גם נלכרו איזה רבנים בשחיתות, הציונים",
 כי יזמו והערימו עציה לבוא עליהם במחירת בפנותם אליהם
 במכתבים פרטים, ואלו הרבנים מחסרון ידיעתם בכל ההלכותיהם
 ואי הכרה בהשוזה אשר כרו לכל בית ישראל ותוה"ק, נפתו ונמשכו
 אחריהם והשיבוס כפי הלומותיהם ודבריהם, והציונים פרסמו
 מכתביהם במכ"ע לסמא את עיני העם כי גם דעת הרבנים אתם.
 עוד זאת שמענו שרוב הדברים ממכתבי הרבנים לקוהים מספר
 דרישת ציון מהגאון רצ"ק וצ"ל אשר באמנה כי הוא רצה ליסד
 הכל על טהרת הקודש לפי דרך תוה"ק הכתובה והמסורה,
 והם העטיפו את הציונות בגדי הקודש על בגדי הצואים הרחוקה
 מדרך הרצ"ק וצ"ל הרחק מאוד.

למען לא יתאמת בעיני הקהל שנים הרבנים הנושאים באמת
 דגל התורה מהזיקים בדעת הציונים, עשינו כמעשה היראים והרדים
 לדבר ה' היוצאים הלוצי צבא לפני ה' למלחמה בעלי "הלשכה
 המהורה" שממנה יצא "אור לישרים". ופנינו אל אחדים מהרבנים
 ידידינו ומבירינו יהיו ומסרנו מכתביהם לאחד מידידינו לסדרם
 ולהוציאם לאור.

הנה בשם גדולי ישראל אפתח בה פתחא, כי באמת בית
 אפל הזה "הציונית" צריכין לפתוח בה הלונות להראות את נגיעה,
 אנוש ישרה, נחלה מכתה, [ולמען לא תהי' תורה שלמה שלנו
 כשיחה במלה שלהם כתבתי גם כעט דברי תורה ובגדי שלא
 יתבלבל הקורא הצבתים לבדנה עפ"י סדר אותיותיהם], אף כי
 דתם של סרסורי הציונית לעפר בעפר לחרף ולגדף את הקטנים
 נגדם, והאמנה, אנשים כאלו קלונם כבוד וכבודם קלון, א"כ מצד
 הראוי לברוח מן הכבוד ה' ראוי להיות נחבא אל הכלים, אך משום
 עת לעשות לה', כדי לפקוח עינים עורות היברנתו להרחיב הדבור
 להראות האמת לפני כל מבין ויודע.

אם אמנם שהי' מהראוי לשלוח המכתבים למכ"ע, עבהם
 נתפרסמו דברי הנפתים אחר הציונית, למען יראו הקהל דברי
 המטמאים ודברי המטהרים, אולם כל זה אילו רצו לקבל האמת,
 אבל לא כן הוא, סגרו עלינו את הדרך, אינם מדפיסים הדברים
 שהם נגד הציונית, וע"כ יודפס בפר זה בפני עצמו, ובכ"ז הרשות
 נתונה לכל בעל מכ"ע להדפיס הספר הזה במכ"ע, ובחנאי קודם
 למעשה שלא ישנו מכר מה שנאמר בזה, לא יוסיפו עליו ולא יגרעו
 ממנו, ולא יכניסו דבריהם בן השיטין, ולא ינתחוו לנתחים רק
 כמו שהוא ואם יהי' להם להשיב ישיבו בפני עצמו. ירא הקהל
 וישפטו כי לא לנו הם, כי אם לצרינו. וזמי ליה ארינו.

עוד זאת שמענו שרוב הדברים ומכתבי הרבנים לקוחים מספר דרישת ציון מהגאון רצ"ק (ר' צבי-הירש קלישר – י"ק) זצ"ל, אשר באמנה כי הוא רצה לייסד הכל על טהרת הקודש לפי דרך תוה"ק הכתובה והמסורה, והם העטיפו את הציונות בגדי הקודש על הבגדים הצואים הרחוקה מדרך רצ"ק זצ"ל הרחק מאוד.

עוד ספר חשוב בספרות הפולמוס הוא הספר "אור לישרים" שנדפס בוורשה בשנת תר"ס (1900) ומטרתו, כלשון המחבר: "יאיר המאורות הגדולים גאוני הדור, חוות דעת קדושים וחכמות חכמים מפארים, מאמרים ערוכים בדרך אמונה וברוח משפט נגד השיטה הציונית".⁹

הספר נעשה לשופרם של מתנגדי הציונות, וכל מי שהביע דעתו בגנות הציונות נתלה בו.¹⁰ חשיבותו של הספר שתי סיבות לה: האחת – זהו הספר הראשון המתנגד עקרונית לתנועת חייבת ציון, והאחרת – הספר מורכב ממכתביהם של רבנים מפורסמים באירופה, שקולם טרם נשמע בעניין זה.

המכתב החשוב בספר הוא של ר' שלום דובער שניאורסון מלובביץ', האדמו"ר החמישי של חסידות חב"ד.¹¹ – הן מצד נושאו הן מצד תוכנו. לראשונה יוצא מנהיג חסידי מפורסם וקורא בגנות הציונות.¹² שלא כקודמיו, ר' שלום דובער דן באידיאולוגיה הציונית גופה, ורואה ברעיון הציוני המדיני ובכל תנועה הרוצה לצאת מן הגלות ניסיון ל"דחיקת הקץ",¹³ כלומר תנועת גאולה ריאלית הנוגדת את החזון המשיחי המסורתי. במכתבו הוא מבהיר את דעתו חד משמעית שהארגומנט האנטי-ציוני אין עניינו ה"לבוש" של הציונות אלא האידיאה הציונית, וזה לשונו:¹⁴

הנה אם גם היו האנשים האלה שלמים עם ה' ותורתו וגם היה מקום לחשוב ששיגו מטרתם, אין לנו לשמוע להם לדבר הזה, לעשות גאולתינו בכח עצמנו, והלא אין רשאים גם לדחוק את הקץ ולהרבות בתחנונים על זה (רש"י, כתובות קיא, ד"ה שלא לדחוק את

---

⁹ ש"ז לנדא וי' רבינוביץ, אור לישרים, כותרת שער הספר.

¹⁰ י' אלפסי, החסידות והציונות המדינית, בתוך: ספר היובל לגרי"ד סולוביצ'יק, עמ' תשא ובהערה 36 שם. וראה עוד תיאור הסערה שחולל הספר בקרב אוהדי הציונות בעת הופעתו.

¹¹ ר' שלום-דובער (1860-1920) היה מעורב בענייני ציבור ומיזמי הקמתה של "אגודת-ישראל", אך פרש ממנה לאחר שראה שנושאת גוון פוליטי. ר' שלום-דובער התמיד במלחמתו בציונות והקים קרן לשם כך והיה מיזמי הוצאת הספר "אור לישרים" (אלפסי, שם).

¹² אלפסי, שם, עמ' תשב.

¹³ המונח המדרשי הזה לקוח מסוגיית שלוש השבועות במסכת כתובות (קיא, א) ובשיר השירים רבה ב: "שלא ידחקו את הקץ".

¹⁴ אור לישרים, עמ' 57-58. בהמשך מכתבו (עמ' 58) הוא מציין שהרעיון הציוני אינו מעשי. וראה פירוט דבריו בוויכוחו עם הרב אהרונסון בספר "ומעין מבית ה'", הוצאת אוצר החסידים, ניו-יורק-ירושלים (הוצאה רביעית) תשל"ה.

הקץ, ועמ"ש במדרש רבה שיר השירים רבה פ"ב על הפסוק השבעתי אתכם) וכל שכן בכחות ותחבולות גשמיים, רה"ש לצאת מהגלות בזרוע אין אנו רשאים, ולא בזה תהיה גאולתנו ופדות נפשנו, ובפרט שהוא נגד תקותנו האמתית כי כל צפיתנו ותקותנו הוא שיביא לנו הקב"ה משיח צדק במהרה בימנו אמן ותהיה גאולתנו ע"י הקב"ה בעצמו.

ר' שלום דובער מביא במכתבו עוד טיעונים נגד הציונות, אבל עיקר חידושו הוא בצד האסכטולוגי-משיחי. הוא רואה בכל יזמה אנושית הקשורה לבניין ארץ ישראל אנטי-תזה לתפיסה המשיחית המסורתית. טיעון זה, התוקף את הרעיון הציוני כשהוא לעצמו, הוא הארגומנט האנטי-ציוני הקיצוני מכולם, הרואה בציונות כפירה באמונה המשיחית וסיבה לעיכוב הגאולה. טענה זו נסמכת על "שלוש השבועות" שהשביע הקב"ה את ישראל (בבלי, כתובות קיא, א).

במשך הדורות לא ראו בשלוש השבועות מניעה מלעלות לארץ ישראל. שאלת השבועות לא נדונה מזמן עליית ר' יהודה החסיד עם כ-1000 יהודים בשנת ת"ס עד עליית תלמידי הגר"א במחצית הראשונה של המאה ה-19.¹⁵ התפיסה הרווחת הייתה ששלוש השבועות הן צידוק הדין בדרך הדרש לגלות הארוכה ולא הלכה האוסרת עלייה לארץ ישראל.¹⁶

מכאן נובעת חשיבות מרובה למכתבו של ר' שלום-דובער שניאורסון. הנה כי כן, אדמו"ר מפורסם בעל השפעה רבה נותן פרשנות הלכתית אקטואלית לשלוש השבועות, וסומך עליהן את התנגדותו הנמרצת למפעל הציוני. אכן ממשיכי דרכו המתנגדים לרעיון הציוני רואים בשלוש השבועות את הארגומנט האנטי-ציוני העיקרי.

0.2. התגובות התיאולוגיות להצהרת בלפור:

הצהרת בלפור שניתנה בשנת תרע"ח (1917), אישורה בוועידת סאן-רמו בשנת תר"פ (1920) וכתב המנדט שניתן לאנגליה מטעם חבר הלאומים בשנת תרפ"ב (1922) היו הישג מדיני מכריע לציונות המדינית. אנגליה, שבאותם ימים הייתה מעצמה עולמית והכירה ברעיון שיבת

---

¹⁵ ב' דינור, במפנה הדורות; מ' ברויאר, "הדיון בשלוש השבועות בדורות האחרונים", גאולה ומדינה, תשל"ט, עמ' 49-57. על תפיסתם המשיחית של תלמידי הגר"א שדגלו באקטיביזם אנושי בעלייתם לארץ ישראל בבחינת "איתערותא דלתתא" ראה א' מורגנשטרן, "ציפיות משיחיות לקראת שנת הת"ר (1840)", משיחיות ואסכטולוגיה, עמ' 343-347.

¹⁶ התומכים באמנסיפציה השתמשו בשלוש השבועות על מנת להסביר את נאמנותם למדינות אירופה בלי לגרוע מאמונתם בביאת הגואל (ברויאר, שם). דיון בשלוש השבועות כמעט שאינו מצוי בספרות התשובות שעניין ארץ ישראל (י' שצ'פאנסקי, א"י בספרות התשובות).

עם ישראל לארצו וכינון בית לאומי בארץ ישראל, קיבלה את המנדט על ארץ ישראל מהקהילייה הבין-לאומית על פי המשפט הבין-לאומי.

הצהרה פוליטית זו קיבלה משמעות תיאולוגית נרחבת. היו ביהדות האורתודוקסית שראו במאורעות אקטואליים אלו את עקבות "חבלי משיח" ואותות מן השמים ה"מאשרים" את רעיון השיבה לציון. ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק (1843-1926), ממנהיגייה של יהדות ליטא,¹⁷ רואה בהצהרת בלפור ובהחלטת סאן-רמו ביטול תוקף השבועות, וזה לשונו:¹⁸

אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באספת הממלכות הנאורות בסאן רעמא ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל וכיוון שסר פחד השבועות וברישיין המלכים קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי לפר' ראה) למקומה, ומצוה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצווה זו, ואולי על זה נאמר: 'עד מתי תתחמקין' (ירמיה ל"א).

ובהמשך מכתבו הוא משווה את הצהרת בלפור להצהרת כורש שניתנה לעולי בית שני, אף על פי שהצהרת כורש קיבלה גושפנקא מהנביאים, מה שאין כן בהצהרת בלפור, וכך הוא כותב:

ואם יתן השם יתברך ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה כמו שנגדלו בימי ארתחששתא, אשר היו נתונים תחת פרס דובא נידא (קדושין עב, א) ואף כעת תהיה ממשלת ארץ האי - עם בריטניה המתונה - אז בטח הוא בענין העומד ברומו של עולם. הן אמנם שאז היו הנביאים, בנבואה מן השמים מחזקים אותם. מי יודע - אולי כמו חורבן הבית השני היה שלא על פי נבואה - כן יהיה הנחת אבן פינה שלא על פי נביאים וכנטילתו - כך נתינתו. אכן במופלא ממך אל תחקור, כי זה תלוי בהופעת אור א-לוהי.

בעקבות הצהרת בלפור ואישורה ע"י חבר הלאומים חל מפנה בקרב הזרם האורתודוקסי האנטי-ציוני משתי סיבות: האחת – התברר שהציונות המדינית היא מעשית ולא אוטופיה בלבד;¹⁹ והשנייה והעיקרית – הרעיון הציוני הוכר ע"י מעצמה כאנגליה ואושר ע"י הקהילייה הבין-לאומית. הכרה זו קיבלה פרשנות הלכתית הרואה בהסכמה זו ביטול השבועות. למשל, ר' שמואל בורשטיין (1855-1926), האדמו"ר מסוכצ'וב, שעד הצהרת בלפור סבר שאין לדחוק

¹⁷ חיבוריו העיקריים: "אור שמח" (פירוש למשנה תורה לרמב"ם) ו"משך חכמה" (פירוש לתורה הכולל דברי הגות והלכה), שבו הוא דן ב"אותם החושבים שברלין היא ירושלים" (פרשת בקקותי).

¹⁸ המכתב מובא אצל הרב מנחם כשר, התקופה הגדולה, עמ' קעה-קער.

¹⁹ "כל נתיניהם וסודותיהם בדמיון לבד, כי חפצם בלתי אפשרי לבוא לידי פעולה באשר לא יהיה ע"ז הסכם בשום אופן" (מכתב ר' שלום-דובער שניאורסון מלובביץ, אור לישרים, עמ' 58). וראה עוד ש' טעפליצקי, חלום הרצל ופתרונו.

את הקץ, ראה בהצהרת בלפור ובהסכמת חבר הלאומים אות מן השמים, וכך מספר כותב תולדותיו:

בעת שרעשה הארץ מקול השמועה שעלה זכרוננו לטובה על שולחן ממלכות הארץ, והבטחה ניתנה לנו ממלכות ענגלאנד לבחור את ארצנו הקדושה, אז קרא מן הקדוש לבית איזה עסקנים חרוצים... ואמר אליהם: "כל זמן שלא ראינו אות הוכחה מן השמים שחפץ בנו ה', ואדרבה עוד פגשנו מכשולים על כל צעד בענין זה, על כן גם אנחנו לא דחקנו את השעה לעשות הכנות במידה מרובה בדבר ממשי לטובת הישוב של נחלתנו וארצנו הקדושה, אבל עתה שנתקיים בו מה שכתוב 'קול דודי דופק פתחי לי' וגו',²⁰ ונתן בלב ממלכות לבחור לנו את ארצנו הקדושה... כמו בבית שני נפקדו ישראל על ידי כורש מלך פרס... כך תהיה תחילת הגאולה העתידה שהשם יתברך יתן בלב ממלכות הארץ לבחור לנו את נחלתנו. על כן חוב קדוש מוטל עלינו להתעורר ולהכין את לבבנו אליו יתברך שמו ולעשות גם אנחנו מצדנו כפי יכולתנו בחומר וברוח והגיע העת לגשת אל המלאכה להרבות הישוב בארצנו על פי רוח התורה והמצוה".²¹

בשנת תרע"ח (1918) ייסדו כמה אדמו"רים ורבנים את חברת "יישוב ארץ ישראל", וכך אמרו בכרוז שפרסמו בווינה ב"הצפירה": "צורך השעה מטיל עלינו החתומים מטה חובה קדושה לצאת בפומבי". בכרוז המנוסח בעברית צחה ומודרנית הם מציינים שמלחמת העולם הראשונה שינתה את ההשקפות המדיניות והכלכליות בעולם והעלתה את שאלת ארץ ישראל. וממשיכים כותבי הכרוז: "כל הממלכות האדירות הודו ביישותו של עם ישראל והסכימו, אם גם באופנים שונים, לדרישת העם להתאחזות בארץ אבותינו".²² לדבריהם, אם היהדות הדתית לא תשתתף בבניין הארץ, יהיה זה חטא שאין לו כפרה לא לארץ ישראל בלבד אלא אף לתורה. רק בארץ ישראל אפשר לקיים את מצוות התורה ללא הפרעה. הם חותמים את הכרוז בקריאה המשווה את המפעל הציוני לתקופת שיבת ציון בימי עזרא ונחמיה, וזה לשון הכרוז:

אחינו החרדים! עלינו ללכת בעקבות הגדולים שלנו, בעקבות עזרא וסיעתו, אם כי הבטיח ה' ע"י נביאיו שבכלות שבעים שנה לגלות בבל יפדה את ישראל וישיבם אל ארצם ונחלתם, עם כל זאת עבדו הם עבודה מוחשית לקומם את הנהרס... כמו אז כן עתה, בעקבתא דמשיחא עת שמצוות ישוב ארץ ישראל כה קרובה אלינו לקיימה, חלילה לנו להחמיצה, עלינו לסקל את הדרך שעיקבא דמשיחא נראה עליה... הפרוגרמה שלנו היא פרוגרמת עזרא ונחמיה התאחדות העם בארצנו ברוח התורה והיהדות המסורה".

²⁰ פסוק בשיר השירים, שמשמעותו קריאת ה' לעם-ישראל לשוב לא". ראה מאמרו של הרב סולוביצ'יק, "קול דודי דופק".

²¹ צ"י מאמלק, אביר הרועים, עמ' קו.

מתנגדי הציונות שנשארו איתנים בדעתם אף לאחר הצהרת בלפור נדרשו להגיב על הצלחת הציונות, ואכן בשנת תרע"ח (1918) הודפס מחדש הספר "אור לישרים" בניו-יורק, ומכתבו של ר' שלום דובער מלובביץ' הופץ "במספר אלפים ורבות אקסמפלרים"²³ בחוברת ששמה "הכתב והמכתב".

המטרה בפרסומים חוזרים אלה הייתה להראות ששוללי הציונות דבקים בעמדתם אף לאחר הצהרת בלפור, והתנגדותם לציונות בעינה עומדת מכח שלוש השבועות. בשנת תרצ"ו (1936) יצא הספר "תיקון עולם" ביזמתו של האדמו"ר ממונקאטש, ר' חיים אלעזר שפירא (1872-1937), שהיה לנושא דגל המאבק בציונות בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20.²⁴ הספר ערוך במתכונת הספר "אור לישרים" ומקבץ בתוכו מכתבים מרבנים – מתנגדים וחסידים, שהמשותף להם הוא התנגדותם לרעיון הציוני. מכתבים רבים בספר דנים בהצהרת בלפור ומטרתם ליטול ממנה כל משמעות אסכטולוגית ולשלול את הדעה הרואה בהצהרת בלפור ביטול השבועות. לעומת הספר "אור לישרים" הסגנון בכמה מהמכתבים ב"תיקון עולם" הוא רדיקלי ובוטה בהתנגדותו לציונות.

האדמו"ר ממונקאטש התבטא בחריפות נגד הצהרת בלפור, ובמכתבו משנת תרצ"א (1931) הוא משתמש במשחקי לשון על מנת לבטל את חשיבותה, ואלה דבריו:

רק היו מבוסמים משמחת המנדאט, החירות של בעל פעור²⁵ (בלפור) מלונדון (מעין המעשה של פרשת כי תשא)²⁶ אם כי צמתי והבהרתי אז מקודם הודעה וקול מר וצווה בשם רבותינו מגדולי הראשונים ז"ל... בציווי ואזהרה כי לא ילכו בסוף ימי הגלות לארץ הקודש ועבודת האדמה בחירות ורצון גם כל העמים עד שיגאלנו ה' יתברך שמו על ידי בן דוד כמו שהבטיחנו.²⁷

---

²² הצפירה, י"ג בניסן תרע"ח. התפרסם לאחר מכן גם ב"התור" א (תרפ"ו).

²³ א"א פרידמן, ספר הזכרונות, עמ' 262.

²⁴ בן למשפחת אדמו"רים מפורסמת במונקאטש שבהונגריה. מן הבולטים ברבני הונגריה בימיו ומנהיג היהדות הקנאית; לחם בכל חידוש אידיאולוגי, בייחוד במפעל הציוני. כמה מדבריו יובאו להלן.

²⁵ מקום הנזכר בכמה מקומות בתנ"ך ונקרא על שם החטא שחטאו ישראל בעבודה זרה הנקראת פעור (למשל, במדבר כה 3; 5). נראה שמלבד משחקי הלשון כוונתו לתת משמעות דתית להצהרת בלפור ולהקבילה לעבודה זרה על-ידי השוואת ההצהרה למעשה העגל.

²⁶ הכוונה לחטא העגל המובא בפרשת "כי תשא". לשיטתו, אמונה בגאולה אנושית טבעית היא עבודה זרה, כדברי ה"יראים" בקול קורא מירושלים: "שילכו אחר ההבל גאולת הנכר הזה". הוא מציין זאת בפירוש במקום אחר: "כי בפשטות לכפור ח"ו באלו-הי עולם ולעבוד ע"ז אין שכה בימינו... אלא וודאי הכוונה כנ"ל שהכתות ומפלגות פוגמים באמונה בביאת המשיח בדרך נס שהוא אחד מאמונת י"ג עיקרים בגמטריא אחד, ע"כ נקרא כפירה ר"ל" (דרכי חיים ושלום, דף רכ).

²⁷ תיקון עולם, עמ' קמו (נדפס מחדש בניו-יורק בתשי"ז).

ספר

ציון במשפט

18

67.19.0

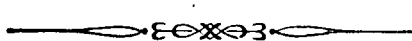
השקפה רבנית

על הציונות, על האספה המוקדמת במזרח ועל הקונגרס השני בבזל.

מאת

אליהו עקיבא ראבינאוויץ החונה בק"ק פאלטאווא יצ"ו.

13084

ווארשא

בבית ד' סאיר יחיאל האלמער ושותפו, נאלעווקי ?

שנת תרנ"ט לפ"ק

Сіонъ Бамишпотъ

т. е.

Сіонизмъ на справедливыхъ и религіозныхъ началахъ.

Сочиненіе Полтавскаго Духовнаго Раввина

Е. А. Рабиновича.

ВАРШАВА

Типографія М. И. Гальтера и Комп., Налевки № 7.

1899.

מה לפנינו?

בצאת לאור מחברתו של הר"ר הרציל, הנקובה בשם „מדינת היהודים“ נודעוה ארץ ישראל מקצה העולם עד קצהו. בכל עבר ופנה, בקמן כגדול, כעני-כעשיר, כעבד כאדוניו, מן ראשי עמנו עד היושבים אחר התגור והכירים, הגו בה ויתוכחו ויפללו ביניהם על אדותיה, כל אחד ואחד לפי מעמו ורוחו, דעתו ותכונתו; בקצרה, המחברת הזאת היתה שיחתם כל היום.

כ„מהערענוס“ בשעתו הגרתי אז גם אני: עברי אנכי, ואחשוב בצדק, כי אין לך דבר הנוגע להעברי, שלא יגע גם אל עצמי וכשרי, רוחי ונפשי! ובכן גם אנכי מצדי חשבתי ושפמתי על אדותיה מנקודת מבטי אני עד החיים, יחד עם נקודת מבטה של תורתנו הקדושה, אור עולם באוצר חיי עמנו! מה היתה מסקנתי? יראה הקורא הלאה.

בין כה וכה נתפרסמה בעתונים (א) הקריאה שקרא הר"ר הרציל את ראשי עמנו לבוא אל הקונגרס הראשון, שהיה עתיד להיות במינצ'ען. הקריאה הזאת הוסיפה להטיל סער גדול בים החיים של עמנו: בראשונה חשבו רבים וכן שלמים, כי הקונגרס ישפוט רק על מדינת היהודים בחוגה שחג לה הר"ר הרציל, בחזון רוחו שהעלה במחברתו. המון בני עמנו, האוהב תמיד לקוות רק אל נסים ונפלאות שלמעלה מן הטבע, כדרך הטובע במים עזים, שבכדי להציל עצמו מתאחז גם בחוד התער, במבועו בשנים האחרונות בים הצרות והתלאות, אשר מצאוהו לרגלי רוח האנטישמיות המנשבת באירופא — לא הרבה גם הפעם לחקור, לבחון ולברוק היטב את הרעיון הזה ויחל לצפות כי על ידו קרובה ישועתו לבוא. הגוזמאות וההפלגות שעברו בעת ההיא בין העם עלו למעלה ראש. באוני שמעתי שיחה קלה שבין איש לאשתו, אשר הוכיחה אותו „כי מאז החלו לרבר על ארות הקונגרס חרל מעשות מלאכתו הקבועה וכל היום הנדו מרוד רק לדרוש ולדעת מי ומי ממלכי אירופא יבאו אל הקונגרס להמליך את הר"ר הרציל“...

„ריקה!“ — השיבה אישה החרש נחשת, בניזיפה — במדה בקרוב הלא הנתן לנו ארצנו הקדושה וממלכה יהודית תהיה כהוכה ולמה איפוא אעבוד עבודתו הקשה? מוטב לי לנסוע שמה מעבוד פה כל היום בועת אפי, כי, לפחות, הלא

(א) הצחקת הקריאה הזאת עיין בהמליץ שנת ל"ז גליון ק"א. בין ההצעות שנקבעו לקונגרס הזה כתיב לאמרי: (ה) שאלות היהודים ואספת שרי המדינות הגדולות שתהיה בקרוב.

ב"קול קורא" שיצא בירושלים וכתרתו "מחאה 'מהיראים' מירושלים, למחות אבן האבל [?] אבן הטועים והמטעים" בשנת תרצ"ג (1933) לא הסתפקו בתביעה לבטל את הצהרת בלפור, אלא הוסיפו שהנותנים למהלכים פוליטיים אלה משמעות דתית כופרים בביאת המשיח. הם מצטטים את ההלכה במשנה תורה לרמב"ם הדנה באמונה במשיח "שכל מי שאינו מאמין בו (במשיח) או מי שאינו מחכה לביאתו"²⁸ ונותנים לה פרשנות אקטואלית, וכך נאמר בכרוז:

רצה לומר שהולך אחר מקריות ומכנה אותם בשם גאולה או פקידה, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו, וכל שכן מי שמאמין רחמנא ליצלן בהבטחת העמים לכנותה בשם פקידה... ושיטה החדשה לכנות בשם פקידה להבטחת הנכרים זרה היא לנו, והיא היא שהתעה בעוונותינו הרבים עם רב מישראל שילכו אחר ההבל גאולת הנכר הזה.²⁹

כותבי הכרוז מתמצתים בקצרה את שיטתם האסכטולוגית:

ואנו שלומי ישראל מאמינים וחייבים להאמין שאחרי כל התלאות דעדו עלן (שבאו עלינו – י"ק) שקרובה ישועתינו לבוא, אבל חס וחלילה לא להגשים את הגאולה שתהיה טבעית, וגם לא בכח אנושי ועצמי כי גאולה טבעית ואנושית לא שמה גאולה... אלא גאולתנו ופדות נפשנו ובנין בית מקדשנו ובנין ארצנו הקדושה תהיה הכל ניסית.³⁰

פרק 1: מאבקו של ר' יואל טייטלבוים בציונות

1.0. רקע:

ר' יואל טייטלבוים (להלן ר' יואל), בן נינו של מייסד השושלת, האדמו"ר ר' משה טייטלבוים, בעל "ישמח משה" (1841-1759),³¹ גדל באווירה חסידית שקשרה עצמה עם גורלו של עם ישראל מראשיתו ועד לביאת הגואל. סבו, ר' משה טייטלבוים, העיד על עצמו שנשמתו נתגלגלה לעולם הזה בכמה גלגולים, כשהמוטיב העיקרי שבהם הוא גלות וגאולה. לדבריו, נשמתו החלה את פעולתה בעולם בימי יעקב, וגלגולה נמשך בתקופת יציאת מצרים ובימי

²⁸ שם, עמ' פה.

²⁹ שם, עמ' פו.

³⁰ שם.

³¹ בראשית ימיו נמנה עם ה"מתנגדים", ובהשפעת "החוזה מלובלין" נהיה לחסיד. תחילתה של השושלת בעיירה אוהעל, והמשכה בסיגט ובסאטמר.

חורבן בית שני.³² חסידים נהגו לספר עליו שהיה בו ניצוץ משל ירמיהו הנביא, וכל ימיו היה מקונן על חורבן ירושלים והשתוקק לבניינה, וכך העיד על עצמו בעל "ישמח משה": "אל יפלא בעיניכם גודל אבלי ותוגתי על חורבן בית מקדשנו, כי אני הגבר ראיתי עני עמי".³³ עוד מסופר עליו מפי חסידים שלפני פטירתו מן העולם אמר שבבואו לעולם האמת לא ינוח ולא ישקוט עד שיביא את המשיח, אולם בבואו השמימה כיבדוהו והסיחו דעתו מן הגאולה עד בוא עתה.³⁴

בסיגט, עיר הולדתו של ר' יואל, שררה אווירה של קדושה ויראת שמים, ואהבה וערגה לארץ ישראל וציפייה לביאת המשיח. על ר' יואל מסופר שעוד בילדותו היה אוהב ארץ ישראל, וכאשר בא קרובו של הילד, יואל אשכנזי,³⁵ עם אביו ואמו לקבל ברכה מאביו של ר' יואל, ר' חנניה יום טוב ליפא (1836-1904),³⁶ קרא ר' חנניה לשני הילדים. ליואל אשכנזי הוא נתן מנת פרות ואמר לו "קח פרות אלו כי אתה נוסע לארץ ישראל", ואחר כך נתן לבנו יואל ואמר לו: "גם אתה קח לך מנה גדולה של פרות, כי הנך אוהב כבר את קדושת ארץ ישראל".³⁷

חסידי סאטמר רואים ברבם גדול אוהבי ארץ ישראל והלוחם הנמרץ מכולם נגד הציונות ומדינת ישראל.³⁸ אכן נראה שאהבתו לארץ ישראל ולקדושתה וציפייתו לגאולה השלמה היו מניע למלחמתו הקנאית וחסרת הפשרות נגד המפעל הציוני בכלל ומדינת ישראל בפרט.

1.1. הציונות כמעכבת הגאולה בהגות החסידית בהונגריה:

לא רק ר' יואל הוסיף ללחום נגד התנועה הציונית אחרי תחילת הגזרות על יהודי אירופה. הוא הצטרף למנהיגים חסידיים אחרים שאסרו בתכלית האיסור לעלות לארץ ישראל, ולדבריהם, הפרעות בארץ ישראל הן עונש על מעשי הציונים. אחד מגדולי הלוחמים נגד התנועה הציונית

³² מ' גולדשטיין, צדיק כתמר יפרח, עמ' ג. וראה עוד ד' בן-רחל, פאר וכבוד, דף א, סימן א.

³³ א' פוקס, האדמו"ר מסאטמר, עמ' 18-19.

³⁴ שם. בסיפור זה מודגש אלמנט חשוב בחסידות, בייחוד במשנתו של ר' יואל. גרשום שלום הגדיר בספרו את היסוד הזה "נייטראליזאציה של הרעיון המשיחי בחסידות" (*Major Trends in Jewish Mysticism*, p. 329). הרעיון הזה פותח אצל ר' ש"ץ (חסידות כמסטיקה, עמ' 170-176). וראה י' תשבי, החולק על רעיון ה"נייטראליזאציה" והמגמות המשיחיות בצמיחת החסידות (ציון לב [תשכ"ז] עמ' 1-45). וראה עוד הנ"ל, "הרעיון המשיחי בישראל", יום עיון לג' שלום, ירושלים תשמ"ב.

³⁵ נכדו של הגאון מזלוטשוב, אבי אמו של ר' יואל, שהיה קשור לר' יואל מימי נעוריו, ולימים התיישב בטבריה, ור' יואל עמד עמו בקשרי מכתבים. ראה דברי יואל, עמ' צה.

³⁶ רב במארמרוש-סיגט. חיבורו החשוב הוא "קדושת יום טוב" משנת תרס"ה.

³⁷ א' פוקס, האדמו"ר מסאטמר, עמ' 65.

³⁸ שם.

היה האדמו"ר ממונקאטש, ר' חיים אלעזר שפירא, וכך תיאר את תחילת רתיחת הגלות באירופה בדרשת ראש השנה:³⁹

והנה אהובי, אחיי ורעיי עתה היא השנה הששית בתוקף המלחמות והצרות הנוראות כמה וכמה אלפים מישראל שנשפך דמם כמים על חללי השדה ונשארו אלמנות ויתומים לאין שיעור, אוי ואבוי ועתה היסורים הולכים ומתגברים מאוד ובני ישראל מוכים וגולים בכל המדינות באופן נורא מאוד, כל יום קשה מחברו.

אבל לדעת האדמו"ר ממונקאטש, הפתרון אינו עלייה לארץ ישראל, שבה יש סכנה אחרת ליהדות, וכך הוא ממשיך דרשה זו:

ובאה"ק ירושלים עיה"ק באו פריצים וחללוה בממשלת הציאניסטע"ן הארורים, ולפי דרך הטבע אין אופן לשום איש יהודי ירא ד' ליסע לאה"ק להתנהג שמה עפ"י תוה"ק הקדושה... והנה אמרנו אתמול בסליחות "זכור ברית וכו' ירושלים מדבר שממה היתה", אמנם עתה בעוה"ר הוא גרוע יותר הרבה כי אם הייתה שממה... אינו צרה גדולה כ"ז כמו עתה בעוה"ר, שהוא כמאמר ר' תנחום (בשבת כב, א) "מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו" - המה הנחשים והעקרבים המסיתים והציאניסטע"ן המושלים ומרקדים שמה

לדבריו, הדרך להיחלץ מהצרות היא התקרבות לה', לסבול באהבה את ייסורי הגלות ולשוב בתשובה שלמה לקב"ה, וזה לשונו בהמשך הדרשה:

ועד אנה נדעך בשבי אם לא לבוא להתחנן אל המלך מלכי המלכים ית"ש לבקש רק משיח צדקנו שיבוא ויגאלנו... אהובי אחיי עמדו והתיצבו נא לקבל על עצמנו ככל הנזכר באמת להכניס ראשינו תחת קורת הברזל של משיח כדי ליקח מאתו היסורים ונשוב בתשובה שלימה, ובזה נבא לתכלית הנרצה לשוב בתשובתא סגי ולהסיר המסכים המבדילים ביננו לבין אבינו שבשמים עתה בעת רצון בעת תקיעת שופר שנזכה לשמוע בקרוב קול שופר גדול של הגאולה שלימה ב"ב.⁴⁰

---

³⁹ חיים אלעזר שפירא, שפר יששכר – דרשות לחגים ומעדים, מונקאטש תרצ"ט. מאמרי חודש תשרי – מאמר "תקע בשופר", עמ' רלט. התאריך המדויק לדרשה זו לא ידוע, אבל נראה שנישאה לפני שנת 1937). ראה עוד לעיל, במבוא.

⁴⁰ והשווה לדרשתו של הרב קוק בראש השנה תרצ"ד בירושלים. גם הרב קוק נותן את דעתו לעליית היטלר לשלטון בגרמניה, אולם מסקנתו היא הפך דברי האדמו"ר ממונקאטש. ואלה דבריו על פי זכרון אחד השומעים: "תקע בשופר גדול לחרותנו" - יש שלוש דרגות גם בשופר הגאולה: שופר גדול, שופר בינוני ושופר קטן. התעוררותו של העם להגאל ולגאול את ארצו, התעוררות שמקורה קדוש, האמונה בה' ובקדושת ישראל עמו זהו השופר הגדול והמעולה... אבל - יש שופר של בהמה טמאה, שונאי

האדמו"ר ממונקאטש חזר על אזהרתו שלא לעלות לארץ ישראל בדרשת ראש השנה בשנת תרצ"ז וחזק את חסידיו שלא ינסו לדחוק את הקץ ע"י פעולות מעשיות אלא ישובו בתשובה, יצדיקו עליהם את הדין ויצפו לגאולה האמתית. בדרשתו הוא מסביר בדרך משל את סבלם של יושבי הגלות שלא נטו אחר הציונים ואף בהם פגעה מידת הדין ואת ההתעוררות השמימית לסיים צרות הגלות, וזה תוכנו:

משל למלך שהיו לו בנים כשרים וחכמים וכן פראים ובעלי תאווה, כאשר חטאו הבנים הרעים וגררו אחריהם את הטובים העניש את כל בניו וגרשם מביתו ללא אוכל ולבוש, בצינת הלילה ישבו הבנים הטובים, הצדיקו עליהם את הדין וציפו שאביהם ירחם עליהם במהרה ויחזירם לביתו. הבנים הרעים דפקו בדלתות בחזקה ומשלא נענו החלו לשבור את חלונות הבית. האם פנתה לאב ואמרה לו אם תמשיך לא להענות להם אזי אף הטובים יצטרפו לרעים וינסו לשבור את חלונות הבית כי לא יוכלו לסבול את צינת הלילה.

וכך האדמו"ר מבאר את הנמשל ומתייחס למאורעות אקטואליים:⁴¹

והנמשל מובן כי המלך ית"ש אבינו ומפני חטאינו גלינו מארצנו וכו' בחשכת הלילה שנקרא כן הגלות המר ומאוד קר. ערום ועריה וצרות יסובבנו ר"ל... והבנים הרעים המה הרשעים (שבורים החלונות בעזות מצח משא"כ הצדיקים מצדיקים את הדין ואומרים חצות בבכי ומחכים לגאולה להכניסם לבית כנ"ל) היינו שבאים לאה"ק לחלל שם ש"ק ותורת ה' כמ"ש ותבואו ותטמאו את ארצי. וכבר נהרגו מהם, אם כי רובם מהנהרגים המה פושעים ומחללי ש"ק, אך קיי"ל בסנהדרין שהקב"ה נצטער על דמן של רשעים שנשפך ק"ו וכו'. ועי"ז נהיתה צוחה בכי גדול בשמי מרום, אכן השכינה הקדושה כביכול במידת אמא ממליצה זכות בעד בני"י כי אם יחזיקום עוד הרבה לילות כאלו גלות המר הלז אז גם הצדיקים שבהם יתקלקלו ח"ו לשבור החלונות, היינו לחטוא בלי דעת אחרי כי נהייתה בוקה ומבולקה אשר אין כמוה.

אף בדרשה זו האדמו"ר ממונקאטש חוזר על הדרכתו לחסידיו:

"ע"כ אין עצה רק לבקש רחמים ולשוב להש"י אבינו הטוב ולקבל עלינו עול תורה ומצוות באמת ויגאלו בקרוב בביאת גואל צדק במהרה בימנו.⁴²

ישראל תוקעים באזני העם וקוראים ליהודים לנוס כל עוד נפשם בם ולעלות לארץ ישראל. אויבים מכריחים אותם להגאל, מתריעים בתרועות מלחמה ומרעישים ברעש של צרות ויסורים, ואינם נותנים להם מנוח. שופרות של שופרות טמאות נעשים לשופרו של משיח... ומי שלא שמע לקול השופר הראשון, ואף לקול השני לא שמע, שומע בעל כורחו בקול השופר האחרון... אולם על שופר זה אין לברך" (מועדי הראיה, בעריכת הרב מ"צ נריה, הוצאת מרכז ישיבות בני-עקיבא.⁴¹ שער יששכר עמ' רעד.

גם חסידות בעלזא התנגדה לציונות, ור' יששכר דוב רוקח, ששימש אדמו"ר עד שנת תרפ"ח – (1928), לחם בכל כוחותיו נגד הצטרפות ל"אגודת ישראל" ולתנועת "המזרחי". בירחון "קול ישראל" משנת תרפ"ו – (1926) מסופר שדברי ההתעוררות של האדמו"ר מבעלזא לפני תפילת "כל נדדי" כללו משפט אחד בלבד: "שאסור להתחבר עם הציונים והמזרחים וכל כת דילהון".⁴³ עוד מובא בירחון הנ"ל שהוא עמד על המשמר ובחן את התנועות החדשות שהתחדשו בזמנו והזהיר את חסידיו לבל יצטרפו אל התנועות הציוניות, וזה היה אחד העיקרים שעליהם נסבו דרשותיו, ואף בדרשות סעודה שלישית, שדרך האדמו"רים לדרוש בהן בדברי תורה ומוסר, הוא דרש בעניין זה.⁴⁴ בנו ממשכנו, ר' יעקב רוקח, עזב את הונגריה בשנת תש"ד (1944) ועלה לארץ ישראל, ואחיו ר' מרדכי נשא דרשה שהייתה תשובה לחששם של רבים שלפתחה של הונגריה רובצת סכנת הכורת הגרמני, וכך אמר בשם אחיו ה"צדיק" בינואר 1944, כחודש לפני ביצוע ה"פתרון הסופי" בהונגריה:

יורא מנוחה כי טוב... שתשרה פה לתושבי מדינה זאת מנוחה ושלוה, 'כי טוב' שהצדיק רואה כי טוב וכל טוב ואך טוב וחסד ירדוף וישיג את אחב"י בני מדינה זו.⁴⁵

ר' יששכר טייכטל כותב בשנת תרצ"ו – (1936) שבניין ארץ ישראל האמיתי אינו בניין גשמי אלא בניין רוחני. מפעל ההתיישבות בארץ ישראל לפני הגאולה מעכב את הגאולה ומוגדר כ"מעשה עמלק", וזה לשונו:

קדושת ארץ ישראל דלמטה תלוי מקדושת א"י דלמעלה ולזה צריך תחילה בהסרת הערלה והקליפה ואם לא היא ערות הארץ, ר"ל כי עמלק יושב סביב לה וכל זה הוא מעשה עמלק לטמא את הארץ ולהסיר הקדושה כדי לעכב את הגאולה.⁴⁶

מכאן הוא מסיק שפעולה אנושית לא תביא את הגאולה, ויש להמתין לה, ואלה דבריו:

---

⁴² שם, עמ' רעה.

⁴³ קול ישראל, ח' סיון תרפ"ה, מובא ב"משכנות הרועים", ערך: האדמו"ר מבעלזא, עמ' שעו.

⁴⁴ משכנות הרועים, שם.

⁴⁵ הדרך, דרשת פרידה של ר' מרדכי רוקח (ערך: מ"א לעבאוויטש), חוברת א', אדר תש"ד, בודעפסט, עמ' יח-יט. וראה מ' פייקאז', "גזרות פולין ומנוחה שלוה ליהודי הונגריה בדרשה חסידית בלזאית בינואר 1944", כיוונים 11 (1981), עמ' 115-116; "הרבנית מסטרופקוב על הבטחת הרבי מבלז ושתי השקפות סותרות על לקח הגזירות", כיוונים 24 (תשמ"ד), עמ' 59-73. ראה שם בתגובת החסידים על-פי החוברת "מצמיח ישועה".

⁴⁶ תיקון עולם, עמ' קד.

עד שישקיף ה' מן השמים ויערה עלינו בכלל רוח טהרה מן השמים להאיר עלינו אור חדש מששת ימי בראשית... ועד אותו העת שיחדש ה' האור הגנוז אין לנו התעסקות אחרת רק לעסוק בתורה... וידעו הכל שרק בלמוד תוה"ק על דרך סתם הישן והמקובל זכה לגאולה בב"א.⁴⁷

1.2. מאבקו של ר' יואל בציונות לפני השואה:

לפני השואה רווחה ההשקפה האנטי ציונית בקרב היהדות האורתודוקסית באירופה, בייחוד בקרב החסידים. כשנהיה ר' יואל למנהיג חסידי הזהיר את חסידיו מפני "נגע" הציונות ולחם נגד מגע כלשהו עם התנועות הדתיות "אגודת ישראל" ו"המזרחי", שבהן ראה סכנה חמורה מאוד ליהדות האורתודוקסית.⁴⁸

מכתבו הראשון בעניין הסכנה שבציונות נכתב בשנת תרפ"ז (1927) והודפס בקובץ מכתביו "דברי יואל". את המכתב הזה כתב ר' יואל בהיותו רב בקראלי וייעד אותו לשומעי דברו בקהילת אורשווא שבחבל מרמרוש בצ'כוסלובקיה.⁴⁹ הרקע למכתב זה הוא השמועה ששמע ר' יואל שבקהילת אורשווא הוחל בפעילות ציונית, וכמה מבני הקהילה השתתפו בפעילות זו. ר' יואל הזהירם לעמוד בפרץ במסירות נפש, היות שללא עמידה איתנה בפני סכנת הציונות תביא התפשטותה לחורבן קהילה זו והקהילות הסמוכות. וזה לשון המכתב:⁵⁰

שמעתי ותרגז בטני אשר גם בקהילתכם הצמיח השורש הפורה ראש ולענה של הכת הציונים הטמאים ומטמאים בהבל פיהם כל, אשר רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, כמה עיירות גדולות בתורה וביראה נחרבו עד היסוד בה ברשעת הטמאים הללו, וכל קהל ועדה מישראל אשר עדיין לא סרו מאחורי ה' ותורתו הקדושה, מחייבים להיקהל ולעמוד על נפשם במסירות נפש ממש שלא תתפשט ביניהם הארס המר הזה, ואם ח"ו תניחו את התבערה הזו ולא תכבוה בכח גדול בעוד מועד, מי יודע אם אחרי איזה ימים

---

⁴⁷ שם, עמ' קו' (ראה להלן על דמותו המיוחדת של ר' יששכר טייכטל, ששינה יחסו למפעל הציוני מתוך ראיית חורבן היהדות באירופה ופרסם דבריו בספרו "אם הבנים שמחה", שבו הוא מודה על טעותו במכתב הנ"ל).

⁴⁸ בדרשותיו הרבה להטיף נגד הצטרפות הדתיים למפעל הציוני, למשל: "ובעונותינו הרבים, הללו הכופרים מדמים בנפשם לעשות קבוץ גלויות בעצמם, והצרה היא שישנם עוד יהודים שומרי תורה ומצוות שמחזיקים אחריהם בכפירה הזאת וזה קשה וגרוע מכל" (חדושי תורה, דרשות לספר דברים, עמ' קצה).

⁴⁹ בקהילה זו שימש ר' יואל ראש ישיבה עד שנת תרפ"ד (1924), והשפעתו הייתה רבה בקרב בני הקהילה.

⁵⁰ דברי יואל, מכתבים, חלק מלחמות ה', עמ' עה.

מועטים יהיה בכחכם עוד להציל את יתר הפליטה, ושאני מינות דמשכי,⁵¹ וח"ו כל הגלילות הסמוכות יהי' נכשלות על ידכם.

את גודל הסכנה שבציונות בעיני ר' יואל אפשר להעריך על-פי דרך הפעולה שהורה ר' יואל לקהילת אורשווה כדי למנוע שיתוף פעולה עם הציונים, ואלה דבריו:⁵²

אבל למען יהיה למשמרת ראיתי כעת לחקוק בעט ברזל ועופרת, לבל תהיה האמת נעדרת, אשר כל איש ואשה הן בחור או בתולה עם איש שיבה, כל אשר גם מהיום והלאה יקח הבל בחבורת הרשעים האלו, או יסייע להם בממון או בגוף, או באיזה סעד כל-דהו או יניח מרצונו אחד מבניו או בנותיו לסייע בהם כנ"ל, הרי הוא בהבדלה והפרשה גמורה מכל קהלתכם בכל אופן ואופן ככל אותן הכופרים והמינים שאין להם חלק באלוקי ישראל, שלא לצרפו לשום דבר שבקדושה לענות אמן, קדיש או קדושה ולא לקרותו לתורה בשום פעם בעולם, ולא להשתמש עמו בעשיית היין במקום שצריך שיהא נעשה ע"י ישראל ושלא להתערב עמו כלל כמי שאינו מבני עמנו".

ר' יואל מורה לאנשי קהילה זו להפעיל את הסנקציה ההלכתית-החברתית החמורה ביותר – החרם, כדין המוסרים והמינים המנודים לחלוטין מקהילות ישראל. ר' יואל סומך את הוראתו על הרמב"ם ב"משנה תורה" על מנת לבסס דבריו שלא יישמעו מרחיקי לכת ביחס ליהודים המוגדרים שומרי תורה ומצוות: "וכבר כתב הרמב"ם שהמוסרים והמינים שבישראל צריך להתרחק יותר מן העכו"ם". במכתב זה ובאחרים שבהם ר' יואל מורה לקהילות להחרים את הנוטים אחר הציונות נראה שההגדרה "מינות" שר' יואל מגדיר את הציונות אינה מליצה בלבד אלא הגדרה הלכתית, וממנה נובעות מסקנות מעשיות.⁵³

בשנת תרצ"ג (1933), בעת שכהן ר' יואל ברבנות בקראלי, הקימו חברי תנועת ה"מזרחי" בית מדרש בעיר. מיד פרסם ר' יואל כרוז לבני העיר ובו אזהרה המורה שלא להצטרף לתנועה זו. מכרוז זה למדים עד כמה חשש ר' יואל מהתפשטות תנועה ציונית המוגדרת דתית בקרב

---

⁵¹ מושג הלכתי-תלמודי המורה להתרחק מעבודה זרה ומכל הדומה לה. ר' יואל מרבה להשתמש במימרא זו בכל הנוגע לציונות המוגדרת אצלו מינות.

⁵² דברי יואל, מכתבים, חלק מלחמות ה', עמ' עו.

⁵³ כששימש ר' יואל רב בקראלי ונדע לו שבחור מהקהילה ש"נתפס" לרעיון הציוני קיבל עלייה לתורה בבית המדרש "עץ חיים" שבעיירה, הורה מיד לסגור את בית המדרש (א' פוקס, האדמו"ר מסאטמר, ע"מ 67).

החסידים. הוא ראה בזה סכנה מוחשית ליהדות האורתודוקסית ולא חשך את שבט לשונו והשתמש בהגדרות קיצוניות להגדרת תנועה זו,⁵⁴ ואלה דבריו:

היות שיצאו פה איזה בני בליעל נערי שובב, בני בלי שם תחת מסווה המזרחי הטמא והמטמא אשר כבר נאסרו לנו מרבתינו הקדושים זי"ע בדור שלפנינו...⁵⁵ והן אמת כי ידוע לכל כי ברע הוא, והמאמין בהשי"ת ובתורתו הקדושה לא ילך בדרך איתם... לזה ראיתי להזהיר באזהרה חמורה את בני קהלתנו ועדותינו הקדושה שמחוייבים אתם למחות בכל ב"ב במסירות נפש ששום אחד מבניכם ובנותיכם לא יתערב בחברת הטמאים האלה בשום חברותא כל דהו למען לא ילכדו בשחיתותם של המינות והכפירה רח"ל".⁵⁶

ר' יואל חשש שהדור הצעיר יושפע מהרעיון הלאומי, ולכן הזהיר את ההורים אזהרה חמורה בזאת הלשון:⁵⁷

וכל איש ואשה שלא ימחו כראוי על כל אחד ואחד מב"ב שלא יתחברו עמהם כלל, המה נתפסים על אנשי ביתם ונדונים כמותם בכלל המשחיתים ומחטיאי הרבים שכישראל אשר אין להם תקנה עולמית ח"ו.

ובכרוז אחר מאותו היום מגדיר ר' יואל את תנועת המזרחי כך:

קשר בוגדים על שם המזרחי שהיא יסוד המינות והכפירה ר"ל... וכל מגמתם להמשיך איזה לבבות כשרות מילדי- בני ישראל לרשתם אשר טמנו להם.⁵⁸

---

⁵⁴ הגדרות כאלה לרוב מופיעות בספרות האנטי-ציונית מראשיתה, בעיקר במכתבים המובאים ב"אור לישירים" וב"תיקון עולם" ובייחוד בכתביו של האדמו"ר ממונקאטש (ראה קובץ דבריו בשיטתו האנטי-ציונית אצל א' רעזנבערג, משכנות הרועים, עמ' תקנה, תקסה).

⁵⁵ באסיפה שהתקיימה בשנת תרס"ד (1904) החרומו כמה רבנים ואדמו"רים, בהם ר' חנניא יום-טוב ליפא טייטלבוים, אביו של ר' יואל, את תנועת המזרחי. תוכן אסיפה זו הובא בקובץ "תל תלפיות" משנת תרס"ד. מדברי האדמו"ר מבעלזא, ר' יששכר דב רוקח, עולה שהרבנים חששו בעיקר מהתנועות הדתיות, שנתפסו לציונות, ובהן ראו סכנה גדולה ליהדות יותר משראו בציונות החילונית. האדמו"ר מבעלזא הוסיף והמשיל את הדתיים לאומיים לחזיר הפושט טלפיו ומראה שיש לו סימני טהרה: "כך אנשי המזרחי מראים טלפיהם הכשרים ובשם התורה פועלים נגד התורה ועל כן יש להזהר מפניהם ביותר" (משכנות הרועים, עמ' שעט). והשווה עמדתו של האדמו"ר מבעלזא למדינת ישראל לאחר תקומתה בספר "התקופה הגדולה", עמ' רז-רח ובעמ' שעט.

⁵⁶ דברי יואל, עמ' פג.

⁵⁷ שם.

⁵⁸ שם, עמ' פד. ומעניין שבין כתביו נמצאו שני מכתבים שכתב באותו יום.

סיכום לשיטתו של ר' יואל בעניין הציונות בכלל והתנועות הציוניות הדתיות בפרט בתקופה שלפני השואה מופיע במכתבו שפורסם בקונטרס "שומר אמונים" בשנת תרצ"ט (1939).⁵⁹ מכתב זה הוא תשובה לקהילה ששאלה בעניין הצטרפות ל"אגודת ישראל". חשיבות מרובה יש למכתב זה, שכן עד עתה זהו מכתבו האחרון הודן בנושא זה לפני השואה. במכתב זה ר' יואל מפרט כמה נימוקים שאין להצטרף לתנועת "אגודת ישראל", ואלה הם תמצית משנתו:

1.2.1. איסור עלייה בחומה:

וגם היה בזה סכנה עצומה ח"ו לכלל ישראל מבואר בספר אהבת יונתן בהפטרות 'ואתחנן ובאוה"ח הקדוש פרשת ראה.⁶⁰ ובתשובה אחרת בארתי באורך מדברי הפוסקים, הראשונים והאחרונים שע"ז סובב כל השבועה שלא יעלו בחומר והוא סכנה עצומה רח"ל כמבואר בגמרא (כתובות ק"א) לא עת האסף פה, ועיין מ"ש החת"ס בהפטרות פ' שופטים והפטרות פ' בהעלותך.⁶¹

1.2.2. אופי השלטון בארץ ומטרתו:

ובעיקר הדבר מה ששאלתם אם להתחבר כעת אל האגודה, תמה אני הלא עכשיו נודע הדבר אשר התחברו יחד עם כת הציונים שהחריבו העולם והשרישו ברוב בני ישראל המינות והכפירה רח"ל, ונדפס מחאה גלויה מיקירי ירושלים ששם גילו צערם על רוע מעשה האגודה הזאת⁶² וגם ראינו כי אנשי האגודה הלכו שלובי יד עם הציונים לבקש הממשלה למסור אה"ק בידם, אשר ע"ז ידו כל הדווים ונמס כל לב של המאמינים בהש"ת ובתורתו הקדושה באופן נורא שאין להסתפק שאילו ח"ו עלה זה בידם מי בראש, הלא הכופרים והמהרסים הידועים, כי בעוה"כ רובא דריבא דעלמא הוא מצידם, והמה עשירים וקצינים ועזי פנים שבדור, וח"ו היה ניתן חרב בידם שלא להותיר שריד ופליט מהמאמינים בתוה"ק בעיר ה' שמה".⁶³

---

⁵⁹ נדפס לראשונה בבודפשט בשנת תרצ"ט (1939), ולאחר מכן הודפס כנספח לספר "תיקון עולם" שיצא במהדורה שנייה בברוקלין בשנת תשי"ז (1957). הפרסום החוזר מעיד על העקיבות חסרת הפשרות של האידיאולוגיה החרדית האנטי-ציונית בקרב חסידי סאטמר, ובראשם ר' יואל, שלדבריהם, מכתבים שנכתבו לפני מלחמת העולם השנייה על אודות הציונות ויישוב ארץ ישראל תקפים אף לאחר השואה ותקומת מדינת ישראל.

⁶⁰ דברי דרש אלה הם יסוד חשוב במשנתו של ר' יואל. בהמשך הדברים אדון בעניין זה.

⁶¹ תשובה זו שר' יואל מזכיר כמה פעמים אבדה במלחמת העולם השנייה (משכנות הרועים, עמ' פה, הערה ג). בספר "ויואל משה" הוא פותח ומרחיב בעניין השבועות. להלן ארחיב בעניין זה.

⁶² תיקון עולם, עמ' פה-פט. ראה לעיל, במבוא.

⁶³ דברי יואל, מכתבים, עמ' פה.

ר' יואל דן בהחלטת הכנסייה הגדולה של "אגודת ישראל" משנת תרצ"ז (1937) להסכים למדינה על-פי התורה. לדבריו, אף אם מגמת "אגודת ישראל" חיובית, ורצונם להנהיג מדינה על-פי התורה, לא יעלה בידם דבר זה, כי מטרת הציונות היא עקירת הדת, והשלטון בארץ יהיה בידי גוף חילוני.⁶⁴

1.2.3. המצב בארץ ישראל:

ר' יואל נותן את דעתו לטענה שנשמעה תכופות באותם ימים, ימי עליית היטלר לשלטון בגרמניה הנאצית ותחילת התפשטות הנאציזם באירופה, שיש סכנה לגולה, וארץ ישראל היא מקום המפלט היחיד ליהודים. ר' יואל לא זו בלבד שאינו רואה בארץ ישראל מקום מפלט להצלת היהודים, אלא הוא טוען שחיזוק ההתיישבות בארץ ישראל יביא להתגברות הפרעות ויסקן את הקיים בה. וזה לשונו:⁶⁵

ומה שכתבתם שבצוק העיתים הללו צריך מקום מפלט, תמה אקרא הלא לולא כעס האנשים האלה אשר גרמו לנו באה"ק היה לנו שם מקום מפלט טובא, כי לא לחמו שם הערביים והממשלה נגד בני ישראל והיה אפשרות שם לצאת ולבא ולישב בשלוחה והשקט, ואך ע"י אלו שרוצים למלוך וליקח שם ממשלה שלא כדת של תורה ועוברים על השבועה שהשביען הקב"ה שלא יעלו בחומה, בזה גורמים אף וחימה ודין-גרמא (וזהו הגורם – י"ק) שהשחיתו והתעיבו המקום פליטה ואין בכחם להציל אלא אדרבה, והכתוב צווה "למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח" (במדבר יד, 41).

אם-כן, ר' יואל רואה בפרעות שאירעו בארץ ישראל בין שנת תרפ"ט (1929) לשנת תרצ"ו (1936) עונש על שהציונים מנסים לשלוט בארץ ישראל ועוברים בזה על השבועה "שלא יעלו בחומה". לכן מסקנתו היא שאסור בתכלית האיסור לתמוך וכל שכן לפעול לחיזוק ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, אלא לצפות לגאולה האמתית, וכך הוא חותם את מכתבו הנ"ל:

והשי"ת ירחם על פליטת עמו ישראל להצילם מדרכים כאלו ויוציאו מהחשכות המר והנמהר ובישועתו יתברך יראינו ויפרע לנו מצרינו בהתגלות כבוד מלכותו ות"ש, ומכה

---

⁶⁴ ר' יואל מפתח את הרעיון הזה ומבססו בספרו "יואל משה", וזה לשונו: ונדע כי הראש והראשון אבי אבות הטומאה שהמציא את הרעיון הציוני בשנת תרנ"ו כתב בעצמו בחבורו הטמא כי רצונו היה להמיר ח"ו את כל ישראל ולא יזכה שם ישראל עוד" (עמ' שנו). ומוסיף בהמשך דבריו: ובזה כל המפלגות שוות להיות יד אחת ללחום נגד כל מי שידבר עבור קיום התורה". (עמ' קכז). וראה עוד שם, עמ' שנה, שאין השלטון בישראל כופה להמרת דת גלויה בשל הפחד מהיהדות החרדית בחו"ל, ומכאן ההצדקה לקיומה של הגלות.

⁶⁵ דברי יואל, עמ' פו.

לראות בשמחת ציון וירושלים הבנויה ובהר המוריה ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה.
הכותב וחותרם בלב נשבר ומצפה לרחמי שמים במהרה".

1.3. ר' יואל טייטלבוים כנושא דגל המאבק בציונות לאחר השואה:

התיאוריה הפסיבית שדגלה בהמתנה לגואל יכלה להימשך שנים ואף דורות עד ביאת הגואל, אבל חורבן גלות אירופה במלחמת העולם השנייה העמיד תיאוריה זו במבחן המציאות. הרעיון הלאומי שהיה מעומעם בקרב יהודי הגולה נעשה למוחשי אצל שארית הפלטה שתרה אחר חוף מבטחים בארץ ישראל. השינוי בתודעה היהודית הגלותית נוצר בעקבות השואה, שהייתה מאורע מהפכני שעם ישראל לא התנסה בו מעולם.

הסופר א' ברקוביץ מגדיר את השואה במסתו על הגלות והגאולה כ"חורבן הגלות". לראשונה בהיסטוריה היהודית נחרבה הגלות עצמה. התרופה לחורבן זה היא הגלות הלאומית וחזרת עם ישראל לארץ ישראל והקמת שלטון עצמאי. תפיסה היסטוריוסופית זו רואה בתקומת מדינת ישראל המשך ישיר ל"חורבן הגלות" וחלק מתהליך הגאולה הלאומית, וכינויה הוא "אתחלתא דגאולה" מתוך ציפייה לגאולה השלמה בעתיד.⁶⁶

סופר השואה א' ויזל רואה בתקופה שאחר השואה תקופה "פוסט מודרנית" ביהדות, ואלה דבריו:⁶⁷

היו בנו שהשואה נראתה להם כהר סיני חדש – הר סיני של חושך, אשר מי יודע איזו בשורה סתומה הוא מגלה... אם תקום עכשיו פילוסופיה חדשה של הקיום היהודי, חייבת היא להתבסס על השואה ומסביב לשואה.

אצל ברקוביץ מוצאים את אותה בשורה בתחייה הלאומית על רקע "חורבן הגלות", כפי שהוא מכנה את השואה. השקפה זו שמייצג ברקוביץ שייכת לאסכולה הציונית דתית, הרואה בשואה מפנה היסטורי חיובי המקדם את האומה לקראת ייעודה הלאומי-דתי.

האידיאולוגיה האנטי ציונית הנשענת על שלוש השבועות ושוללת עלייה לארץ ישראל וכל התארגנות לאומית כמעט שנכחדה אחר השואה. כמה מנושאי דגלה הלכו לעולמם בשואה

---

⁶⁶ א' ברקוביץ, "תהליך הגלות והגאולה", בתוך: גאולה ומדינה, ירושלים תשל"ט, עמ' 146-147. ראה 34 במאמרו של הנ"ל – *Fiath after the Holocaust, Ktav, New-York, pp. 155-162*. שם הוא רואה בכל חורבן היהדות מפנה היסטורי רוחני המביא להתפתחות רוחנית כמו חורבן בית ראשון שהביא למקדשי הבעל וחורבן בית שני שהביא לפיתוחה ולביסוסה של התורה שבע"פ.

⁶⁷ א' ויזל, קיום יהודי מתוך השואה בתפוצות ישראל, תש"ט, עמ' 86-89.

ולפניה, ואחרים זנחו אידאולוגיה זו לאחר השואה – "חורבן הגלות".⁶⁸ היחיד שהוסיף לשאת את דגל המאבק בציונות ופיתח משנה פילוסופית הרואה בשואה עונש על הפעילות הציונית הוא ר' יואל טייטלבוים, האדמו"ר מסאטמר.

לפיכך אפשר לראות בר' יואל ממשיך האידאולוגיה האנטי-ציונית, בתקופה הפוסט-מודרנית של היהדות. ר' יואל דבק בדרכם של מתנגדי הציונות אף לאחר מאורעות גורליים בתולדות ישראל, בהם השואה, תקומת מדינת ישראל וביסוס עצמתה של מדינת ישראל ועצמת העם היהודי כולו במלחמת ששת הימים. מאבקו של ר' יואל בציונות היה קשה ממאבק קודמיו, כיוון שהיה עליו להתמודד עם תהליכים היסטוריים חשובים בחיים הציבוריים והלאומיים, שאחרים ראו בהם אתחלתא דגאולה ו"רמזים" משמים על הסכמה לדרכה של הציונות. ר' יואל, שהיה אידאולוג שמרני קנאי, לא הסכים להיכנע לשר ההיסטוריה ולקבל את משמעות התהליכים ההיסטוריים ופיתח אידאולוגיה המסבירה מאורעות אלו. כמובן, ר' יואל טוען שאין הוא מחדש דבר ולא רואה את בעצמו ממשיכם גדולי ישראל שהתנגדו לציונות, כלשונו:⁶⁹

כי כתבתי כלום מדעת עצמי, אלא לקטתי הכל מדברי חכז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים בקצת הסבר וביאור דבריהם ז"ל.

ר' יואל רואה עצמו שליח נגד הטומאה הציונית, ותפקידו לגלות את האמת, ואלה דבריו:⁷⁰

וע"כ אחריות גדול ועצום מוטל עלינו לצעוק ככרוכיא גלוי לכל ישראל נגד הטומאה העמוקה שהתפשטה כל כך בדורנו... שזה ברור שכל מי שמאמין בהשי"ת אין אצלו שום ספק שהמה מקור הטומאה הארורה של המינות והכפירה רח"ל, אוי לנו שכך עלתה בימינו, ואיככה נוכל לשקוט ולראות בהפרת עקדי האמונה ויסודות כל התורה כולה, ובפרט שאם כל היראים הנמצאים בדורנו ישימו יד לפה שלא לדבר האמת, גם יטמנו ידם בצלחת שלא לכתוב האמת מאימת הדור, א"כ ישתכח ח"ו דרך האמת לגמרי מן הדור, וכל מה שהרעישו העולם הגאונים והקדושים נ"ע שבדורות שלפנינו על סכנת הציונים

---

⁶⁸ למשל, ר' חיים אלעזר שפירא, האדמו"ר ממונקאטש, נפטר בשנת 1937. ר' אלחנן וסרמן, מחבר הספרים "קובץ מאמרים" ו"עקבתא דמשיחא", נספה בשואה בשנת 1942. בין הרבנים ששינו את השקפתם נמנים האדמו"ר מבעלזא (ראה לעיל הערה 35), והשווה למסופר עליו בספר "התקופה הגדולה", עמ' רז-רח, וראה את הכרוז הקורא להצביע בבחירות לכנסת הראשונה בחתימת ידו (שם עמ' שיט). החשוב ברבנים האלה הוא ר' יששכר טייכטל. ראה מכתבו משנת 1936 לעיל, וראה ספרו "אם הבנים שמחה" שבו הוא חוזר בו ממכתב זה. טענתו העיקרית היא שאף גדולי המתנגדים לציונות היו חוזרים בהם אילו ראו בעיניהם את השמדת יהודי אירופה עמ' צח). וראה ר' ש"ץ: "יודי על סף משרפות – רב חרדי מכה על חטא" (כיוונים 23, עמ' 49-62). וראה עוד א' אורבך, "על ציונות ויהדות", עמ' 349-351.

⁶⁹ ויואל משה, עמ' י"א.

המבלים את העולם, כמעט יבוא לידי שכחה, ואם גם להלאה יהיו דברינו בהטמנה ולא יתגלו לעיני העולם, א"כ ישתכח לגמרי ח"ו האמת בעקרי האמונה ויסודי התורה"ק.

הרעיון המרכזי אצל ר' יואל בפרט ובחסידות סאטמר בכלל הוא ההתנגדות הנמרצת לצינות ולמדינת ישראל, ואכן כתביו העיקריים עניינם שלילת הרעיון הציוני. הוא בונה את האידאולוגיה שלו ללא שינוי רעיוני כלשהו מעקרונות היסוד של החסידות למרות הנתונים ההיסטוריים המשתנים, ואלה דבריו:⁷¹

ומה שאומרים נשתנו העיתים וצריך לעשות לפי המציאות, הנה ראשית דרך התורה לא נשתנה, כמו שכתב החת"ס ז"ל בצואתו אל תאמר נשתנו העיתים 'יש לנו אב זקן' הוא לא נשתנה והוא לא ישתנה, ואדרבה להחמיר יותר.

אם-כן, אין הוא נכנע לצינות ולתקומת מדינת ישראל, שלא כאדמו"רים אחרים שהכירו במדינת ישראל, כגון ר' יעקב רוקח, האדמו"ר מבעלזא,⁷² והאדמו"ר מצאנז, ר' י' הלברשטאם, שאמר: "לא ניצלתי משואה זו, שכל בני ביתי נספו בה, אלא כדי שאוכל לבנות את ארץ-ישראל ולהחיותה".⁷³ אלה ואחרים נחשבים בעיני ר' יואל לסוטים מדרך החסידות. הוא סומך את שיטתו על דברי צדיקי הדורות הקודמים, שהתנגדו לתנועה הציונית, וזה לשונו:⁷⁴

הגם שעכשיו אחרי שהקימו להם המדינה כבר אפשר להראות לכל שהיא מלאה כפירה ומינות, אבל מ"מ מפני שישנם עדין אנשים שהוכו בסנוורים – אפרש להם כל הענין שידעו שזה הרעיון ליקח לעצמם ממשלה ולהשתחרר מהגלות, מעת שצחנת הטומאה הזו הוא יותר מששים שנה, ועוד מקודם לזה איזה דורות מזמן הקאלאניזם היו מתיראים מזה שיצמח ממנה רעיון הזה לבקש לעצמם ממשלה, וכל צדיקי הדור וכל גדולי ישראל וגאונים אמיתיים כולם בפה אחד הסכימו שהיא (הצינות – י"ק) אסורה, ולחמו נגדה במסירת נפשם... מעתה מי שהוא אומר שהיא (המדינה – י"ק) דבר טוב ורוצה בה, בזה הניח היסוד שהצדק עם כל הכופרים בה' ובתורתו וכל הצדיקים האמיתיים טעו ח"ו.

הוא רואה עצמו שליח נגד הטומאה הציונית, ותפקידו בעולם לגלות את האמת, כשהמוטיב שלו הוא "איככה נוכל לשקוט ולראות בהפרת עקרי האמונה ויסודות כל התורה כולה", וכך כתב⁷⁵

---

⁷⁰ שם, עמ' יד.

⁷¹ שם, עמ' קמו.

⁷² ראה לעיל, הערה 21.

⁷³ י' אלפסי החסידות ושיבת ציון, עמ' 154. ראה שם, עמ' 63-64, על העמדה האנטי-ציונית הקיצונית של שושלת צאנז לפני השואה.

⁷⁴ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה, עמ' תריב.

⁷⁵ ויואל משה, עמ' יד. כוונתו לרמב"ם, מורה נבוכים ג, כט.

וכבר הבאתי מדברי הרמב"ם שעפ"י הדין מחויב כל אחד ואחד לסבול הכל מאנשי דורו
עבור כבוד הי"ת ותודתו הקדושה, כמו שסבל אברהם אבינו ע"ה.

ר' יואל יודע שהוא דעת מיעוט, אולם עובדה זו לא זו בלבד שאינה מפריעה לו במלחמתו, אלא
אף מחזקת אותו. בכתביו מופיע אלמנט המיעוט המספרי, ואלה דבריו:⁷⁶

ואם אפילו אשאר רק יחידי בעולם, אשר לא הגיע עוד עד כדי כך, אבל אם יהיה כן צריכין
לעמוד חזק כארז לבל יזיז זיז כל שהוא ולהכניע לשיטתם... אלא דבאמת מי שהולך
בדרך זה אפילו אם הוא נשאר יחידי אינו יחיד כעולמו שהרי הוא מדובר ומקושר עם כל
הצדיקים האמיתיים וגדולי ישראל וגאונים אמיתיים מדורות קודמים, שאפילו אם יתקבצו
כל הדור הזה כולם כאחד יהי מי שיהיה הם בטלים ומבוטלים כאפס וכאין נגד דורות
הקודמים.

הוא ניצב כלוחם מלחמות ה' וכממשיכם של ר"י ששפורטש ור' יעקב עמדין במלחמתם
בשבתאות, ואלה דבריו:⁷⁷

וכאשר התחילה המבוכה הנוראה מכת ש"ץ (שבתאי צבי – י"ק) ימ"ש בתחילה התעה
כמעט את כל העולם כולו, אף גדולים עצומים שהיו בימים ההם. והמהר"י ששפורטש ז"ל
שהי' אז גדול הדור בגאונות וקדושה יתירה, וראיתי מחכמי דורו שמתארים אותו בתואר
הקדוש האלוקי הוא היה הראש והראשון שעמד במלחמה חזקה נגדו והפקיר את חייו
נגד כל הקמים עליו בזה, וחיבר אח"כ ספר ציצת נובל צבי ד' חלקים אשר בו יסופר כל
המאורעות שעברו בענין הש"ץ. וכתב שם בחלק א' שמדבר שם מהתחלת הענין, והנני
מעתיק איזה שורות בקיצור מאמצע דבריו וז"ל: "לא חדלתי מלבכות בכי' קבועה על קלות
האמונה החדשה הזאת לבלתי להשקיף על האמת וכו' ולא הי' לי יכולת לדבר בפני אחד
מדלת העם, מכ"ש בפני בעלי תורה, ואדרבא הם היו בעוכרי והיו מוכיחים אותי על פני
האם חכם אתה מכל חכמי ישראל הקרובים והרחוקים שקיימו כ"ז, ולפעמים הייתי שוחק
ולפעמים כועס", ועם קצת בעלי שכל היו דברי ואם מעטים הם נשמעו למאמרי – כי
ההמון תאותם הגבירה דמיונם.

הוא רואה בששפורטש מציל דורו והדורות הבאים אחריו מהתנועה השבתאית הודות לאומץ
רוחו ולדבקותו באמת ללא רתיעה מהסובבים אותו. באותו מעמד הוא מציב את עצמו

⁷⁶ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה, עמ' תריב.

⁷⁷ ויואל משה, עמ' קסז.

במלחמתו בציונות, והקורא את דבריו יחוש שכאשר הוא כותב על ששפורטש, כוונתו לעצמו, וממשיך ר' יואל:

והיה בתחילה זמן ארוך שאם אותן היחידים שהכירו האמת היו יראים מאימת הדור והיו אומרים אחרי רבים להטות וכדומה ח"ו אבדה פליטת יהודה, אבל הלוחמים בעד האמת אף שמועטים היו בתכלית המיעוט הן המה שהצילו את הדור.

בהשוואה בינו ובין ששפורטש הוא מבחין בין השבתאות, שלמראית עין תחילתה בדרך הקודש, ובין הציונות, שאפילו זה אין בה. וזה לשונו:⁷⁸

כי הש"צ (שבתאי צבי – י"ק) היה בקי בכל הש"ס ופוסקים וכל כתבי האר"י, הכל היה רגיל על לשונו עוד בבחרותו בהיותו בן ט"ו שנים, גם עבודתו בתעניתים וסיגופים ושירות ותשבחות הי' להפליא בעיני כל רואיו. גם הראה אותות ומופתים נוראים והחזיר אלפים מישראל בתשובה כמובא כ"ז בספרי המהר"י ששפורטש ובספרי היעב"ץ ובשאר ספרים...⁷⁹ ואין תימה אם היה בכוחו עי"ז להטעות את העם הרעבים גם צמאים ונפשם בהם תתעטף לשמוע מקץ הגאולה, גם הרבה גדולים טעו בו בתחילה ע"י שראו כוחות העצומים הנזכרים לעיל בעוד שלא היה ניכר עדין כי הטומאה אשר בקרבו להסית ולהדיח מתורה ואמונה כאשד נתגלה לבסוף... ולפלא שאותה הכת של גאולה של שקר בימינו לא התחילו כלל בכח תורה ועבודה ולעשות בעלי תשובה כמו הש"צ, לא מיניה ולא מקצתיה, אלא מתחילה ועד סוף כל מעשיהם להרס הדת ר"ל וממלאים את כל העולם כולו במינות וכפירה נוראה ר"ל, ואעפ"כ טועין כל העולם אחריהם.

המסקנות הרדיקליות של ר' יואל מעוררות השתאות, ולא פעם נראה שלשונו החריפה תמוהה מאוד. אבל לדידו, אלה כלי המלחמה בתופעה הציונית. את חטאי הציונות ר' יואל מגדיר כחטאים רעיוניים שורשיים, כשהוא מרבה להשתמש במונחים קבליים כדי להדגיש חומרת חטאים אלה, שאינם גלויים למתבונן בהם בפשטות.

העוקב אחר כתביו של ר' יואל מבחין שהוא עוקב אחר המאורעות במדינת ישראל ממקום מושבו בוילאמסבורג שבניו-יורק ומגיב מידי על כל אירוע שאירע במדינת ישראל, בייחוד

---

⁷⁸ ויואל משה, עמ' קסח.

⁷⁹ על דברים אלה שאמר ר' יואל על שבתאי צבי הגיב א' אורבך: "חושד אני ברבי מסאטמר שקרא את החבורים שנכתבו על שבתאי צבי ועל הקשר בין שבתאות להשכלה" (על ציונות ויהדות, עמ' 353).

הצלחותיה של הציונות.⁸⁰ מטרתו הייתה מתן תשובה מיידית לחסידי לבל ייפלו ב"רשתה של הציונות", כדבריו.

קהל היעד שלו הם "שלומי אמוני ישראל", מיעוט, שלדעתו, לא הלך שולל אחר הציונות, ומרבית כתביו ודרשותיו נועדו לחזקם ולעודדם. את הסכנה העיקרית הוא רואה בדתיים הנמנים עם "אגודת ישראל" דווקא, ובהם הוא רואה "סרסורים" למשוך את "שארית ישראל", לרעיון "הטמא" הזה של הקמת המדינה באיצטלה של תיקון למען התורה.⁸¹ וכך כתב במקום אחר:⁸²

הכשרים שבהם מסוכנים יותר לעולם כי כן דרך הס"א (הסיטרא אתרא) מעולם לתפוס איזה כשרים בדרכם לסמות עיני העולם להיות נמשכים אחריהם תמימי דרך.

הוא חש בבעייתיות שבהכרזת מלחמה בתוך מחנה ישראל, וכדרכו הוא מביא ראייה לדבריו משבירת הלוחות ע"י משה במעשה העגל, המלמדת שפעמים שחובה להילחם בתוך המחנה, ואלה דבריו:⁸³

והרי שהיא סברה מוכרחת ממשה רבע"ה שאם נעשה בדור תועבה כזאת אי אפשר לעבור עליה בשתיקה שלא לערוך עכ"פ מלחמה נגדה – ומכל שכן בתועבה הרעה הזאת של המדינה הציונית שבודאי צריך ללחום נגד הרעיון הטמא במסירות נפש עד ישקיף וירא ה' משמים וירחם עלינו להוציאנו מגלות המר והנמרה הזו ויפקחו עיני ישראל לראות האמת ולשוב אל השי"ת ולתורתו הקדושה.

בדרשות ובמאמרים הדגיש ר' יואל את מוטיב העונש שבשואה על מנת לשלול לחלוטין את התפיסה הציונית הרואה בחורבן הגלות סימן לתקופה חדשה בתולדות עם ישראל. מטרתו

---

⁸⁰ ראה מכתביו ב"דברי יואל" ומכתבי ההתחזקות בעניין המצב בארץ ישראל, שבהם הוא אוסר שוב ושוב להשתתף בבחירות. תגובותיו למבצע סיני בדרשותיו ראה לקט משכנות הרועים, בערך "ניסים". ובייחוד ראה קונטרס "על הגאולה ועל התמורה", שר' יואל מיהר להוציא לאור מלחמת ששת הימים. ר' יואל גינה את "מבצע אנטבה" (1976) והיה ראשון החותמים על "קול קורא" בגנות הפעולה, שלדעתו, היה בה סיכון נפשות של חיילי ישראל. בעניין זה היה יכוח בינו ובין האדמו"ר מלובביץ' (קונטרס "מכתב הסברה", הוצאת קהל ייטב לב דסאטמר, ברוקלין תשל"ז).

⁸¹ ויואל משה, עמ' ז. וראה שם, עמ' קעב-קעג, שאין ללמוד מהבעש"ט שהיה מקרב חוטאים ומלמד עליהם זכות כדרך שהאפיקורסים בימינו התעטפו בדרך הבעש"ט, כי הבעש"ט דיבר רק לשעתו ולצורך התלמידים שהיו שם, כי היה צורך לעורר רחמי שמים.

⁸² דברי יואל, מכתב פט.

⁸³ ויואל משה, עמ' טו-טז. וראה ר' יואל טייטלבוים, דרשה, ברוקלין תשי"ח, שבה הוא מוכיח שבזמן "מלחמה" זו מותר לפנות גם לאומות העולם לעזרה, כר' יוחנן בן-זכאי שפנה לרומאים ויהודי הונגריה

העיקרית של ר' יואל הייתה "לשמר" את חסידיו לבל ייתפסו לרעיון הציוני, שהוגשם הלכה למעשה בקיבוץ שארית הפלטה, בייחוד בתקומת מדינת ישראל.

כל הרעיונות האלה קובצו בספרו "ויואל משה" – החיבור המקיף מכולם הדין בשורשי העימות החרדי-ציוני ומייצג נאמנה את האידאולוגיה החרדית האנטי-ציונית. הספר כתוב בסגנון רבני דרשני מובהק ומקבץ בתוכו מקורות תנאיים, תלמודיים, ראשונים ואחרונים בתחום ההלכה, ספרי קבלה, חסידות ומוסר. ר' יואל מתגלה כבעל כוח פלפול בדיוניו ההלכתיים בספר, והוא משלב את התחום ההלכתי עם התחום הרעיוני. בהקדמתו הוא מציין שהספר נכתב על רקע חורבן יהדות אירופה, ומטרתו לבחון מה גרם את האסון הנורא הזה, ומהן המסקנות שיש להסיק בעקבותיו, וזה לשונו:⁸⁴

היות כי בעוה"ר בשנים האחרונות סבלנו צרות רבות ומרות כלענה, אשד לא הייתה כזאת לישראל מאז היה לגוי... גם נתקיים בנו בעוה"ר במלוא מובן המילה מה שאמר הכתוב: "הפלה ה' את מכותך וגו'... לבבנו נשבר בקרבנו לשברי שברים ואין לנו במי להנחם ולהתחזק, אלא עינינו צופיות למרום בכליון עיניים ודאבון נפש עד ישקיף ויראה ה' משמים... והנה מלפנים בישראל בכל הדורות, כשהגיעה עת צרה ליעקב, חקרו ודרשו מה זה ועל מה זה, איזה עוון גרם לידי כך, לשים לב לתקן ולשוב אל ה'ת, כדמצינו בקראי ובתלמוד.

ר' יואל מציין בהמשך דבריו שבעניין השואה אין צורך לחקור ולדרוש מהו העוון שבעטיו הגיעה צרה זו לישראל, והוא קובע בוודאות:

ועכשיו בדורנו זה אין אנו צריכים לחפש ולבקש במטמונים את העוון שהביא עלינו את הצרה הזאת, כי הוא גלוי ומפורש בדברי חז"ל שהגידו לנו זאת בפירוש שלמדו מקראי שע"י העברה על השבועות שלא לעלות בחומה ושלא ידחקו את הקץ, ח"ו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה, ובעוה"ר כן היה, המינים והאפיקורסים עשו כל מיני השתדלות לעבור על השבועות הללו, לעלות בחומה וליקח מעצמם ממשלה וחירות קודם הזמן, שזהו דחיקת הקץ, והמשיכו לבות רוב בני ישראל לרעיון הטמא הזה.

שפנו לממשלת הונגריה נגד התנועה הרפורמית, והעדה החרדית שפנתה לממשלת אנגליה על מנת שתפריד ביניהם ובין הציונים.
⁸⁴ שם, עמ' ה.

שלוש השבועות, שקיבלו אינטרפרטציה הלכתית לשלילת כל פעולה ארגונית ורעיונית לייסוד מדינה בארץ ישראל על פי הרש"ב מלובביץ,⁸⁵ קיבלו משמעות תיאולוגית נרחבת במשנתו של ר' יואל בתורת הגמול.

פרק 2: משנתו הפולמוסית של ר' יואל טייטלבוים ע"פ שלוש השבועות

כאמור, עיקר משנתו של ר' יואל היא דיון בשלוש השבועות והסקת מסקנות מהן, כמובא בפתיחה לספרו: "לבאר דיני השלוש שבועות שנאמרו בנביאות בענייני קץ הישועות".⁸⁶ המאמר הראשון והעיקרי בספר "מאמר שלוש השבועות" מוקדש לדיון בשבועות בצד ההלכתי והרעיוני, בייחוד לתקפותן בימינו. הוא מסביר בהקדמה לספר שהוא רואה צורך לבאר את השבועות האלה, וזה לשונו:⁸⁷

כי שורש הטעות הנמשך בזה העולם, הסיבה הראשונה היא, לפי שלא ירדו לעומקן של דברים בביאור הלכה זו של השלוש שבועות, עד היכן הדברים מגיעים באסור הנורא של לקיחת ממשלה טרם הגיע הזמן, ועל כן לא התגברו על תאותם להיות ככל הגויים עם וממשלה שלא כדת.

2.1 המקור לשלוש השבועות

נאמר בשיר השירים (ב, 7): "השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ". הפסוק הזה משמש רקע לדרשת ר' יוסי בר חנינא מתקופת הגלות לאחר חורבן הבית השני. וזה לשון התלמוד הבבלי במסכת כתובות (ק', א-ב) (בתרגום לעברית):⁸⁸

ר' זירא היה משתמט מר' יהודה שביקש לעלות לארץ ישראל, שאמר ר' יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר: בבלה יובאו ושם יהיו עד פקדי אותם נאום ה'... וכתוב אחר: השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. ור' זירא? ההוא שלא יעלו בחומה, שכן אמר ריב"ח (ר' יוסי בר חנינא – י"ק): שלוש שבועות הללו למה? אחת שלא יעלו ישראל

⁸⁵ ראה לעיל, במבוא.

⁸⁶ שער הספר.

⁸⁷ ויואל משה, עמ' י.

⁸⁸ דרשה זו מובאת גם בתנחומא דברים ד; תנחומא בובר, הוספה לדברים ג; אגדת בראשית ז, א.

בחומה,⁸⁹ ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות, ואחת שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי.

העקרונות המודגשים בשלוש השבועות הראשונות נוגעים לקיומו של עם ישראל בגלות והתמודדותו עם גְזֵרָה א-לוהית זו:

א. "שלא יעלו בחומה" – רש"י מבאר: "יחד, ביד חזקה", כלומר איסור עלייה לארץ בציבור ובמאורגן.⁹⁰

ב. איסור מרידה באומות – איסור לקיחת ארץ ישראל מדי האומות בכוח.

ג. שבועה שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי. בזה מובטח קיומם של ישראל בגולה. שבועה זו נגזרת מן השתיים האחרות, שכן אם יש מניעה הלכתית מישראל לעלות לארץ ישראל, יש להבטיח את המשך קיומו של עם ישראל בגלות ולמנוע דחף לעזיבת הגולה.

על פי נוסח אחר בגמרא יש שש שבועות: שלוש הנזכרות לעיל ושלוש אחרות: "שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו (נוסח אחר ברש"י: ידחקו) את הקץ ושלא יגלו הסוד לעובדי כוכבים".⁹¹

האידיאולוגיה הטמונה בדרשת ר' יוסי בר חנינא מקורה בעיקרון התיאולוגי שכיוון שישראל לא גלו מרצונם, אין הם חוזרים לארץ ישראל מרצונם. גְזֵרַת הגלות דחתה את מצוות יישוב ארץ ישראל למועד אחר, לאחר שיתרו השבועות.

ואולם שלוש השבועות לא נפסקו להלכה לדורות ע"י גדולי הפוסקים, והם ראו בהן דברי אגדה ולא דברי הלכה. הרמב"ן מונה בהשגותיו לספר המצוות לרמב"ם את מצוות יישוב ארץ ישראל

---

⁸⁹ השבועה מופיעה שלוש פעמים בשיר השירים (ב, 4; ג, 5; ה, 4).

⁹⁰ רש"י בפירושו לגמרא בכתובות (קיא, א), ד"ה: "שלא יעלו בחומה". הרש"ש והיעב"ץ גורסים: "שלא יעלו כחומה", עפ"י הגמרא ביומא (ט, ב): "דכתיב (שיר השירים ה, 9) אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז – אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות, נמשלתם כארז שהרקב שולט בו". המהרש"א מסכם את שלוש השבועות בחידושי אגדות למסכת כתובות: "ודאי דרשות לכל אחד מישראל לעלות לארץ ישראל, אלא שלא ביחד ביד הזקה ולבנות להם חומות ירושלים. ונחמיה שאמר ונבנה הומת העיר ולא נהיה עוד חרפה – ברשות המלך היה כמו שכתוב שם". הריטב"א אומר בפירושו למסכת כתובות: "שעכשיו מחמת שנגזר עלינו גלות אין מצווה וחיוב לעלות, אלא הדר שם אסור לו לצאת".

⁹¹ כך גרסת רש"י, המסביר: "שלא ירחקו את הקץ – בעוונם, שלא יגרמו שהגלות תמשיך בעוונם". ואת הגרסה השנייה – "שלא ידחקו את הקץ", הוא מסביר: "לשון דוחק, שלא ירבו בתחנונים יותר מדי".

בזמן הזה וקובע שמצווה זו נוהגת לדורות, וזה לשונו: "הרי שנצטוונו בכיבוש בכל הדורות".⁹² בדבריו אין הוא מזכיר כלל את שלוש השבועות ולא רואה בהן עיכוב לקיום מצוות יישוב ארץ ישראל בצד ההלכתי.

הרמב"ם לא מונה את מצוות יישוב ארץ ישראל וכיבושה בספר המצוות שלו, ואת שלוש השבועות הוא מזכיר במקום אחר – באיגרת תימן. באגרת זו הרמב"ם מזהיר שלא ללכת שולל אחר אנשים הטוענים שהם משיח, ולסיכום דבריו הוא אומר: "והזהיר מלעשות זאת והשביע האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעידו ואם תעוררו".⁹³

הרמב"ם מדגיש ששבועה זו היא דרך משל, ומכאן יש להסיק שלמחלוקת בינו ובין הרמב"ן אם למנות את מצוות יישוב ארץ ישראל כאחת מתרי"ג מצוות אין קשר להבנת תוקפן ההלכתי של שלוש השבועות.

ר' יצחק די-ליאון, מחבר ספר "מגילת אסתר" הוא הראשון המצטט את שלוש השבועות בהקשר הלכתי. בהסברו למניין המצוות של הרמב"ם הוא משיב להשגת הרמב"ן ומסביר את השמטת מצוות יישוב ארץ ישראל ע"י הרמב"ם, ואלה דבריו:⁹⁴

כי מה שלא מנאה הרב היא לפי שמצוות ירושת הארץ ושיבתה לא נהגה רק בימי משה ודוד, יש זמן שלא גלו מארצם, אבל אחד שגלו מעל אדמתם, אין מצווה זו נוהגת לדורות עד בא המשיח. כי אדרבא נצטוינו לפי מה שאמרו בסוף כתובות שלא נמרוד באומות ללכת לכבוש את הארץ בחזקה והוכיחו מפסוק "השבעתי אתכם בנות ירושלים" ודרשו שלא יעלו ישראל בחומה.

ואולם דעתו של ר' יצחק די-ליאון היא דעת מיעוט, ופוסקי ההלכה הקלאסיים כגון הרמב"ם ור' יוסף קארו לא הזכירו בקודקס ההלכתי שלהם את שלוש השבועות ולא ראו בהן הלכה המעכבת עלייה לארץ ישראל.⁹⁵

---

⁹² רמב"ן, השמטות לספר המצוות לרמב"ם, השמטה ד. וראה עוד הרב ש' ישראלי, ארץ חמדה, עמ' יד-טו; הרב י' כהנא בעניין מצוות יישוב ארץ ישראל, המעין, כרך יא, גיליון ב, הערה 12.

⁹³ רמב"ם, אגרות הרמב"ם, ירושלים תש"ך.

⁹⁴ מגילת אסתר, השגות לספר המצוות לרמב"ם. דעה זו מצאה תימוכין בדעת ר' חיים כהן בתוספות לכתובות (קי, ב) בד"ה "הוא אומר", ושם נאמר שבזמן הזה אין מצווה לדור בא". ראה דיון בפתחי תשובה אבן העזר, סימן עה ס"ק ו.

⁹⁵ המקור לדברי ר' יצחק די-ליאון בדברי ר' חיים כהן, מבעלי התוספות המעיר על דברי המשנה במסכת כתובות "הכל מעלין לארץ ישראל" שאין דין זה תקף בזמן הזה, וזה לשונו: "דעכשיו אינו מצווה לדור בארץ ישראל. כי יש כמה מצוות התלויות בארץ, וכמה עונשים שאין אנו יכולים להזהר ולעמוד עליהם" (תוספות, מסכת כתובות קי, ב, ד"ה: "הוא אומר"). דברי ר' חיים כהן נדחו כמעט על ידי כל פוסקי

יש ששייכו את סוגיית שלוש השבועות במסכת כתובות לחלק האגדי שבתלמוד, לכן אי אפשר להסיק מסקנות הלכתיות פרקטיות ממאמר תלמודי זה. האדמו"ר מסוכוטשוב, ר' אברהם בורנשטיין (1839-1910),⁹⁶ נותן את הדעת לשלוש השבועות בתשובה הלכתית בעניין יישוב ארץ ישראל בזמן הזה וקובע ששלוש השבועות הן דברי אגדה, ואין לפרשן כפשוטן, וזה לשונו:

97

דברי אגדה העלימו הדברים, כי בדברי אגדה גנוזים רוב הסודות, כמ"ש האר"י ז"ל, ע"כ לא רצו לגלות הדברים, וגם אגדה זו מוקשה מאוד.

עליות החסידים לארץ ישראל במשך הדורות מוכיחות שלא ראו בשבועות הלכה המעכבת את העלייה לארץ ישראל.⁹⁸

[יש תשובה שלו בתגובה לעליית הבילויים, בה הוא קובע שיש לחיות בארץ ישראל, בתנאי שיתפרנסו ממנה ולא מן הגולה.] [הערת יהודה]

המחלוקת בעניין שלוש השבועות נובעת מאופיו של מאמר תלמודי זה. בפשוטו הוא ניתן להתפרש כאיסור הלכתי חמור המחזק ע"י שבועה,⁹⁹ אולם הפרשנות שניתנה למאמר זה במשך הדורות אינה הלכתית אלא רעיונית. השבועות נתפרשו כצידוק הדין לגלות הארוכה

ההלכה, וראה של"ה, שער האותיות (סוף אות ק) שכתב שדבריו הם דעת יחיד: "וגם לא מסתברא טעמיה, דע"ז נאמר: צדיקים ילבו במ פושעים יכשלו במ". ראה "פתחי-תשובה" בהגהות לשולחן ערוך (אבן העזר, סימן עה, ס"ק ו), שמביא פוסקי הלכה החולקים על ר' חיים כהן ומפליגים בשבח יישוב א"י בזמן הזה ללא כל מניעה מחמת השבועות. ראה מהרי"ט בתשובתו (סימן כח) ובפירושו למסכת כתובות (קי, ב), שהוכיח שדבריו אלה של ר' חיים תלמיד טועה כתבם: "ומצוות יישוב א"י תקפה בזמן הזה שכן מבואר מכל הפוסקים הראשונים והאחרונים". והשווה לתשובת האדמו"ר ממונקאטש בעניין יישוב ארץ-ישראל בזמן הזה בשו"ת מנחת אלעזר, יורה דעה, סימן יב.

⁹⁶ חתנו של ר' מנחם מנדל מקוצק ומייסד חצר סוכוטשוב. התעניין ביישוב ארץ ישראל וכתב על זה בשו"ת שחיבר. בשנת תרנ"ח שלח את בנו ואת חתנו לקנות אדמה בא"י להקמת יישוב חרדי, אך הדבר לא עלה בידם מחמת גזרות הקרקעות באותם ימים. רעיונותיו בתורת החסידות מובאים בספר "שם משמואל" שחיבר בנו ממשיכו ר' שמואל.

⁹⁷ שו"ת אבני-נזר, סעיף מ.

⁹⁸ ראה ב' דינור, במפנה הדורות, עמ' 26, 69; מ' ברויאר, "הדיון בשלוש השבועות בדורות האחרונים", גאולה ומדינה, תשל"ט, עמ' 49-57; א' מורגנטרן, "ציפיות משיחיות לקראת שנת ה'ת"ר (1840)", משיחיות ואסכולוגיה, עמ' 343-347 – על תפיסתם המשיחית של תלמידי הגר"א שדגלו באקטיביזם אנושי בבחינת "איתערותא דלתתא" בעלייתם לארץ ישראל. כאמור, דיון בשלוש השבועות כמעט שאינו מצוי בספרות התשובות העוסקות בנושא ארץ ישראל (י' שצ'פאנסקי, ארץ ישראל בספרות התשובות).

⁹⁹ ראה אבני-נזר, יורה דעה, חלק ב, סימן תנד, סעיפים מב-מה, מבאר שרעיון השבועה אינו מובע בצד המעשי אלא בצד הרוחני: "כי השבועה היה לשורש נשמותיהם למורשה".

וקיבלו משמעות נרחבת בהגות היהודית בימי הביניים, בעיקר לאור התפתחות הקבלה הלוריאנית שנתנה משמעות תיאולוגית לגלות ולתהליך הגאולה.¹⁰⁰

במחצית השנייה של המאה ה-19, עם ההתעוררות הלאומית הישראלית, קיבל עניין השבועות משנה תוקף. הרבנים הירש וקלישר דנים בשלוש השבועות בכתביהם, ולדבריהם, שלוש השבועות אינן רלוונטיות לשיבת ציון הנוכחית.¹⁰¹ אבל ר' שמשון-רפאל הירש, מנהיג היהדות החרדית בגרמניה שדגל באמנסיפציה והתנגד לתנועה הלאומית, מזכיר את השבועות ברמז ומסתייע בהן לגיבוש האידאולוגיה שלו, ואלה דבריו:¹⁰²

עד אשר יבוא יום זה' יאחד את בני ישראל גם איחוד חיצוני בארץ, והתורה תהיה להם שוב ליסוד מוסד של מדינתם... עתיד שנועד כתכלית וקץ לגלות עתיד מקווה, אך עתיד שאין לנו להגשימו למעשה בעצם ידיו.

בראשית המאה ה-20 מנה ר' שלום דובר, האדמו"ר החמישי לבית חב"ד,¹⁰³ את שלוש השבועות עם מניעי התנגדותו לתנועה הציונית. לדבריו, יש להן תוקף הלכתי האוסר פעילות אנושית שיש בה כדי להשפיע על מהלך הגאולה, וזה לשונו:¹⁰⁴

והלא אין רשאים גם לדחוק את הקץ ולהרבות בתחנונים על זה (רש"י לכתובות קיא, א) וכל שכן בכחות ותחבולות גשמיים, דהיינו לצאת מהגלות בזרוע אין אנו רשאים.

מסקירת עמדותיהם של פוסקי ההלכה לשלוש השבועות במאה ה-19 ובמאה ה-20 נראים דבריו של ברויאר שהדיון בשלוש השבועות אין לראות בו דיון הלכתי מובהק, היות שהוא מושפע מתפיסת תהליך הגאולה ומשמעותה בעיני כל פוסק ומאופן ניתוח מאורעות היסטוריים באותם ימים.¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ י' תשבי, תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י, עמ' קכג ואילך; וראה עוד מהר"ל מפראג, נצח ישראל (עמ' קכב-קכג), המסביר שהשבועות הן גזרה אלוהית שנועדה לשמור על בני ישראל בגלות: "אבל שיהיה הגלות מצד עצמו אינו ראוי לפיה סדר, לכן גזירת הי"ת הוא אשר מעמיד דבר זה". וראה אצל הנ"ל, באר הגולה, פרק ז.

¹⁰¹ קלישר, דרישת ציון, דף לה, ב; הנ"ל, קול מבשר, עמ' תריב.

¹⁰² רש"ר הירש, אגרות צפון, איגרת טז; וראה דיונו של הרש"ר הירש בשלוש השבועות בספר חורב, סעיפים 608-609.

¹⁰³ עליו ועל חשיבות עמדתו ראה לעיל, במבוא.

¹⁰⁴ ש' לנדא וי' רבינוביץ (עורכים), אור לישרים, עמ' 57-58. על ספר זה ראה לעיל, במבוא.

¹⁰⁵ ראה ברויאר, "הדיון בשלוש השבועות בדורות האחרונים", גאולה ומדינה, תשל"ט, עמ' 54; ראה עוד י' כץ, "מקומה של הציונות בתולדות ישראל בדורות האחרונים", כיוונים 15, תשמ"ב, עמ' 7: "כי ההסתמכות על האמונה בגאולה הנסית לא הייתה אלא מעין גיבוש דוגמאטי לעמדה נפשית בסיסית".

2.2. השבועות במשנתו של ר' יואל טייטלבוים:

כאמור, ר' יואל סומך את שיטתו על שלוש השבועות. בחלקו הראשון של "מאמר שלוש השבועות" הוא עמל רבות להוכיח שהשבועות אינן דברי דרוש ואגדה בלבד אלא הוראה אקטואלית שיש לקיימה. הוא סוקר בהרחבה את כל דברי פוסקי ההלכה בעניין זה, מסתייע בתומכים בשיטתו ומשיב לשוללים את דעתו, ובייחוד הוא מנסה להסביר את דעת הרמב"ם אליבא דשיטתו.

עיון במאמרו של ר' יואל מציג לפנינו כותב בקיא ופולפן מעולה בדיון הלכתי זה, ובדרך פלפול הוא בונה את התזה שלו שלשלוש השבועות חשיבות רבה בתקופתו.

את אי-הזכרת השבועות בספרות הפסיקה ר' יואל מנמק בכך שהן לא היו מצויות עד עתה, ואין דרך הפוסקים להביא הלכות שאינן תדירות – "כי לא מצאו לנחוץ לבאר רק הנוהג בזמנם ובמקומם".¹⁰⁶ – לדבריו, השבועות רלוונטיות לזמן הגלות, אבל פוסקי ההלכה לא ראו צורך להביאן, וזה לשונו שם:

וענין זה של התעוררות תנועה לעבור על השבועות הללו לא מצינו מימי בן-קוזיבא עד זמנו של הרמב"ם שהוא לערך אלף שנים, וכן מזמנו של הרמב"ם עד ימי הש"ץ (שבתאי צבי – י"ק), וכן אחר זמנו של הש"ץ עד עכשיו בדורותינו אלה. עכ"פ חלפו ועברו הרבה מאות שנים שלא עלה על שום לב אדם לעבור על זה, ולא חשבו כלל על כך.

בהמשך דבריו הוא קובע בוודאות שהשבועות האלה הן הלכות קבועות ללא עוררין.

כאמור, הרמב"ם לא הזכיר בחיבורו ההלכתי "משנה-תורה" את שלוש השבועות, ובעקבותיו הלכו פוסקים אחרים. ר' יואל מסביר שאי-הזכרת השבועות אינה מעידה שהרמב"ם לא ראה בהן נושא הלכתי. את הסברו הוא מנסה להוכיח מכמה מקורות במשנתו המקיפה של הרמב"ם. תחילה הוא מניח ארבע הנחות בדעתו של הרמב"ם:¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ ויואל משה, עמ' י. מכאן הוא מוכיח שפוסקי ההלכה לא הביאו בקודקס ההלכתי שלהם מצוות הקשורות לארץ ישראל ולעתידי לבוא, כמו תרומות ומעשרות וקרבתות. אבל נראה ששלוש השבועות שייכות לקטגוריה של ההלכות הקשורות לגולה ואינן דומות למצוות שקיומן רק לעתיד לבוא.

¹⁰⁷ ויואל משה, עמ' צט.

א. השבועות אינן הלכות רגילות, כיוון ששבועה אינה תקפה לכל הדורות, ומטרתה להחמיר בעונשו של העובר על הוראה זו. כך מסביר ר' יואל את דברי הרמב"ם באגרת-תימן, שבה הגדיר את השבועות כמשל.¹⁰⁸

ב. אין דרכו של הרמב"ם בפסיקתו לציין עונשים ואזהרות בקודקס ההלכתי "משנה תורה".
ג. הרמב"ם כתב בהלכות מלכים שבכמה פסוקים בפרשת נצבים כלולים כל ענייני הגאולה (דברים ל, 11) והוסיף [הרמב"ם, עפ"י ר' יואל] "שכל מי שאינו מאמין בדברים המפורשים שם הוא כופר בתודה".¹⁰⁹

ד. לשיטת הרמב"ם, בעניין תשובה קודמת לגאולה, וכך מובא אצל ר' יואל: "וכבר כתב בהלכות תשובה שזה ברור ומפורש באלו הפסוקים שבפרשת ניצבים שאי אפשר לגאולה בלא תשובה שהיא הבטחה ברורה ומפורשת שם שיעשו תשובה בהיותם בכל הגויים אשר הדיחך ה' אלוקיך שמה, ואחר-כך יתחילו ענייני הגאולה".¹¹⁰

מן ההנחות האלה ר' יואל מסיק שאין הרמב"ם צריך לכתוב במפורש שאסור לפעול פעולות שמשמעותן דחיקת הקץ, וזה לשונו שם:

דמה נפשך אם לא יעשו כל ישראל תשובה, כבר הודיע שהוא נגד ההבטחה המפורשת בקרא והוי כפירה בתורה הקדושה ואם יעשו כל ישראל תשובה דעתו ז"ל שבודאי יהיה הגאולה כמ"ש ז"ל אין הדבר תלוי אלא בתשובה

הדברים האלה הם דוגמה לדרך פלפולו של ר' יואל, המנסה להוכיח את דעתו בכל דרך.¹¹¹ המסקנה האקטואלית והרדיקלית שר' יואל מסיק מדברי הרמב"ם היא שהסובר שיש אפשרות של גאולה ללא תשובה – אינו אלא כופר, ואלה דברי ר' יואל:

---

¹⁰⁸ רמב"ם אגרת תימן, עמ' קפט.
¹⁰⁹ כוונתו לרמב"ם בהלכות מלכים, פרק יא, הלכה א, והשווה לדברי הרמב"ם: "שכל מי שאינו מאמין בו או שאינו מחכה לביאתו לא בשאר הנביאים הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו שנאמר ושב ה' אלוקיך... והביאך".
¹¹⁰ כוונתו לרמב"ם, הלכות תשובה, פרק ז, הלכה ה: "ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה". בשאלת גאולה ותשובה – מה קודם למה, ראה י' שביב, "הגאולה והתשובה" בתוך: שמעתין 18 ו-23.
¹¹¹ על דרך הפלפול של ר' יואל ראה ביקורת עליו מאת ר' ש"ץ, "עימות הספרות החרדית עם הציונות", בתוך: נתיב, עמ' 50, ואלה דבריו: "המגמה המוגזמת של הרחקת הראליות מן הגאולה, ומתן סבירות כמעט אפסית לקיומה בזמן מן הזמנים הנאחזת בדברי הרמב"ם כביכול, היא דוגמא של כוח הפלפול שאין בפניו מעצור". וראה הוכחות של הנ"ל מדברי הרמב"ם עצמו שלא כתזה של ר' יואל שם, עמ' 51-52. ראה עוד א' אורבך, על ציונות ויהדות: "ויאמר כי הוא בעל כוח פלפולי, בעל בקיאות גדולה, אבל הוא גם מסלף את הדברים או עושה בהם כרצונו". עיין בדוגמא שמביא אורבך בהמשך דבריו (שם). והשווה לר' יואל עצמו, שכתב על דרך פלפולו, שעשה זאת רק לפעמים ולתועלת העניין, (ויואל משה, עמ' יא).

מבואר מדבריו (הרמב"ם – י"ק) באר היטב שמי שאינו מאמין בזה וחושב שיש מציאות לאיזה גאולה טרם שיעשו כל ישראל תשובה הוא כופר בתורה הקדושה.¹¹² ואין להסתפק עוד בדעת הרמב"ם שדעתו ז"ל בלי ספק שאסור להאמין לשום גואל אף אם יהיה בעיניו כמשה ואהרן ויעמיד השמש כיהושע בן-נון, כל זמן שאין רואים בו אותו הסימן המבואר בתורה"ק שמביא כל ישראל לקיום כל התורה כולה. ותו אין מקום שיהיה עוד צורך להרמב"ם ז"ל לכתוב שלא לעשות גאולה מעצמם.¹¹³

ואולם ר' יואל עצמו מניח שאין די בהוכחה זו ומוסיף:¹¹⁴

וידוע אני כי המתקש עדיין יתקש בזה יען שאין מבואר בהדיא בספר היד (כוונתו ליד החזקה, כינויו של "משנה תורה" – י"ק) השלוש שבועות.

לדברי ר' יואל, מתקשים אלו הם הציונים, שמחמת תאוותם הגדולה ללאומיות – "התאווה המרובה שבדודינו להיות עם וממשלה ככל הגויים" אינם אוביקטיביים.¹¹⁵ תשובתו אליהם היא שאף שהרמב"ם לא הזכיר את השבועות ב"משנה-תורה", הרי הוא כתבן באיגרת תימן לעת זקנותו, ולדעת ר' יואל, תוקפה ההלכתי גדול מזה של "משנה תורה", לפיכך אי-אפשר לדחות דברים מפורשים מחמת דברים שאינם מפורשים, ודאי לא בנושא כה חמור בעיניו, וכך כתב בהמשך דבריו:

ענין חמור כ"כ שהחמירו חז"ל בו יותר מכל האסורין שבכל התורה כולה, ובודאי שלהאמין בזה הוא כפירה גמורה בתורה.

ואולם אף אלה שראו בשלוש השבועות מניעה הלכתית לייסוד מדינה ולשלטון עצמאי בארץ ישראל סוברים שאין הן רלוונטיות לאחר שני מאורעות גורליים בתולדות ישראל בעת החדשה: הצהרת-בלפור והשואה.

א. הצהרת בלפור:

---

¹¹² דרכו של ר' יואל להדגיש בכל הספר שהמסקנות האקטואליות שהוא מסיק אינן שלו: "כי לא כתבתי כולם מדעת עצמי, אלא לקטתי הכל מדברי חכז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים בקצת הסבר וביאור דבריהם ז"ל" (ויואל משה, עמ' יא).

¹¹³ שם, עמ' צט.

¹¹⁴ שם, עמ' קא.

¹¹⁵ שם, עמ' קב.

מתן רשות לעם ישראל על-ידי חבר העמים לכונן מדינה יהודית בארץ ישראל – יש בו כדי לבטל את תוקף השבועות¹¹⁶. כך פירש ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, ממנהיגי יהדות ליטא, את הצהרת בלפור ואת החלטת סאן-רמו, ואלה דבריו:¹¹⁷

וכיון שסר פחד השבועות וברישיין המלכים קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה (ספרי פ' ראה) למקומה, ומצוה על כל איש לסייע בכל יכלתו לקיים מצווה זו.

ומובא בשם האדמו"ר מסוכוטשוב, ר' שמואל בורנשטיין, שלהצהרת בלפור יש משמעות תיאולוגית ולא פוליטית בלבד, וכך כתב:¹¹⁸

אבל עתה שנתקיים בו מה שכתוב 'קול דודי דופק פתחי לי' וגומר ונתן בלב ממלכות לבחור לנו את ארצנו הקדושה... כמו בבית שני נפקדו ישראל על ידי כורש מלך פרס... כך תהיה תחילת הגאולה העתידה שהשם יתברך יתן בלב ממלכות הארץ לבחור לנו את נחלתנו

ב. שואת יהודי אירופה:

כידוע, אחת השבועות מכוונת לאומות העולם – "שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדי" (בבלי, כתובות קיא, א), כלומר השבועות הן הדדיות: בני ישראל לא ימרדו באומות, והאומות לא ירדו בישראל יתר על המידה. לכן משהפרו האומות את שבועתן, בייחוד כשרצו להכחיד את זרע ישראל מעל פני האדמה, בטלו השבועות.¹¹⁹

ואולם ר' יואל נותן את דעתו למאורעות האלה ודוחה בחריפות את הרואים בהם התרת השבועות, ואלה דבריו בעניין רשות העמים:¹²⁰

יש טפשים האומרים שיען שהיה בהסכמת האומות אין כאן לא אסור שבועה ולא אסור בעברה על הקץ, וכל כך גבר החשכות וסמיות העיניים שנפל על העולם לטעות בדברי הבלים כאלו.

---

¹¹⁶ ראה, רד"ק לתהלים (קמו, 3) – ישועת ישראל ע"י רשיון האומות.

¹¹⁷ התקופה הגדולה, עמ' קעד-קעה.

¹¹⁸ אביר הרועים, עמ' קז. ראה לעיל, במבוא.

¹¹⁹ הרב י"א הרצוג, "הקמת המדינה קודם ביאת משיח", בתוך: ספר הציונות הדתית, ירושלים תשל"ז, עמ' 62. וראה עוד אם הבנים שמחה, ירושלים תשמ"ג, עמ' קמז.

¹²⁰ ויואל משה, עמ' קג. את גדולי תורה שאינם סוברים כמותו הוא מכנה שם "טפשים", ובמקום אחר הוא קורא להם "אפיקורסים" (שם, עמ' צ).

הוא מנמק דבריו על סמך פירוש רש"י לשבועה שלא יעלו בחומה – "כלומר ביד חזקה".¹²¹ על פי זה הוא מגדיר את עלייה בחומה ככיבוש ארץ ישראל בדרך מלחמה. מסקנתו האקטואלית היא שכיבוש ארץ ישראל מידי הערבים הוא עלייה בחומה, ובהכרח הסכמת העמים אינה רלוונטית, וזה לשונו:

ומה ששאר האומות מסכימים לא מעלה ולא מוריד, וכי יש לאומות דין סנהדרין לדון מה יעשו ישראל עפ"י רוב דעות שלהם.¹²²

ר' יואל מדגיש שתהליך הגאולה הוא תהליך אלוקי, ואין הוא תלוי בידי אדם כלל. לפיכך אין לראות באומות גורם דומיננטי בתהליך הגאולה, אלא אדרבה, "כשיבוא המשיח הוא לא ישאל את פי האומות אלא הם כולם ישאלו אותו כדת מה לעשות".¹²³

המקור העיקרי שעליו נסמך ר' יואל שאין השבועות בטלות ברשות האומות הוא ר' יונתן אייבשיץ בספרו "אהבת יהונתן", בפירושו לפסוק בשיר השירים: "השבעתי אתכם בנות ירושלים", וכך נאמר שם:¹²⁴

וזהו פירושו דכנסת ישראל דוחה באלה ובשבועה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה נגד קיבוץ ישראלי, באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים, וכל האומות מסכימים, אפ"ה צוותה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום, ואולי אין עתה הזמן האמיתי רק עת רצון לפי שעה, והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית ח"ו, ואחרון קשה מן הראשון.

אבל ר' יואל לא מסתפק בטיעונים הלכתיים, והוא מוסיף טענה היסטורית שרשות האומות בהחלטת חבר הלאומים לא אישרה ריבונות יהודית בא"י, בייחוד שלטון יהודי בירושלים, וזה לשונו:¹²⁵

מה שאומרים שהיה בהחלטת רוב העמים גם זה שקר, כי בישיבה האחרונה שהיתה צריכה לאשר הענין לפי החוק של קשר בין העמים, נדחה הדבר והחליטו למסור ארץ

---

¹²¹ רש"י בפירושו לתלמוד (כתובות קיא, א), ד"ה: "שלא יעלו בחומה". פירוש זה של עלייה בחומה ייחודי לר' יואל. הפירוש המקובל הוא שעלייה בחומה נוגעת לאומות שישראל משועבדים להן, ואף הוא עצמו פירש כך עלייה בחומה, ולא כדרך שהסביר כאן (ויואל משה, עמ' לט).

¹²² ויואל משה, עמ' קג.

¹²³ שם.

¹²⁴ ר' י' אייבשיץ, אהבת יהונתן, הפטרת ואתחנן, על הפסוק: "על הר גבוה עלי לך וכו"; אם הבנים שמחה, עמ' צח, תגובת הר' טייכטל לדברי ר' יונתן אייבשיץ.

¹²⁵ ויואל משה, עמ' קג.

ישראל, לידי קשר איזה עמים הנקרא טראסטישיפ,¹²⁶ אלא שהציונים לא התחשבו עם החלטת העמים ולא צייתו להם ובפרט מה שלקחו ירושלים זה היה מתחילה ועד סוף נגד דעת כל העמים, ואין להאריך בזה כלל.

אשר לשואה, שבה נכחד כשליש מן העם היהודי, לדעת ר' יואל, לא זו בלבד שאין בה כדי להתיר את השבועות, אלא היא אף מעידה על האקטואליות שלהן. משמעות השבועות על פי משנתו של המהר"ל מפראג היא ארגומנט עיקרי של ר' יואל לאומרים שהשבועות הותרו אחר השואה. כדי להבין ארגומנט זה באידאולוגיה של ר' יואל, הנסמך על המהר"ל, יש להקדים ולבאר את משמעותן של שלוש השבועות כגזרה א-לוקית בזיקה לתפיסת הגלות בחסידות.

2.3. שלוש השבועות – גזרה אלוקית המבטיחה את קיומו של עם ישראל בגלות:

הגלות בקבלה הלוריאנית, ולאחר מכן במשנת החסידות, היא מאורע קוסמי שהוא חלק מתהליך הבריאה. הגלות היא חלק מתהליך תיקון העולמות, ועל כן אין לראות בקיומם של ישראל בגלות עונש שענש אותם הקב"ה, אלא גזרה א-לוקית, שעם ישראל יישלח לשליחות תיאולוגית בין האומות.¹²⁷

ר' יואל מפתח רעיון זה ומשתית אותו על מקורות מהתלמוד, מהזוהר ומספרי קבלה וחסידות. את תופעת הגלות הוא מנמק בשני מאמרים תלמודיים:

א. **מצד עם ישראל** – "אר"א מאי דכתיב 'צדקת פרזונו בישראל', צדקה עשה הקב"ה בישראל שפזרן לבין האומות" (בבלי, פסחים פז, א).

ב. **בצד הקוסמי** – "כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל". (בבלי, עבודה זרה י, ב).

אם-כן, פיזור עם ישראל בין האומות מטרתו כלשון המהרש"א – "שע"י שפזר אותם בד' רוחות העולם התפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו, והוא קיום העולם".¹²⁸

---

¹²⁶ כוונתו למנדט שניתן לבריטניה על ארץ ישראל.

¹²⁷ י' תשב"י, תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י, עמ' קלב. וראה הגדרתו שם שהגלות היא "מסע הכיבוש של צבא הקדושה בארצות הטומאה".

¹²⁸ מהרש"א, חדושי אגדות, בביאור הגמרא לעיל.

ר' יואל מסביר את האנלוגיה בין אומות העולם לישראל על פי רעיון העלאת הניצוצות המובא בקבלה הלוריאנית: כשם שקיומו הפיזי של העולם תלוי ברוחות העולם, כך הקיום המטפיזי של העולם תלוי בישראל, וה לשונו:

ומשמע שזה גופה קיומו של העולם מה שרואין בכל רוחות העולם אצל כל האומרת שיש תורה ואמונה בהשי"ת – וזה אי אפשר אלא אם ישנם ישראל בכל המקומות.¹²⁹

מכאן ר' יואל קובע בוודאות שהגלות היא גזרה א-לוקית, ואין סיומה תלוי בידי אנוש אלא בידי הקב"ה בעצמו, וזה לשונו:

אי אפשר להכחיש מה שמובא בכתובים ובכל מקום בדברי חז"ל ששיבתן של ישראל בחו"ל עד זמן הגאולה היא גזירת המקום ב"ה עד שיבוא מלך המשיח ויעשה קבוצ גלויות.¹³⁰

עמדה דטרמיניסטית מובהקת היא זו, כלומר העתיד חזוי וקבוע מראש. אין לפעול פעולות אנוש בהיסטוריה, כיוון שהעתיד חזוי וקבוע מראש. אקטיביזם אנושי עלול לסייע לגלגל ההיסטוריה או לעכבו, אבל אין הוא תופס מקום בקביעת הייעוד ההיסטורי.¹³¹

ר' יואל מדגיש עמדה דטרמיניסטית זו פעמים רבות בספרו ובשאר כתביו, והיא מושא לדרשות רבות שהוא דורש ממאמרי חז"ל ומפוסקים מהתורה, לדוגמה:

ובזה יתפרש המדרש שאלו תלמידיו את ר' יוסי בן קסמא אמתי בן דוד בא. היינו באיזה זמן, ואיזה פעולה צריך לעשות בענין זה לקרב ביאתו. ע"ז השיב להם זאת תורת העולה, שענין זה הוא ממש כדין העולה שאין לבני אדם שום חלק בה. כן הוא ענין הגאולה אין לבני אדם חלק במעשה ההוא ואסור לעשות שום פעולה גשמית לקרב את הגאולה, דאדרבה בזה מרחיקין ח"ו את הגאולה, רק להרבות במעשים טובים זה הוא ביד ישראל לעשות, אבל אסור לעשות איזה פעולות גשמיות בענין זה.¹³²

¹²⁹ יואל משה, עמ' שטד; שטז-שיז, בייחוד במובאות מאורח חיים ומנימוקי הזוהר.

¹³⁰ שם, עמ' שיח. בהגדרה של הגלות אם היא עונש – "מפני חטאינו גלינו מארצנו", או גזרה אלוקית חיובית שמטרתה תיקון העולמות, ראה דברי ר' יואל באנלוגיה מחטאו של אדם הראשון לגלות עם ישראל. אדם הראשון בא לעולם הזה "בשליחות נכבדה" לעבוד את השי"ת בעולם הגשמי, וזהו תיקון החטא הקדמוני. כך ישראל – "מחמת החטא גלינו מארצנו, אבל אנחנו גם שליחים מהקב"ה לכל מקום בואנו לחו"ל לתקן שם לפי דעתו של יוצר בראשית".

¹³¹ א' רביצקי, הצפוי והרשות נתונה, בתוך: ישראל לקראת המאה ה-21, חזון ויעדים, עמ' 1-39.

¹³² ר' יואל טייטלבוים, קונטרס חדושי תורה (לקט דרשותיו של ר' יואל) עמ' י. וראה עוד: יואל משה, עמ' ח ועמ' צז, ובעמ' נז בפירושו ל"אל תאכלו ממנו נא", הרומז אף הוא לגאולה טרם זמנה שאסורה.

מציאותו של עם ישראל בגלות איננה טבעית ונורמלית, ובלשונו של המהר"ל מפראג: "יציאה מן הסדר".¹³³ מצב זה של גלות ארוכה בדברי ימי ישראל הוא פרדוקסאלי. מחד גיסא האמונה האסכטולוגית רואה בעתיד המיוחל מטרה נשגבה, ומאידך גיסא המציאות היום-יומית המרה בגלות בהיבט סוציו-פסיכולוגי יוצרת מצב עדין מאוד הצפוי להתפרצויות, ואכן אלה אירעו בתולדות עם ישראל.¹³⁴ אבל השבועות משמשות תריס מנטאלי בפני התפרצויות כאלה על-ידי הדגשת חומרת האיסור בניסיון לשנות מגמות דטרמיניסטיות קבועות מראש, קרי – עזיבת הגלות טרם זמנה. תיאור זה מצוי אצל הרמב"ם באיגרת תימן, ור' יואל מסתמך על דבריו. וכך נאמר באיגרת (עמ' קפט):

לפי שידע שלמה ברוח הקודש שהאומה הזאת באורך זמן גלותה תפצר להתנועע בלא עתה הראוי ויאבדו בשביל זה ויבואו עליהם צרות, והזהיר מלעשות זאת והשביע האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם וכו' ואתם אחינו אהובנו קבלו עליכם שבועתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ.

כאמור, ר' יואל רואה בשבועות הלכות קבועות, אולם אופיין אינו מוגדר.¹³⁵ אין הן מנוסחות ככל הלכה רגילה אלא כשבועה שהשביע הקב"ה את ישראל, וכאמור, אין הן נזכרות בספרות הפוסקים. את תוקפן של השבועות ר' יואל מסביר בעיקר לפי פרשנותו לדברי המהר"ל מפראג למדרש שלוש השבועות. הגדרה זו היא אבן פינה בתיאוריה של ר' יואל על הרלוונטיות של שלוש השבועות בזמננו, בייחוד אחר השואה. ואלה דברי המדרש (שיר-השירים רבה ב):

השבעתי אתכם בנות ירושלים, במה השביעם... רבנן אמרי: השביעם בדורו של שמד, בצבאות שעשו צביוני ועשיתי צביוני בהם, או באליות השדה ששופכים דמם על קדושת שמי, הה"ד כי עליך הורגנו כל היום.

המהר"ל מסביר שחיוניותן של השבועות נובעת מהתופעה האנומלית – האקזיסטנציה של ישראל בגלות, הנוגדת את טבעו של האדם מישראל. לכול יש נטייה לחזור למצב הקודם.¹³⁶ אירוע קוסמי זה מחייב שינויים בסדרי הבריאה, ושינוי זה הובע במדרש על-ידי השבעת השמים והארץ, האבות והאמהות ודורו של שמד. על-פי המהר"ל, השבועה מטביעה במושבע מציאות ארעית שהיא אנומלית לגביו, וזה לשונו:

¹³³ מהר"ל מפראג, נצח ישראל, עמ' קכא.

¹³⁴ המעפילים ביציאת מצרים, בר כובבא, שבתאי-צבי, וראה עוד משיחי שקר ברמב"ם, אגרת תימן, בתוך אגרות הרמב"ם, עמ' קפה-קפו.

¹³⁵ ויואל משה, עמ' יא.

מפני כי המשביע את אחר הוא משביע שלא יצא מדבר זה שמשביעו עליו, רק יהא נשאר עליו לגמרי מבלי נטיה ימין ושמאל לפניו ולאחור.¹³⁷

בביאור דברי רבנן שאומרים "השביעם בדורו של שמד" מפרש המהר"ל בפירושו השני, כפי שמביא ר' יואל:

ועוד פי' בדורו של שמד, ר"ל אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעיני קשה, לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים בזה, וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד, ויש להבין זה.¹³⁸

אם-כן, דברי המהר"ל משמשים סימוכין לתזה של ר' יואל שאין קשר בין השבועה שהשביע הקב"ה את אומות העולם "שלא ישתעבדו בהם בישראל יותר מדי" (כתובות קיא, א) לשבועות שהשביע את ישראל, שזהו נמוקם של הרואים בצרות הגלות ביטול השבועות. וזה לשונו:

ויש אפיקורסים שאומרים שכיוון שהאמות לא קיימו את השבועה, לכן יש לנו ח"ו היתר לעבור על השבועה, וזה הבל הבלים, שאין אלו השבועות תלויים זה בזה, שלא השביע אותנו הקב"ה אלא לטובתינו, שראתה חכמתו ית' את גודל הרעה של דחיקת הקץ לפני זמנו, והאומות מעולם עברו על השבועה ולעתיד ינקום הקב"ה מהם כמו שיש ע"ז כמה פסוקים ומאמרי חז"ל, אבל אין לזה שייכות עם שבועתינו.¹³⁹

מדברי המהר"ל המובאים לעיל ר' יואל מסיק מסקנה רדיקלית שהפרת השבועות עומדת בקטגוריה החמורה של "ייהרג ואל יעבור",¹⁴⁰ ואלה דבריו:

לשון המהר"ל ז"ל ברור מללו שכתב שאף אם היו רוצים ח"ו להמית אותם בעיני קשים לא יהיו יוצאים, וכן הפירוש אצל כל שבועה משבועות הללו.¹⁴¹ והנה אם ח"ו האומות

---

¹³⁶ מהר"ל, נצח ישראל, עמ' קכב-קכג.

¹³⁷ שם, עמ' קכד. המהר"ל מסביר שם את שתי הדעות בתלמוד על מספר השבועות – ארבע או שש, שמספר השבועות מורה כמה השבועות כופות את המושבע לבטל את מציאותו הטבעית. המספר ארבע רומז על הסרה מארבעה צדדים, ושש – הסרה מכל הכיוונים.

¹³⁸ שם. הגרסה שלפנינו היא "וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד". ר' יואל גורס בציטוט דברי המהר"ל: "וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד משבועות הללו".

¹³⁹ ויואל משה, עמ' צ. שים לב ללשון החרפה "אפיקורסים" לחולקים על דעתו.

¹⁴⁰ כידוע, שלוש מצוות חמורות כלולות בקטגוריה זו: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים (בבלי, סנהדרין עד, א).

¹⁴¹ ר' יואל גורס בדברי המהר"ל: "וכן הפירוש אצל כל שבועה ושבועה". הגרסה בספרי המהר"ל היא: "וכן הפירוש אצל כל אחד ואחד". במקרה הזה השפעה רבה לדיוק בגרסאות, הואיל ור' יואל בונה את התזה שלו על הגרסה המובאת אצלו ומסיק שאיסור השבועות חומרתו שווה למצוות שהן ייהרג ואל יעבור. הרב מ' כשר מקדיש בספרו "התקופה הגדולה" פרק לבירור דברי המהר"ל ונותן פרשנות אחרת לפסקה זו בדברי המהר"ל, על פי הגרסה שבספרי המהר"ל. את המשפט "וכן הפי' אצל כל

ממיתים בעיניו קשים ר"ל בודאי עוברים על השבועה, ואף על פי כן כתב המהר"ל דבישראל עדין הוא ביהרג ואל יעבור לסבול ח"ו מהאומות הריגות בעיניו קשים ר"ל כדי שלא לעבור על אלו השבועות.¹⁴²

ר' יואל מצטט את דברי המהר"ל בכמה מקומות בכתביו, והוא מייחס לו סמכות הלכתית שאין עליה עוררין:

ובפרט שארי' שאג המהר"ל מפראג ז"ל מי לא ירא במה שנתן על העברת אלה השבועות דין משומד ר"ל ביהרג ואל יעבור ואין בדורנו מי שיוכל להכריע כנגדו.¹⁴³

החומרה הרבה הנודעת לשבועות בדברי המהר"ל ובעקבותיו בדברי ר' יואל נובעת מהיותן גזרות א-לוקיות, שבהן תלויה האקזיסטנציה של עם ישראל בגולה, והעובר עליהן כאילו פועל נגד הדטרמיניזם שבגזרה הא-לוקית.

2.4. הגאולה האחרונה – בידי הקב"ה בלבד:

אחד ואחד" הוא מבאר שהכוונה לבל אחת ואחת מן הדעות שהביא המדרש – "במה השביען, בשמים ובארץ, באבות ואמהות, במילה ובדורו של שמד", כלומר מי שהשביע את ישראל בשמים ובארץ השביע אותם בדורו של שמד. כפירוש ה"יפה תואר" למדרש רבה – שהשביען במעלתם וקדושתם שסבלו ייסורים. הפירוש השני מעלה את דרגת קדושתם – "שמוסרין נפשם למות על קדושת השם". הרב כשר מדייק אף בלשון "ולא יהיו יוצאים" – שאין פירושה יציאת פיזית שלא יצאו מהגלות טרם זמנה כשיטת ר' יואל, אלא שינוי ממצב קיים. המהר"ל משתמש במונח "יציאה" כמה פעמים, למשל: "כי המשביע את האחר הוא משביע שלא יצא והדבר משביע אותו"; "שמים וארץ אם יהיו יוצאים מסדר זה יהיה הפסד לעולם". ובעמוד קכה הוא אומר על הגלות ש"הוא שינוי יוצא מסדר המציאות". ר' יואל מציין שכוונת המהר"ל שהשביען בדורו של שמד היא שאף אם ירצו להמיתם "לא יהיו יוצאין ולא יהיו משנים", כלומר לא יצאו מאמונתם ולא ישנו אלא ימסרו נפשם על קדושת השם. וראה עוד הסברו בעמ' קפו שלשון "יהיו יוצאים" בעתיד שמדרש זה דורש פסוק שנאמר ע"י שלמה, ובימיו עדיין לא היה דורו של שמד, ומפרש שראה שלמה ברוח הקודש שיהיו דורות קדושים שימסרו נפשם על קדושת השם, ובהן השביעם.

¹⁴² יואל משה, עמ' צ.

¹⁴³ שם, עמ' קב. וראה הרב ש' פרנק, תולדות זאב, חלק ב', עמ' עס, הכותב על דברי ר' יואל שדבריו הם "זיוף וסילוף דברי המהר"ל מפראג זצ"ל והוא יתבע לדין לפני בי"ד של מעלה עם כל אלו שתלו בוקי סריקי בדבריו, כי מתורתו של מרע"ה (משה רבנו עליו השלום – י"ק) לא למדנו משפט עקום ודין הבל שכזה, שאם הגוי מאיים על יהודי שיעזוב ארצו ושילך לא"י כשאפשר לבוא לארץ ישראל, ואם לאו יהרגו שיהרג ואל יעבור, הוא שטות והבל מתורתו של הס"מ ובורא רקיעים של שוא ותוהו ובוהו רח"ל, כמו שכתבו בספרים הקדושים, ומעולם לא נתכון המהר"ל לזה... ומי שאומר זאת הוא מסלף ומזייף דברי אלוקים חיים ומחלל שם התורה ושם ה'... והמפריעים את הקיבוץ גלויות של אחב"י החרדים לדבר ה' עתידים ליתן את הדין" (בשני הספרים שהובאו לעיל – "התקופה הגדולה" ו"תולדות זאב", לא הזכירו מחבריהם את שמו של ר' יואל או את שמות ספריו אלא ציטטו מדבריו וכתבו: "ויש שכתב").

כאמור, על פי משנתה של החסידות הגלות היא חוליה בתהליך הגאולה, וכבר ביטא זאת המהר"ל – מתוך הגלות אפשר לעמוד על הגאולה.¹⁴⁴ הסבר למציאות קיומו של עם ישראל בגולה מוצג בחיבורו המקיף של המהר"ל "נצח ישראל" על משמעות הגלות, ואלה עיקרי משנתו:

1. הגלות אינה מצב נורמאלי לעם ישראל.

2. הגלות היא זמנית.

3. הגלות אינה עונש אלא חוליה בתהליך הגאולה.¹⁴⁵

אם-כן, הגאולה, שהיא סיום הגלות, אינה תלויה במעשה אנוש, וכמו הגלות היא גזרה א-לוקית. ר' יואל מדגיש כמה פעמים שכל ענייני הגאולה סתומים וחתומים ונמסרו רק לקב"ה, וכך כתב:

146

ולכן אנו מוזהרים כל כך שלא לעשות מעצמינו שום זיז כלשהוא בענייני הגאולה, אלא לעבוד את השי"ת ולצפות לישועתו.

הפסיביות האנושית האבסולוטית בתהליך הגאולה היא מוטיב חשוב אצל ר' יואל ומופיעה בכמה וריאציות – באמירה ישירה, ברמז ובדרך דרוש.

דרך הדרוש שלו מאופיינת במתן פרשנות אקטואלית לפסוקים ולדרשות חז"ל שבהם הוא יכול למצוא סימוכין להשקפת עולמו. למשל, צוואת יעקב לבניו – "הָאֶסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֶת אֲשֶׁר-יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים (בר' מט, 1) – מקבלת משמעות התואמת את רוח התקופה שר' יואל דן בה: אזהרה לדורות שלא לעשות פעולות גשמיות לקירוב הגאולה, ואלה דבריו:¹⁴⁷

עניין הגאולה באחרית הימים אפשר שיהיה רק בבחינת מקרה... דביאת המשיח אי אפשר רק בבחינת מקרה, אבל לא במזומן, ואם מזמינים לה אף קצת בידי אדם ועושין פעולות בידיים בזה לא רק שאין מקרבין את הגאולה, אלא אדרבה מרחיקין אותה ומעכבין ביאת משיח. ועל זה הזהירם יעקב אבינו לפני פטירתו באמרו "אשר יקרא אתכם באחרית הימים.

¹⁴⁴ נצח ישראל, פרק א. וראה הסבר קירבת המילים גלות וגאולה שם, עמ' י.

¹⁴⁵ ר' ש"ץ, "תורת המהר"ל בין אכזיטנציה לאסכטולוגיה", כיוונים 8, עמ' 11-28.

¹⁴⁶ יואל משה, עמ' צז; שם, עמ' ל, נח, צ.

¹⁴⁷ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה לפר' ויחי, עמ' שכב. עוד דרושים ראה: יואל משה, עמ' ח; חדושי תורה לפרשת צו, עמ' י.

ר' יואל מדגיש בכתביו שהגאולה השלישית, האחרונה, תהיה הגאולה השלמה, לכן הכרח הוא שתהיה על ידי הקב"ה בלבד, וזה לשונו:¹⁴⁸

ודבר זה מבואר בכל מקום שאי אפשר להיות קיבוץ גלויות אלא ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו, הוא ולא אחר להתערב בזה ח"ו, וכמו שהוא במד"ר פ' לך (פרשת לך לך – י"ק) עה"כ "יד' ע' תדע" – ידוע שאני מפזרן, תדע שאני מפזרן.

לדעת ר' יואל, הגאולה האחרונה נעלה כל-כך, עד שאפילו משה רבנו לא יכול להתערב בה, לכן אין להעלות על הדעת אקטיביזם אנושי כלשהו במהלך הגאולה. וזה לשונו:¹⁴⁹

אבל גאולה העתידה לא יהיה אפילו ע"י מרע"ה רק ע"י הקב"ה לבדו, והוא יותר גבוה מכל הגאולות, ולא ישלטו בו זרים ובפרט נביאי שקר וגאולה של שקר שהוא ע"י רשעים, שמזה אין מדברים כלל שיהיה נחשב לאיזה התחלה, שהוא היפוך הדעת התורה הקדושה והוא מעכב הגאולה האמיתית. נביאי שקר וגאולה של שקר שהוא ע"י רשעים, שמזה אין מדברים כלל שיהיה נחשב לאיזה התחלה, שהוא היפוך הדעת התורה הקדושה והוא מעכב הגאולה האמיתית.

התפיסה האסכטולוגית של ר' יואל, השוללת לחלוטין אקטיביזם אנושי בתהליך הגאולה בכל שלב שהוא, מסבירה את החומרה הרבה שבה הוא רואה בדחיקת הקץ, כגון פעילות התנועה הציונית. בעיניו פעילות זו היא התערבות אנושית במהלכי ההשגחה העליונה, שהוא רואה בה כפירה באמונה ומרידה בקב"ה, וזה לשונו:¹⁵⁰

האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י כל אלו מדברים בפה מלא נגד כל דברי חכז"ל שבכמה מקומות בש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י... ואינם מאמינים בגזירתו של הקב"ה ובהשגחתו ית"ש.

2.5 השואה – עונש על דחיקת הקץ:

נקודת המוצא של ר' יואל בדיונו בעניין השואה היא אמרת חז"ל: "קוב"ה לא עביד דינא בלא דיינא" (רש"י, סנהדרין קז, א, ד"ה "אמר ליה"). לפיכך יש לברר מדוע הגיע לעם ישראל עונש כה חמור – השואה.

¹⁴⁸ יואל משה, עמ' שטו.

¹⁴⁹ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה לפר' נשיא, עמ' קח; יואל משה, עמ' סב.

¹⁵⁰ שם, עמ' לט.

ר' יואל סומך את בירורו על הפסוק בשיר-השירים (ב, 7) – "הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם בְּצַבָּאוֹת אוֹ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה אִם תִּעֲרֹוּ וְאִם תִּעֲוֹרוּ אֶת הָאֶהָבָה עַד שֶׁתִּחַפְּץ". כאמור, מן הפסוק הזה דרשו חז"ל את שלוש השבועות, והעונש רמוז במאמר ר' אלעזר בבבלי: "אמר להם הקב"ה אם אתן מקיימין את השבועה מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות וכאילות השדה" (כתובות קיא, א).

כנזכר לעיל, ר' יואל מונה את השבועות עם המצוות שעליהן נאמר "ייהרג ואל יעבור" ומוכיח את דבריו מדברי המהר"ל. מכאן שביטולן מחייב עונש חמור מאוד. וכך כתב ר' יואל:¹⁵¹

והנה לא מצינו בקראי עונש רע ומר נורא ואיום כזה של "אני מתיר את בשרכם הפקר ממש כצבאות או כאילות השדה" זולת אותו העוון של העברה על הקץ ועל השבועה כמו שהוא בקרא בהשבעתי אתכם וגו' וכדרשת חז"ל. ולא הגיע כזאת לישראל מאז היתה לגוי זולת בדורנו בעו"ה שלא היה גזירת שמד ולא שום טעם וסיבה, אלא הותר דמם והפקר ממש כצבאות וכאילות השדה, ולא נודע מה זה ועל מה זה, אלא הוא הדבר המבואר בקרא רק על עוון העברה על אותן שבועות, וא"כ הכתוב מעיד שהוא הגורם ואין איש שם לב.

ר' יואל נותן את דעתו אף לקושי שבקביעה זו, שהרי בשואה נספו גם רבים שלא השתייכו לתנועה הציונית ולא תמכו בה, ולא עוד אלא שמנהיגי הציונות היו רובם בארץ ישראל, ועליה, כידוע, לא עלה הכורת. בשני מקומות בדבריו מרומזת תשובתו לקושי שבקביעתו:¹⁵²

א. על-פי מאמר חז"ל: "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל הרשעים, ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים".¹⁵³

ב. אנלוגיה לחורבן שני בתי המקדש: "ואף בשעת החורבן נהרגו גם חסידי עליון בעוון החוטאים ומחטיאים בעוה"ר והיה החרי אף נורא עד מאוד".¹⁵⁴

¹⁵¹

¹⁵² ש"פ פראנק, תולדות זאב, חלק ב, עמ' עו. הנ"ל דוחה את דברי ר' יואל ודן באנלוגיה של ר' יואל בין בני אפרים שהקב"ה הרגם ובין עונש השואה, ואלה דבריו: "והנה נכון הדבר וכן היה שורת הדין שבני אפרים שיצאו מהגלות טרם שהגיע הזמן שנקבע להם בדין קבלו עונשם ונהרגו, אבל לא היה שורת הדין שיהרגו אלו שלא יצאו מן הגלות ולא עברו מעולם על השבועה, וכאן חזינן הדבר בהפוכו שיצא חרון אף הגדול הזה בשנים האחרונות, ויצא הקצף מלפני ה' להשמיד אך ורק אלה שלא באו לא"י ולא עברו מעולם על השבועות הללו, ואלו שבאו לא"י ועשו כל מיני השתדלויות עלו והצליחו ועשו פרי בסייעתא דשמיא באופן יוצא מהכלל, דבר אשר לא פילל אדם מעולם הלא דבר הוא והוא דבר פלא".

¹⁵³ ויואל משה, עמ' קכג.

¹⁵⁴ שם, עמ' ז.

תשובות אלה סתומות, ותקופת השואה, שאליה כוונתו, מוגדרת זמן הסתר פנים גדול, שבו החרב פוגעת תחילה בצדיקים. המתת הצדיקים היא עונש לדור, וסילוקם הוא הסתר פנים.¹⁵⁵

לבד מן הסיבות התיאולוגיות לשואה ר' יואל מאשים את המנהיגות הציונית האשמה חמורה. לדבריו, היא סייעה להשמדת היהודים באירופה על מנת להוציא לפועל את האידיאה הציונית, וזה לשונו:

אבל הם עשו פעולות נוראות לדבר כי מלבד שעוד בתחילת התייסרותם במשך שנים רבות הרבו [?] במלשינות נוראות על ישראל אצל האומות ודברו עליהם בפני השרים קשות שמסוכנים מאוד לאומות וצריכים לגרשם מן הארצות בחושבם שעי"ז יהיה קל להם לבצע זממם לבוא לארץ ישראל ולארגן שם ממשלה... וחוף מזה יש בירורים אמיתיים על כמה פעולות אכזריות שעשו בזה שדין גרמא בנזקים של כל האסון הנורא,¹⁵⁶ וממדינת אונגארן נתברר קצת מן הפעולות גם במשפט שהתנהל בא"י (משפט קסטנר – י"ק), וככה היו כמה מעשים ברורים בכל משך הזמן בחושבם שעי"ז יגיעו יותר למטרת חפצם להשיג ממשלה.¹⁵⁷

ובהמשך דבריו שם נאמר:

כל מעשי הציונים הם חורבנות, והם קוו להבנות מחורבן עם ישראל ואפשר לברר בכל פרטי מעשיהם, אבל צריך לזה קונטרס מיוחד.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ י' דומב, עת נסיון, עמ' רמא, וכך נאמר שם: "הכפירה הציונית המוחלטת, ביחד עם כל העבירות על מצוות התורה הנמשכים והמסתעפים מן כפירה זו, הביאו והוסיפו ריחוק וירידה עד מאוד... והכל נעזב לגויית וטבעיות בהסתרת פנים גדולה... נלקחו מאתנו בזמן הירידה גדולי ארץ שיאירו ויזהירו את ישראל לבלתי נטות מאת ה' ותורתו, כי גם זה חלק מסילוק השכינה והשראה בזמן תוקף החושך הזה".

¹⁵⁶ תרגום – שהם גרמו נזקים. וראה "על הגאולה ועל התמורה", עמ' פח: "הציונים הכריזו מלחמה נגד גרמניה", וכוונתו לדברי וייצמן בקונגרס 1939 שהיהודים יעמדו לצד בריטניה, "והצורר ענה להם שהוא יערוך מלחמה כנגדם".

¹⁵⁷ ויואל משה, עמ' קכג. הנ"ל מאשים שם את המנהיגות הציונית שבגללה נסגרו שערי המדינות לשארית הפליטה כדי שיעלו לארץ ישראל. עוד הוא מאשים את מדינת ישראל בצרות שאירעו ליהודים בארצות ערב, ואילו לא קמה המדינה, לא היו מתנכלים להם.

¹⁵⁸ שם, עמ' קכד. בכמה מקומות הוא מסתמך על עובדות היסטוריות ואומר: "הדבר ברור ואיני רוצה להאריך בזה, כי לא באתי בקונטרס זה אלא לברר הלכה" (שם, עמ' ח, קכג-קכד).

את המפעל הציוני ואת מדינת ישראל, שהציבור ראה בהם עוגן הצלה לשארית הפליטה, הוא ממשיך לאורח שהצית את בית מארחו על מנת שאחר-כך יוכל להיחשב בעיניו למציל כאשר יעשה פעולות הצלה להציל רכוש, והמשך דבריו:

והנמשל מובן שהציונים גורמים בעוונותיהם כל הצרות והתלאות ושוב נעשו למצילים.¹⁵⁹

סיבה אחרת לעונש השואה היא חטא הלאומיות, וכהגדרת ר' יואל: "טומאת המינות והכפירה", וזה לשונו:

כללו של דבר: מלבד עוון החמור של העברה על השבועה עוד טמאו את בית ישראל בטומאת המינות והכפירה ר"ל, ואין תימה מה שהיה החרון האף הגדול הזה ויצא הקצף מלפני ה'.¹⁶⁰

פרק 3: הקונפליקט בין יהדות ללאומיות במשנת ר' יואל טייטלבוים

כתנועה לאומית שמה לה התנועה הציונית, למטרה להחזיר את עם ישראל לארצו בכוחות עצמו ובעזרת אומות העולם ולכונן מדינה ככל המדינות על פי התפיסה המדינית הארופאית.¹⁶¹ אבל לדעת ר' יואל, תפיסה לאומית זו סותרת את ייחודו של עם ישראל כעם סגולה המונהג בהשגחה אלוקית. מהותה של סתירה זו היא שתי אמונות הסותרות זו את זו ואינן חוברות יחדיו: אמונה בקב"ה מצד אחד, ואמונה במדינה יהודית לפני ביאת המשיח מצד שני.¹⁶² אין הוא מבין כיצד יהודי יכול לזמר "שמע ישראל" ולהניח תפילין – מחד גיסא, ולחשוב שיש ממש בציונות מאידך גיסא. לדעתו, התפיסה שתיתכן מלכות ישראל קודם זמנה המיועד היא יסוד הכפירה, כלשונו: "ומי שהושב כן הוא בודאי שכופר ככל התורה כולה".¹⁶³ הוא רואה בציונות את החטא החמור בתולדות ימי עולם, וזה לשונו:

כי אם נקח את כל פירצות הדור והעבירות המרובות הנעשות בכל העולם וישימו אותם בכף מאזניים אחת, ומדינה הציונית בכף מאזניים השניה, תכריע את הכל, שהוא משורש

¹⁵⁹ ראה משל דומה לזה ב"על הגאולה ועל התמורה", עמ' שם – ויואל משה על הגאולה ועל התמורה, עמ' ז.

¹⁶¹ א' שבייד, תולדות ההגות היהודית בעת החדשה, עמ' 374.

¹⁶² ויואל משה, עמ' יג.

¹⁶³ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה, עמ' עה.

פורה ראש ולענה של אבי אבות הטומאה שבכל אבות הנזיקין שבכל העולם כולו, והן
המה המטמאים את כל העולם כולו.¹⁶⁴

י' דומב, אחד מהוגי הדעות של סאטמר ונטורי-קרתא, מנתח את הקונפליקט בין הלאומיות
ליהדות ומסביר את קביעתו של ר' יואל שהציונות מדורגת בסולם החטאים כעבודה זרה
החמורה מכולן.¹⁶⁵

וזאת הגדרתה של עבודה זרה: "הסרה מאת ה' בשעה שהנפש נדבקה בכח חיצון מן כוחות
חיצוניים".¹⁶⁶ כוחות חיצוניים אלה, הנקראים עבודה זרה, ימיהם כימי העולם, ובכל דור הם
מופיעים בדרך אחרת, למשל חטא דוד הפלגה, חטא העגל וחטאי אחאב. אבל חטא הציונות
הוא מעל כולם: "מינות ואפיקורסות נוראה אשר לא הייתה כמוה מיום הוסדה הארץ".¹⁶⁷

דומב מבחין בין עבודה זרה פרטית לעבודה זרה של ציבור. עבודה זרה לדודותיה הייתה
בעיקר נחלת הפרט, וזה דברו:¹⁶⁸

וכל חטא ועוון פרטי פוגם ומחשיך את האור הפרטי של הקדושה שהחטא והעוון מכוון
כנגדה.

ואולם הציונות מכוונת אל העניין הכללי של עם סגולה ונוגעת בעניין הכללי של הישועה
והגאולה לעתיד לבוא, ובזה חומרתה.¹⁶⁹ וכך הגדיר דומב את המונח "עם סגולה":

המונח - עם סגולה - מודה על היות עם ישראל, שונה מכל העמים. אפיון זה בא לידי
ביטוי במיוחד באמונה האסכטולוגית שגאולת עם ישראל תהיה במסגרת קוסמולוגית-
שמימית, ולא במסגרת הסטורית-ראלית.

אבל הציונות בנויה על אקטיביזם אנושי, וזאת הגדרתה:

---

¹⁶⁴ ויואל משה, עמ' יא. מקור למושג "אבי אבות הטומאה" ראה אצל האדמו"ר ממונקאטש (שער
יששכר, מאמר חג הבכורים, אות נב), שאמר על הדתיים הלאומיים שהם כגוף בלי נשמה, ועליהם
אמרו חז"ל "רשעים בחייהם קרויים מתים, והם מטמאים כמת כל הנוגע בהם, שהם אבי אבות
הטומאה".

¹⁶⁵ י' דומב כתב מאמרים ב"החומה", ביטאון נטורי קרתא. ספריו המוקדשים למלחמה בציונות הם "עת
נסיון" (ירושלים תש"א); *The Transformation: The Case of the Neturei Karta*, London (1958) 5718.

¹⁶⁶ עת נסיון, עמ' רמא.

¹⁶⁷ ויואל משה, עמ' ז, קל, קלז. וראה י' שטיינברג, "הפולחן לאמצעי", בתוך: אום אני חומה – ילקוט
מאמרים מאנשי נטורי קרתא (עורך: א' שרהזאן), ירושלים תש"ט, עמ' קצב-קצג.

¹⁶⁸ עת נסיון, עמ' רמא.

הכחשה לענין שמימי והשתקעות בגויות וארציות טבעיות ככל גויי הארץ – שזה עצם
כפירתם והתכחשותם בה' אלוקי ישראל.¹⁷⁰

אם-כן, לדעתנו הציונות פועלת לכאורה לגאולתם של ישראל, אבל למעשה, אין לה חיבור עם
הגאולה לעתיד לבוא, היות שהיא "תכלית הזוהמה" מול גאולתינו ע"י משיח צדקנו".¹⁷¹

ההדגשה היא בעיקר על עידן הגאולה, ובזה הציונות פוגעת באחד מעיקריה של החסידות –
רעיון הציפייה למשיח ללא אקטיביזם אנושי. החסידות העמידה לה למטרה לנטרל את
ההתפרצויות המשיחיות, והנה באה הציונות והביאה בשורה משיחית לעם ישראל בתקופה כה
קשה לחסידות וסחפה עמה רבים מבני ישראל.¹⁷²

בממשלת ישראל ר' יואל רואה "מלכות המינות", והוא סומך דבריו על דרשה בגמרא במסכת
סנהדרין (צז, ב): "אין בן-דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות". במכתב ששלח לארץ
ישראל (לחסידי?) בערב ראש חדש ניסן תש"ח, כחודש לפני הקמת מדינת ישראל, הוא כותב:

173

ועכשיו אנו מבינים מה שמבואר בגמרא א"ר חמא ב"ר חנינא אין בן דוד בא עד שתכלה
מלכות הזלה מישראל שנאמר: "וכרת הזלזלים במזמרות" (ישעיהו יח, 5) ופרש"י ז"ל
שלא תהא שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה, שלכאורה צריך להבין הלא
אף ממשלה קלה ודלה בישראל אם היא בדרך התה"ק יש בה חשיבות, ואם דל היא א'
המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוון לבו וכו', ולמה קראוהו בלשון זלה שהיא לשון גנאי
מאוד... אבל עכשיו אנך רואים באמת מלכות הזלה שהיא ממשלה של מינות וכפירה ר"ל,
שזהו באמת זלזול גדול לכלל ישראל וחירוף וגידוף נגד השי"ת ותורתו הקדושה אשר לא
הייתה כזאת מעולם בכח הס"מ¹⁷⁴ וגידיה דיליה ויפה קראוהו מלכות הזלה.

¹⁶⁹ שם ובעמ' רמח.

¹⁷⁰ שם, עמ' רמא. בכל פעם שהוא מזכיר "טבעי" ו"ארצי" הוא קורא לזה "גויי" – שייך לגויים, מה שאין
כן ישראל, שהם על טבעיים.

¹⁷¹ שם, עמ' רמט. הוא דן בתפיסה הרואה בהקמת המדינה מימוש החזון המשיחי.

¹⁷² ראה לעיל, פרק א.

¹⁷³ דברי יואל, עמ' מט.

¹⁷⁴ ס"מ הוא סמאל, שמו העיקרי של השטן ביהדות מימי האמוראים ואילך, ומקורו בספר חנוך. האר"י
נהג שלא לבטא את שמו של השטן, לכן נתפשט המנהג לקראו "הסמך מ"מ" בדיבור וס"מ בכתיבה
(אנציקלופדיה עברית, ערך סמאל ולילת, כרך כח, עמ' 105-106). השטן מופיע אף בדמות היצר הרע
הפרסונאלי, כמובא בתלמוד: "הוא השטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות" (פסחים כא, ב). ראה עוד
ג' שלום, בפרק סטרא אחרא, הטוב והרע בקבלה, בתוך פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, עמ' 192-
199.

"מלכות המינות" היא עצם מציאותה של מדינה יהודית לפני בוא המשיח. ר' יואל מדגיש שאין מלכות זו תלויה במעשיהם של מנהיגי המדינה, אלא עצם קיום מדינה יהודית לפני הגאולה השלמה היא כפירה וגידוף כלפי מעלה, וזה לשונו:

ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אהובים כולם ברורים אף כתנאים ואמוראים, מכל מקום אם לוקחים הממשלה והחרות מעצמם טרם שהגיע הזמן, הוי דחיקת הקץ שהיא כפירה בתוה"ק ובאמונה.¹⁷⁵

על המפלגות הדתיות, בייחוד "אגודת ישראל", ר' יואל אומר שהן לא עומדות בניסיון הציונות, והשתתפותן בממשלת ישראל מעכבת את הגאולה.¹⁷⁶ הוא מאשים את המפלגות הדתיות בנתינת כוח ל"ממשלת המינות", וזה לשונו:¹⁷⁷

ולוא עזרתם של הדתיים למיניהם א"א להם לרשעים להשיג חפצם ומאוויים.

את המפלגות הדתיות המביאות ראיות מן התורה לצדקת דרכן הוא משווה לצדוקים, לנוצרים ולכת שבתאי צבי, שהביאו אף הם ראיות מן התורה לשיטתם, וכך הוא אומר:¹⁷⁸

ועוד יותר מזה עכשיו, שהתלבשו באיצטלא ירושלמית בשם חיבת הארץ והצלת ישראל, והשקרים והזיופים מרובים הם עד אין שיעור להטעות עיני הבריות.¹⁷⁹

לדעתו "אגודת ישראל" מצטרפת לממשלה כדי לקבל כבוד וממון,¹⁸⁰ והוא קורא לאנשי שלומו שלא יתפתו ליהנות מכספי ממשלת המינות, שמא בזה יימשכו אחריהם ויכירו בממשלה זו, וכך כתב:

---

¹⁷⁵ ויואל משה, עמ' צג. וראה דברי י' דומב, הגדרת הציונות: "הציונים המה מחללי שבת אבל אין זאת ציונות זאת חילול שבת קודש והיו מחללי ש"ק מבלעדי הציונים, הציונים אוכלי טריפות ונבילות אבל אין זאת ציונות שהרבה אוכלי טריפות ישנם בעולם חוץ מן הציונים, הציונים פושעים ועוברים על כל התורה כולה, אבל אין זאת ציונות שהרי כמה פושעים היו בעולם מקודם להציונים. הציונות זאת רק דבר אחד בלבד, זאת מדינה! רק הענין של מדינה לישראל זאת לבד הטומאה הגדולה והכפירה העמוקה שחידשו הציונים והביאו זאת לעולם" (החומה, קובץ מאמרים לחיזוק הדת, פנימי לחברי נטורי-קרתא, שבט תשל"ה, עמ' צד).

¹⁷⁶ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה, פרשת וארא, דף פט.

¹⁷⁷ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה, פרשת נח, דף מ.

¹⁷⁸ ויואל משה, עמ' יז. על המפלגות הדתיות ראה י' דומב, עת ניסיון, עמ' רנג. וראה ר"א וסרמן, עקבתא דמשיחא, עמ' 48. שם הוא מגדיר את הדתיים-לאומיים עובדי עבודה זרה בשיתוף.

¹⁷⁹ נראה שכוונתו לראי"ה קוק. ראה מכתב ר' יואל על אודות הרב קוק ב"דברי יואל", מכתב סד, עמ' עח-פ.

¹⁸⁰ ויואל משה, עמ' קלא.

וכבר מנויה וגמורה היא מאת גאוני תקיפי קדמאי זי"ע, אשר הנתמך ממקורות הרשע לא ינקה, ובהכרח ינתק ממקורות הקדושה ויכבה שלהבת י'ה היוקדת בקרבו.¹⁸¹

ר' יואל מדגיש בכתביו שהשתתפות בבחירות לממשלת ישראל אסורה, והעושה זאת מחזק ידי עובדי עבודה זרה. נושא זה הוא עיקר בכתביו של ר' יואל, ולדבריו, מטרת ספרו "ויואל משה" היא לבאר את האיסור הכרוך בבחירות לכנסת.¹⁸² וכך הצהיר באחת מדרשותיו:¹⁸³

שאחרי עיון ושיקול רב ויגיעה רבה העליתי להלכה דהכנסת שלהם יש בו משום מינות ואפיקורסות עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים,¹⁸⁴ וכל המשתתף אתם הוא שותף לכל מה שהם עושים, והעושה שליח ללכת שמה ג"כ אסור, כי שלוחו של אדם כמותו.

בדרשה זו הוא מוסיף ואומר ש"בגלל דעה זו שהעלתי להלכה היה לי הפסד ממון, אבל אני מוכן למסור את נפשי על דבר אמת שלדעתי אין אסור יותר חמור בזמנינו דצריך למסור הנפש על זה".

את עובדת קיומה של מדינת ישראל, "מלכות-המינות", ר' יואל מסביר במושגים דמונולוגיים ממקורות קבליים. באמצעותם הוא מסביר את הפרדוקס שבהופעת התנועה הציונית ומדינת ישראל. מחד גיסא הציונות היא החטא החמור בהיסטוריה האנושית,¹⁸⁵ ומאידך גיסא המפעל הציוני מתפתח ומשגשג. תקומת מדינת ישראל, נצחונותיה במלחמות, בייחוד הניצחון במלחמת ששת הימים, תופסים מקום נכבד במשנתו של ר' יואל. אלא שבמשנתו של ר' יואל המאורעות בעולם נבחנים לא בצד ההיסטורי אלא בצד התיאולוגי. זאת משמעותה של גלות פסיבית שאיננה חלק ממהלך היסטורי, וכך ר' יואל מפרש את המאורעות ההיסטוריים הקשורים להצלחת המפעל הציוני. וכדי ליצוק בהם משמעות תיאולוגית התואמת את עמדתו ר' יואל משתמש ביסוד הדמונולוגי, ולפיו תקומת מדינת ישראל והישרדותה על אף רצון הערבים להכחידה היא התפרצות שטנית אנטי-משיחית המייצגת את כוחות הרע בניסיונם האחרון

---

¹⁸¹ דברי יואל, מכתב צה; חדושי תורה, פר' ויגש, דף רסז. כאן המחבר מציין שאסור לקבל תמיכה מהממשלה לצורך חינוך, שמא הדבר יפגום בקדושת החינוך הטהור. וראה בספרו "על הגאולה ועל התמורה", עמ' ח. שם הוא קורא לציונות "עגל הזהב". עניין אי קבלת תמיכה מהממשלה חשוב עד מאוד בקרב נטורי קרתא וקהילת סאטמר בארץ ישראל. מאמרים בעניין זה ראה בביטאון נטורי קרתא "אום אני חומה" ו"החומה".

¹⁸² ויואל משה, עמ' קנו.

¹⁸³ ר' יואל טייטלבוים, דרשות פר' מטות-מסעי, דף קס.

¹⁸⁴ גילוי עריות הוא גיוס הבנות לצבא (ויואל משה, עמ' קלט; דברי יואל, עמ' קיד). שפיכות דמים היא מלחמות ישראל שאינן לצורך: "מתגרים באומות באופן נורא ומפקידים דמם של ישראל" (על הגאולה ועל התמורה, עמ' יא).

¹⁸⁵ ויואל משה, עמ' יא.

לעכב את הגאולה.¹⁸⁶ התנאי לזכות לגאולה הוא שעם ישראל יבטח רק בה', ורק ממנו תבוא הגאולה.¹⁸⁷ האקטיביזם האנושי פירושו דחיקת הקץ, והוא המעכב את הגאולה, וזה לשונו:¹⁸⁸

זה ברור כי אותו הרעיון המתועב הוא המעכב את גאולתינו ופדות נפשנו ומבואר בזה שאין לנו עכשיו זכות אחר לצאת מן הגלות אלא אותו הזכות לשמור ולהמתין...ושלא להנות מגאולה כזאת הבאה קודם הזמן.

"אותו הרעיון המתועב" בגלגולו הנוכחי הוא המפעל הציוני, לכן כל השמחים במדינה הציונית "הרי הם משתבחים מהתעכבות ביאת המשיח".

להופעת הרעיון הציוני ערב הגאולה דווקא יש ממד קוסמי המסביר את קיומה של הציונות, שהיא "השורש פורה ראש ולענה".¹⁸⁹ ומסביר ר' יואל:¹⁹⁰

ולפי שדורנו זה הוא הזמן של ערב שבת אחר חצות סמוך לבין השמשות, שאז היה בריאת המזיקין, לכן נתעורר ונתרבו בזמנים אלו המינים והאפיקורסים בכל כוחם למשול על ישראל.

יסוד מאמר זה הוא התפיסה שהעולם יתקיים 6000 שנה, והאלף השביעי, כמקבילה לשבת, הוא זמן הגאולה, ותקופתנו, סוף האלף החמישי, היא ערב שבת אחר חצות, סמוך לבין השמשות.

כאמור, ר' יואל מסתייע במושגים קבליים מספר הזוהר כדי לתאר את מאבקי הכוחות בעולמות העליונים, המשפיעים על הנעשה בעולם הזה.¹⁹¹ את שיטתו האסכטולוגית הוא סומך על המאמר התלמודי "אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל" (סנהדרין צח, א), ולפי פירוש רש"י שם: "שלא תהא להם שום שלטנות לישראל, אפילו שלטנות קלה ודלה".¹⁹² ריבונות ישראלית כלשהי מעכבת את הגאולה, וכדי להביא את הגאולה יש לבטל ריבונות זו.

---

¹⁸⁶ א' רביצקי, הצפוי - והרשות נתונה, עמ' 142.

¹⁸⁷ ויואל משה, עמ' ח; על הגאולה ועל התמורה, עמ' קיב-קיג. שם המחבר מביא ראיה מהזוהר שהגאולה האחרונה היא ע"י הקב"ה בלבד. פירושו של ר' יואל למדרש בילקוט שמעוני הוא שכנסת ישראל חוששת מזיוף הגאולה, לכן לא הסכימה להינחם מהנביאים.

¹⁸⁸ שם (ויואל משה על הגאולה ועל התמורה).

¹⁸⁹ שם, עמ' יא.

¹⁹⁰ ר' יואל טייטלבוים, חדושי תורה, סוכות, עמ' ו.

¹⁹¹ י' תשבי, משנת הזוהר, חלק א, עמ' רפז.

¹⁹² בקבלת האר"י יש מקבילה קוסמית למאמר זה: "הגאולה עתידה אין אחריה הפסק עוד גלות אחר, לפי שאין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות להתברר מכל האומות וכל שלטון של ישראל מונע פזרון בין האומות ומעכב את הגאולה" (שער המצוות, פר' שמות, מ"ב, א).

ואולם כוחות הרע, שמטרתם לעכב את הגאולה, חפצים בריבונות זו ומסייעים לה. מאבק כוחות זה ערב הגאולה חשוב מאוד לכוחות הרע.¹⁹³ וכותב ר' יואל:

ידוע שאחרי הגאולה, היצה"ר והס"מ יהי' מנוצח לגמרי באופן שלא היה כן מיום שנברא העולם, וכמו שהביא בתוס' ר"ה דף ט"ו ע"ב ד"ה "כדי" מהירושלמי שאחרי שיתקע בשופר גדול מטא זמנא דשטן להתבלע.¹⁹⁴

מסקנתו של ר' יואל בעניין הפרדוקס שבמדינה הציונית היא, שהמלכות יונקת את כל כוחה מכוחות הרע שבבריאה, ומדינה זו משרתת את הכח הדמונולוגי העולמי. הצלחותיה של המדינה הציונית וריבוי התומכים בה רק מחזקים את הנחתו של ר' יואל שקיומה לא בא לה אלא מכוח דמונולוגי, וראיה לדבריו היא מאמר חז"ל "אין הקב"ה עושה נס לרשעים".¹⁹⁵

עיקרי משנתו הדמונולוגית של ר' יואל מובאים בחיבורו "על הגאולה ועל התמורה". הקונטרס הזה נכתב לאחר מלחמת ששת הימים, ועיקר עניינו הנסים "המדומים" שנעשו לישראל במלחמה.¹⁹⁶

כנזכר לעיל, ר' יואל יוצק משמעות תיאולוגית למאורעות היסטוריים, וכך נהג בעניין מלחמת ששת הימים. נקודת המוצא היא שלא ייתכן שהקב"ה יעשה נס לרשעים, שהרי אין נס אלא במקום קדושה, ומדינת ישראל איננה מקום קדושה, אלא ההפך מזה. את שיא הטומאה ר' יואל מוצא בצבא הגנה לישראל, שעל ידו, לכאורה, נעשו הנסים לעם ישראל, ואלה דבריו:

הצבא הזה שנעשה בגיוס הבנות והוא ערוה וזימה שאין כמותה בכל העולם כולו ונודע שהם מלאים ערוה וזימה ר"ל¹⁹⁷ גם מלאים מינות וכפירה ורציחה והפרת הדת עד אין

¹⁹³ לעיל, הערה 7.

¹⁹⁴ יואל משה, עמ' ט. זאת הגדרת הגאולה השלמה בקבלה: הבטחת שלטונו המוחלט של הטוב וביטול הרע (תשבי, תורת הרע, עמ' קמב ובהערה 2).

¹⁹⁵ על הגאולה ועל התמורה, עמ' ז.

¹⁹⁶ גם בספר "יואל משה" ובדרשות מובא אלמנט דמונולוגי זה. ראה שם תגובתו למבצע סיני ב-1956 (עמ' קמ ובעוד מקומות). אפשר להבחין בעקיבות של ר' יואל בתגובותיו על מאורעות שאירעו בארץ ישראל, בייחוד אלה שהיה בהם "למשוך" את חסידיו להכרה במדינה הציונית. הדוגמה הבולטת היא קונטרס "על הגאולה ועל התמורה", שר' יואל מיהר להוציא מיד לאחר מלחמת ששת הימים (אלול תשכ"ז, כארבעה חדשים בלבד מסיום המלחמה) בעיקר בשל הניצחון המכריע במלחמה זו, שרבים ראו בו יד ה' המסייעת למדינת ישראל, עובדה הסותרת את עיקר משנתו של ר' יואל. על הנסים שאירעו במלחמת ששת הימים ועל התגובה הרואה בהם עזרה של הקב"ה למדינה ראה אצל הרב כשר, התקופה הגדולה, עמ' א-כח, רמד-רנט.

¹⁹⁷ עניין גיוס בנות לצה"ל נדון כמה פעמים בכתביו של ר' יואל. הוא הרבה לפעול בעניין זה ממקום מושבו בניו-יורק. ראה מכתביו ב"דברי יואל", עמ' קטז-קיז.

לשער, מי שחושב שהשכינה הקדושה שרויה ביניהם בודאי הוא כופר בכבוד השכינה הקדושה ובכל התורה כולה, וממילא א"א שיהיה שם נס מצד הקדושה, ואילו היו רואים באמת איזה נסים שם אין להסתפק שאינו אלא מצד הס"מ וחילותיו השוררים במקום טומאה וזוהמה כזו, כמבואר בגמרא שניתן רשות להשטן לעשות נסים ונפלאות לקיומו של הע"ז. ואין שום ספק שלא יתפעל לב המאמין בהשי"ת ובתורתו הקדושה אף ז"ז כלשהוא לנטות מהאמת, גם בראותו נסים ונפלאות עצומים הנעשים לע"ז, אף אם יעמיד החמה כיהושע בן נון כנודע.¹⁹⁸

לדבריו, יש שני מקורות לנסים: מהקב"ה או מצד הס"מ – במקום שאין בו קדושה. הקביעה שניתן כוח לשטן לעשות נסים עלולה לסתור את העיקרון המונותאיסטי של היהדות. אכן ר' יואל חש בקרבה לדואליזם ומסביר שאמנם מפי עליון לא תצא הרעות, אבל "ניתן מן השמים כוח זה להשטן לנסות את ישראל".¹⁹⁹

את מציאותם של כוחות הרע באמונה המונותאיסטית מסביר ר' יואל על פי התפיסה ההרמוניסטית שבספר הזוהר, ולפיה כוחות הרע הם שליחי הבורא שנועדו לנסות את ישראל. וכל הזוהר מציג שאלה זו (בתרגום לעברית): "וכי מה ראה עבד שיהא מקטרג על אדוניו, ובכל מה שרצון אדוניו נעשה הוא מקטרג?" והתשובה: "אלא ודאי רצון אדוניו הוא עושה".²⁰⁰ הזוהר מסביר את התשובה שם על פי משל למלך שרצה להעמיד את בנו בניסיון ושלח זונה לפתותו. אם הבן לא יתפתה לאותה זונה, יזכה בכבוד, והגורם לכבוד הוא אותה זונה, ועל זה מגיע לה שבח שעשתה מצוות המלך וגרמה לאותו בן את כל הטוב שהגיע אליו. וכך מסכם הזוהר (בתרגום): "בוא וראה, אם לא יהא מקטרג זה, לא ייעשו הצדיקים אותם גנזים עליונים שעתידיים הם לרשת לעולם הבא" ריפט מביא ראיה לגישה הרמוניסטית זו מחטא דור הפלגה, ואלה דבריו:

וכתב בסדר הדורות א' תתקע"ג באנשי דור הפלגה שזרקו חיצים אל השמים ויפלו כל החצים עליהם מלאים דם, ויהי כראותם ויאמרו איש אל רעהו אך הנה הרגנו את כל אשר בשמים, כי מאת ה' הייתה זאת למען התעם עכ"ל, ומבואר שלא היה האות אלא כשפים ולא מאותו ית' וממקור הקדושה, כי מאותו ית' לא תצא הרעות ומכשול ח"ו, אלא שמן השמים ניתן רשות להס"מ לעשות אותות כדי להטעותם.²⁰¹

---

¹⁹⁸ לפי דעתו, במלחמת ששת הימים לא היו נסים, אלא הניצחון היה טבעי (על הגאולה ועל התמורה, עמ' ז ובעוד מקומות שם).

¹⁹⁹ שם, עמ' מז. ראה את ההבחנה בין "עליון" במאמר "מפי עליון לא תצא הרעות" ובין "מן השמים". כשהוא מדבר על הכוח הניתן לשטן, אין הוא אומר שכוחו מהקב"ה אלא מן השמים כמושג ערטילאי.

²⁰⁰ זוהר, חלק ב, קסג א-ב (על-פי תרגום י' תשבי, משנת הזוהר, חלק א עמ' רצד).
²⁰¹ שם, עמ' סח.

ייחודה של השיטה ההרמוניסטית, לדעתו, היא שאף נסים שמבחינה אובייקטיבית נראים כבאים ממקור הטוב ויש בהם הצלה לישראל, במקרה הזה הם מכוחות הרע, כיוון שאין הקב"ה עושה נס לרשעים, אבל ניתנה רשות מן השמים לעשות נסים גדולים, ומטרתם לנסות את ישראל טרם הגאולה. ריפט מייחס לשטן תכנון מוקדם של מהלכים מוטעים על מנת להעמיד את עם ישראל בניסיון של מלכות לפני ביאת המשיח. ממעשה איוב הוא מוכיח שאף הצלתם של ישראל יכולה להיעשות ע"י הס"מ. וכך הוא מגיב על ההצלחה הגדולה במלחמת ששת הימים.²⁰²

ואני מפחד עוד אולי הכל אשר לכל הן ההתגרות מצד שני הצדדים²⁰³ גם ההצלה הכל הוא מעשה שטן, כדי להסית ולהדיח, כמו שמצינו באיוב שמסר אותו הקב"ה להשטן לעשות עמו מה שעשה, אך הזהירו רק את נפשו שמור.

את הציווי לשטן "ואת נפשו שמור" הוא מסביר על פי המאמר התלמודי: "א"ר יצחק קשה צערו של שטן יותר משל איוב. משל לאדם שאומר לעבדו שבור את החבית ושמור את יינה" (בבא-בתרא טז, א). אבל ריפט מתקשה בדבר הקושי של השטן, ואלה דבריו:

ומעולם נתקשיתי בזה למה ה' צריך להזהיר את השטן לשמור נפשו, בשלמא הצער שעשה לו, זה ודאי שרק להשטן, כי מאותו ית"ש לא תצא הרעות, אבל שמירת הנפש הנה בידי ית"ש נפש כל חי ורוח כל בשר איש ואם רצה הקב"ה לשמור את נפש איוב למה היה צריך לשמירת השטן. ויותר מכך עפ"י המובא בגמרא במסכת חולין (מג) השטן נסתייע בנסים ע"מ לשמור את נפשו של איוב. ומחריפה שאלתם מדוע השטן הוא שומר נפשו של איוב ועוד שהוזקק לעשות זאת ע"י נסים.

ר' יואל מסביר שהשטן מטרתו להכשיל את בני האדם, והוא בוחר את דרכו בערמה רבה. איוב, שבא לעולם לקבל שכרו, הקב"ה הביא עליו ייסורים כדי למרקו מעוונותיו בעולם הזה, כדי שיקבל שכר לעולם הבא.²⁰⁴ אבל כשהחל לחרף ולגדף, בא לו עונשו על ידי ריבוי שכרו בעולם הזה כדי לטרדו מן העולם הבא. ריבוי שכר זה היה עצת השטן, אף שנאמר "כפל לו הקב"ה שכרו". ומבאר ר' יואל:

---

²⁰² על הגאולה ועל התמורה, עמ' יד.

²⁰³ "התגרות של שני הצדדים" הם המהלכים שקדמו למלחמת ששת הימים, אף שההתגרות הייתה של צד אחד בלבד.

²⁰⁴ עפ"י הגמרא במסכת בבא בתרא, דף טו: "חסיד היה בעכו"ם ואיוב שמו ולא בא לעולם אלא לקבל שכרו הביא הקב"ה עליו יסורין, התחיל מחרף ומגדף כפל לו הקב"ה שכרו בעולם הזה כדי לטוהרו מן העולם הבא".

והנה מה שכתב 'הביא הקב"ה' - אף שהשטן עשה זה, לא קשה, דכן מצינו כ"פ דאף במה שעושה השטן כיוון שהוא שלוחו של הקב"ה ומסר בידו נכתב בלשון זה.²⁰⁵

וזאת מסקנת ר' יואל ממעשה איוב:

אלו לא היו נעשים לו אותם ניסים, והיה מת בתחילה לא היה מחרף ומגדף... ואילו היה מת בצרתו לא הייתה אפשרות ליתן לו שכרו בעוה"ז, ובדאי היה בא לעוה"ב. ונמצא דאלה הנסים שנעשו לו להצילו ממוות לחיים היה לו לרעה גדולה, להחליף עולם הנצחי בעולם עובר, וזוהי דרכו של השטן שהוא מוסר את נפשו להחטיא את בני האדם, ומצילם ממות ע"מ שיכשלו ויקבלו שכרם בעוה"ז ויפסידו עוה"ב.²⁰⁶

ר' יואל מקיש ממעשה השטן אצל איוב להצלת מלחמת ששת הימים. לדבריו, ההצלה באה מכוחו של השטן. וזה לשונו:

וניתנה רשות להס"מ להכניס בזה צורתו כאלו מהם ומחיילותיו בא להפיץ מינות וכפרה בעולם.²⁰⁷

תכסיסו של השטן במלחמת ששת הימים כה גדול, והדתיים רואים בה נס מהקב"ה, וטעותם היא שאין הם מבינים שכל זה בא להם מכח הס"מ. לדעת ר' יואל, ההכרה במדינת ישראל על ידי היהדות הדתית מגדילה את כוחו של השטן ומגבירה את הכפירה בקב"ה. וכך הוא כותב:²⁰⁸

כדאי היה לו להשטן לעשות כל העובדא הזאת מהחל ועד כלה אף בצורה של נסים ונפלאות עצומים יותר מאלה, כמו שיתבאר להלן כדי לרדוף אחר ישראל ולמוסרם כולם ביד האפיקורסים.²⁰⁹

פרק 4. סוף דבר – סיכום ומסקנות

האידיאולוגיה החרדית האנטי-ציונית מסווגת לשתי קטגוריות עיקריות: האחת מביעה הסכמה לרעיון הציוני כשהוא לעצמו, אבל מתנגדת לאופי החילוני שנושאת עמה הציונות המדינית;

---

²⁰⁵ על הגאולה ועל התמורה, עמ' טו.

²⁰⁶ שם, עמ' טז.

²⁰⁷ שם, עמ' יז.

²⁰⁸ שם, עמ' יג.

ואילו האחרת מתנגדת עקרונית לרעיון הציוני עצמו ורואה בו ניסיון לדחיקת הקץ ועיכוב החזון המשיחי המסורתי. שלוש השבועות היו בסיס אידיאולוגי-הלכתי לדחיית הרעיון הציוני, ונראה שאידיאולוגיה זו רווחה בעיקר בקרב היהדות מזרח אירופה לפני השואה.

ייחודו של ר' יואל טייטלבוים כאידאולוג אנטי-ציוני מתבטא בהקשרו ההיסטורי. משנתו האנטי-ציונית אינה אלא המשך לדעותיהם של מנהיגים חסידיים לפניו, והוא אף מדגיש בכתביו שאין הוא מחדש דבר אלא ממשיך את צדיקי הדורות שלפניו.

אף על פי כן עלינו להבחין בין תקופה לתקופה. מאבקו של ר' יואל בתנועה הציונית אינו מאבק בתנועה חלוצית הנושאת באמתחתה בשורה חדשה וסוחפת אחריה את בני הקהילות. הוא מתמודד עם מציאותה של מדינת ישראל לאחר חורבן הקהילות באירופה. החשש העיקרי של קודמיו – פריצת המסגרות הקהילתיות אשר תוביל לעזיבת הדת, לא תקף עוד. הקהילות חרבו בשואה, ומדינת ישראל משמשת עוגן הצלה לשארית הפליטה בחפשה אחר חוף מבטחים.

שלא כקודמיו, ר' יואל מתמודד ומתפלמס עם עובדות ולא עם רעיונות, ונראה שזה הרקע למשנתו האפולוגטית הניכרת בסגנון פולמוסי חריף מאוד. כדי להיאבק בעובדות הוא נעזר בשני כלים:

א. לשון חריפה ותוקפנית, שלא פעם נראית תמוהה מאוד.

ב. סימוכין ממקורות רבים על-פי פרשנותו, שלעיתים כשרונו הפלפולי ניכר בהם. לכל טענה שהוא טוען הוא מביא מקור אחד לפחות כדי להוכיח את דבריו, ומדגיש שהחולק עליו כופר בתורה.

על המאורעות שפקדו את העם היהודי וביססו את הרעיון הציוני ועל קיומה של מדינת ישראל אומר ר' יואל שתמורות היסטוריות אלו אין בהן כדי להכשיר את הרעיון הציוני, שהוא כפירה במלכות שמים.

בשואה – האסון הגדול שאירע לעם היהודי מאז ומעולם, ר' יואל רואה עונש על המפעל הציוני, וספרו "ויואל משה" מוקדש להוכחת טענתו. אבל נראה שבנושא כה רגיש זה הוא הרחיק לכת, ובעיקר כשההוכחה שלו לביסוס טענה זו נטולת כל יסוד.

---

²⁰⁹ ראה שם עוד שהניצחון היה אף בזכות שארית הפליטה שהקב"ה לא רצה לכלותם, או בזכות

הקמת מדינת ישראל, אשר מילאה תפקיד נכבד בקליטת שארית הפליטה, נחשבת בעיניו לחטא החמור בתולדות האנושות. למדינת ישראל אין זכות קיום כלל, אף ששימשה עוגן הצלה ליהדות אירופה אחרי השואה, כיוון שהם (הציונים – י"ק) גרמו צרה זו על מנת שיוכלו להתפאר בהצלתם.

מלחמת ששת הימים, אשר חיזקה את מעמדה של מדינת ישראל בעולם ואת האידאולוגיה הציונית-דתית, הייתה אנטי-תזה לאידאולוגיה של ר' יואל, ובקונטרס "על הגאולה ועל התמורה" הוא מתמודד עם התפיסה שראתה בניצחון הגדול במלחמה זו הכרה אלוקית.²¹⁰ טענתו העיקרית היא שהנסים שהיו במלחמה הם "מעשה שטן", אף שלדעתו הניצחון היה טבעי ונבע מחולשת הערבים (ראה על הגאולה ועל התמורה עמ' ל"ו).

בעניין זה ר' יואל נעזר ביסודות דמונולוגיים ואומר שהמשך קיומה של מדינת ישראל הוא ניסיון אחרון לפני הגאולה השלמה. הוא פונה למיעוט, שלומי אמוני ישראל, שעדיין לא הלך שולל אחר הציונות, שיחזיק מעמד גם בניסיון זה, וכך יזכה לגאולה האמתית. הספר הנ"ל ("יואל משה"על הגאולה ועל התמורה") מבטא עמדה קיצונית ומנוסח בחריפות רבה, ולשונו רווית שגאה למדינת ישראל.

עיון ומחקר בכתביו של ר' יואל מראים שהוא כבול לרעיון האנטי-ציוני, והוא חסר את היושר האינטלקטואלי להודות באמתות העובדות ההיסטוריות (כפי שנהגו מנהיגים חסידיים אחרים).

הסתירה בין האידאולוגיה ובין העובדות ההיסטוריות אילצה את ר' יואל לפתח אידאולוגיה קיצונית שאין לה אח ורע בתולדות ההגות היהודית לדורותיה.

התפילות.

²¹⁰ א' לוז, מקבילים נפגשים, עמ' 383.

ביבליוגרפיה

א. מקורות:

- אייבשיץ, י', אהבת יהונתן, אלטונה תקט"ו.
אלקלעי, י' קול מבשר, תרי"ב.
בורנשטיין, א', אבני-נזר, שו"ת, פיעטרקוב תרע"ב-תרפ"ד. נדפס מחדש בירושלים, תשל"ד.
בן רחל ד', פאר וכבוד, מונקאטש תרע"ט.
גודלשטיין, צ', צדיק כתמר יפרח, דפוס חדש, ארץ ישראל תשכ"ח.
דומב, י', עת נסיון, תשמ"ד.
הירש, ש', אגרות צפון, מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ב.
הכהן, י', בן פורת יוסף, פיעטרקוב תקמ"א.
הנ"ל, תולדות יעקב יוסף, קארעץ תק"ם.
וסרמן, א', עקבתא דמשיחא, הוצאת נצח, בני ברק תשמ"ט.
טייטלבוים, י', ויואל משה, הוצאת ירושלים (מהדורה חמישית), ניו-יורק תשל"ח.
הנ"ל, דברי יואל – מכתבים, ברוקלין, ניו-יורק.
הנ"ל, דברי יואל – שאלות ותשובות, ברוקלין, ניו-יורק.
הנ"ל, דברי יואל על התורה, ניו-יורק.
הנ"ל, חידושי תורה על פרשות השבוע, ניו-יורק תשט"ז.
הנ"ל, חידושי תורה על המועדים, ניו-יורק.
הנ"ל, קונטרס על הגאולה ועל התמורה, ברוקלין תשכ"ז.
טייטלבוים, מ', ישמח משה, ניו-יורק תש"ז.
טייכטל, י', אם הבנים שמחה (מהדורה חדשה), הוצאת מכון פרי הארץ, ירושלים תשמ"ג.
טעפליצקי ש. וי. מגן האמונה, ברדיטשוב, תרנ"ח.
ישראלי, ש', ארץ חמדה, תל-אביב תשי"ז.
כשר, מ', התקופה הגדולה, מכון תורה שלמה, ירושלים תשכ"ט.
ליוואי, י' (המהר"ל מפראג), נצח ישראל, ירושלים תשל"א (הדפסה חדשה).
לנדאו, ש"ז ורבינוביץ', י' (עורכים), אור לישרים, ורשא תרס"ב.
מזא"ה, י', זכרונות, תל-אביב תרצ"ג.
מאמלק, צ"י, אביר הרועים, פיעטרקוב תרצ"ה.
סלוצקי, א"י, שיבת ציון, ורשא תרנ"א.
פוקס, א', האדמו"ר מסאטמר, ירושלים תש"ם.
פרידמן, א"א, ספר הזכרונות, תל-אביב תרפ"ו.
פרנק, ש"פ, תולדות זאב, ירושלים, תשכ"א.
קלישר, צ"ה, דרישת ציון, מהדורת ירושלים תרע"ט.
ראזנפלד, מגדל בבל החדש, אוסטרוב תרנ"ח.
רבינוביץ', א"ע, ציון במשפט תפדה, ורשא תרנ"ט.
שניאורסון, ש"ד, הכתב והמכתב, ניו-יורק תרע"ז.
שפירא, ח"א, דברי תורה, מונקאטש תרפ"ט.
הנ"ל, מנחת אלעזר (שו"ת), מונקאטש תרס"ב-תר"צ.
הנ"ל, שער יששכר, מונקאטש תרצ"ט.
הנ"ל, דרכי חיים ושלום (עורך: י"מ גולד), מונקאטש ת"ש.

שצ'פאנסקי, י', ארץ ישראל בספרות השו"ת, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ז.

ב. מחקרים:

אורבך, א"א, על ציונות ויהדות, הוצאת הספרייה הציונית שעל יד ההסתדרות העולמית, ירושלים תשמ"ה.

אלפסי, י', החסידות ושיבת ציון, ספריית מעריב, תל-אביב תשמ"ו.
הנ"ל, "החסידות והציונות המדינית", בתוך: ספר היובל לגרי"ד סולובצ'יק, ישיבה-יוניברסיטה, מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ד, עמ' תרצ"ה-תשי"ד.

ברויאר, מ', "הדין בשלוש השבועות בדורות האחרונים", בתוך: גאולה ומדינה (עורך: י' בן ששון), הוצאת משרד החינוך והתרבות, ירושלים תשל"ט, עמ' 49-57.
ברקוביץ, א', "תהליך הגלות והגאולה", בתוך: גאולה ומדינה, עמ' 141-148.
דינור, ב"צ, במפנה הדורות, הוצאת דביר, תל אביב תשט"ו.

דן, י' ותשבי, י', "תורת החסידות וספרותה", בתוך: "חסידות", האנציקלופדיה העברית, כרך יז (תשי"ט), עמ' 769-821.

דן, י', "חסידות – המאה השלישית", בתוך: ידיעון האיגוד העולמי למדעי היהדות, ירושלים תשמ"ט, עמ' 29-42.

כ"ץ, י', לאומיות יהודית, הוצאת הספרייה הציונית שע"י ההסתדרות הציונית, ירושלים תשל"ט.

הנ"ל, "מקומה של הציונות בתולדות ישראל בדורות האחרונים", בתוך: כיוונים 15 (תשמ"ב) עמ' 5-15.

לוז, א', מקבילים נפגשים, הוצאת עם עובד, תל אביב תשמ"ה.
ליבס, י', "העדה החרדית בירושלים וכת מדבר יהודה", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך ב (תשמ"ד), עמ' 137-152.

מורגנטרן, א', משיחיות וישוב ארץ ישראל, הוצאת יד יצחק בן-צבי, ירושלים תשמ"ה.
הנ"ל, "ציפיות משיחיות לקראת שנת הת"ר", בתוך: משיחיות ואסכטולוגיה (עורך: צ' ברם), הוצאת מרכז זלמן שז"ר, ירושלים תשמ"ד, עמ' 343-353.
פונקנשטיין, ע', הפסיביות כסימנה של יהדות הגולה, הוצאת אוניברסיטת תל אביב, תשמ"ב.

פייקאז, מ', "גזרות פולין ומנוחה ושלווה ליהודי הונגריה בדרשה חסידית בלזאית בינואר 1944", כיוונים 11 (תשמ"א), עמ' 115.

הנ"ל, "הרבנית מסטריפקוב על הבטחת הרבי מבלז ושתי השקפות-סותרות על לקחי הגזרות", כיוונים 24 (תשמ"ד), עמ' 59-73.
קויפמן, י', גולה ונכר, הוצאת דביר, תל אביב.

רביצקי, א', "הצפוי – והרשות הנתונה", בתוך: ישראל לקראת המאה ה-21 (עורך: א' הדאבן), הוצאת מוסד ואן-ליר, ירושלים, עמ' 135-149.

רובינשטיין, א', "פרקים בתולדות החסידות", בתוך: "חסידות", האנציקלופדיה העברית, כרך י"ז (תשי"ט), עמ' 756-769.

שביד, א', תולדות ההגות היהודית בעת החדשה, הוצאת כתר, ירושלים תשל"ח.
שינדלר, פ', "תגובות החסידות לשואה", בתוך: אמונה בשואה – עיון במשמעות היהודית דתית של השואה, הוצאת משרד החינוך והתרבות, ירושלים תש"ם, עמ' 69-78.

שלום, ג', שבתאי צבי והתנועה השבתאית בימיו, תל-אביב תשי"ז.
הנ"ל, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תשל"ו.

הנ"ל, "להבנת הרעיון המשיחי בישראל", בתוך: דברים בגו, כרך א, הוצאת עם עובד, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 155-190.

הנ"ל, "רעיון הגאולה בקבלה", בתוך: דברים בגו, כרך א, הוצאת עם עובד, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 191-216.

הנ"ל, "שתי גישות לרעיון המשיחי בימי הביניים", בתוך: עוד דבר (עורך: א' שפירא), הוצאת עם עובד, תל-אביב תש"ן, עמ' 231-240.

הנ"ל, "טיפוסים של גאולה", בתוך: עוד דבר (עורך: א' שפירא), הוצאת עם עובד, תל-אביב תש"ן, עמ' 243-248.

הנ"ל, "המשיחיות – פרשה שאין לה קץ", בתוך: עוד דבר (עורך: א' שפירא), הוצאת עם עובד, תל-אביב תש"ן, עמ' 263-274.

שלמון, י', "עמדתה של החברה החסידית ברוסיה-פולין לציונות בשנים 1898-1900", אשל באר שבע א, הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע תשל"ו, עמ' 377-438.

ש"ץ-אופנהיימר, ר', החסידות כמסטיקה, הוצאת מאגנס, ירושלים תשכ"ח.

הנ"ל, "תורת המהר"ל בין אכזיטנציה לאסכטולוגיה", כיוונים 8 (תש"ם), עמ' 11-28.

הנ"ל, "יודיו על סף משדפות – רב חדדי מכה על חטא", כיוונים 23 (תשמ"ד), עמ' 42-49.

הנ"ל, "עימות הספרות החרדית עם הציונות", בתוך: נתיב, תשמ"ו, עמ' 49-52.

תשבי, י', משנת הזוהר, כרכים א-ב, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"א.

הנ"ל, תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י, הוצאת מאגנס, ירושלים תשמ"ד.

הנ"ל, נתיבי אמונה ומינות, רמת גן תשכ"ד.

הנ"ל, "הרעיון המשיחי והמגמות המשיחיות בצמיחת החסידות", ציון לב (תשכ"ז), עמ' 1-45.